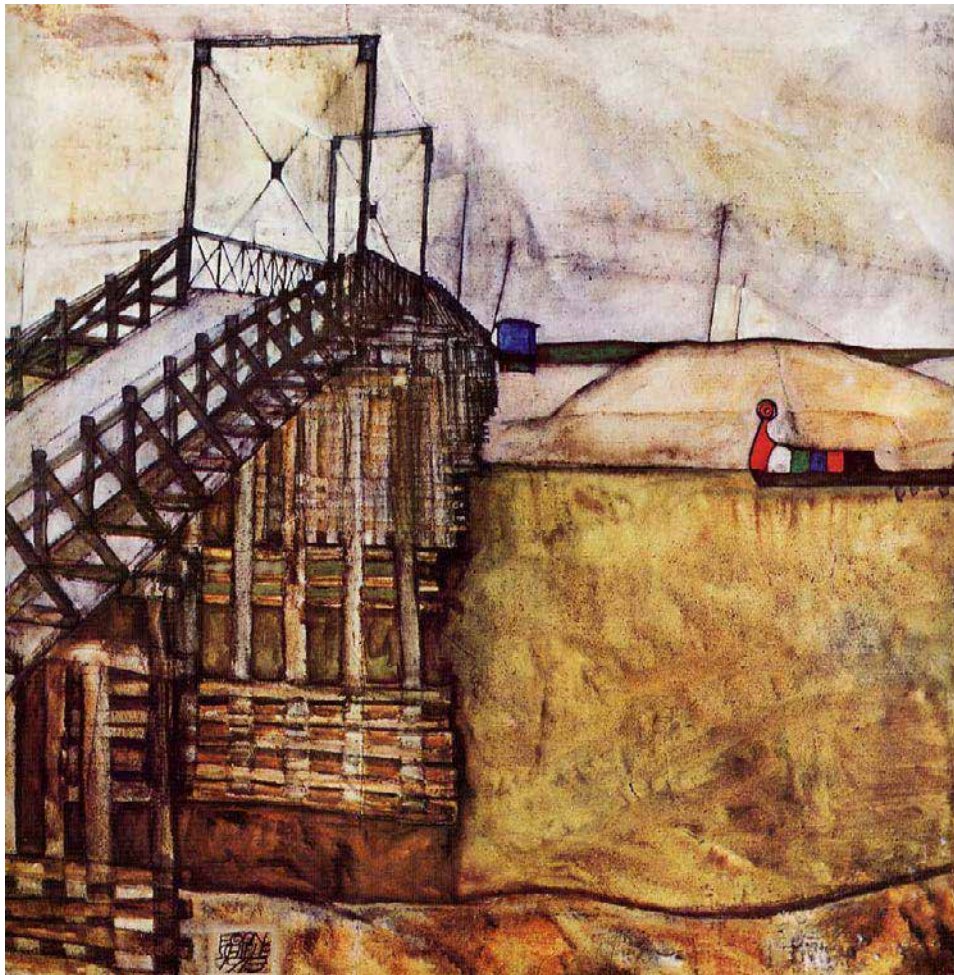

műhely

2021
/ 5
- 6

egy város lelke

Győrt Révfaluval egészen 1928-ig ácsolt, faszkerkezű híd kötötte össze, melyet nagy magassága és kecses, vékony pillérei alapján a helyiek Kecskelábú hídnak neveztek el. Napjainkban már kevesen tudják, hogyan került a híres festő Győrbe és miként akadt rá a Kecskelábú hídra.

Lederer Ágoston (1857–1936) tehetséges közgazdász és vegyész a huszadik század elejének egyik multimilliomosa volt, s vezető szerepet játszott a győri Magyar Waggon- és Gépgyár megalapításában.

A család 1911-ben költözött Bécsből Győrbe, Lederer magyar állampolgárságot is szerzett. Mindez érthető, hiszen felesége, Serena Lederer (1867–1943) a Pulitzer családból származott. Serena Lederer korának híres szépsége volt, arcképét Gustav Klimt (1862–1918) is lefestette. Mindent elmond a Lederer család anyagi helyzetéről, hogy a Monarchia egyik leggazdagabb gyűjteményével rendelkezett. Az anyag a késő középkortól, kora reneszánsztól egészen a szecesszió festészetéig rengeteg értékes alkotást tartalmazott, közöttük Klimt és Schiele képeit. A Lederer család szoros barátságban volt a kor leghíresebb művészeivel. Így hívták meg hosszabb időre győri lakásukba Egon Schielét.

Látogatása során ragadta meg a bécsi festőt a Kecskelábú híd látványa. Schiele a hidat „nagyon ázsiaiinak, egészen kínainak” találta. Lederer a Szeszgyár egyik csarnokát bocsátotta műteremként a festő rendelkezésére: a kép 1913 kora telére készült. el.

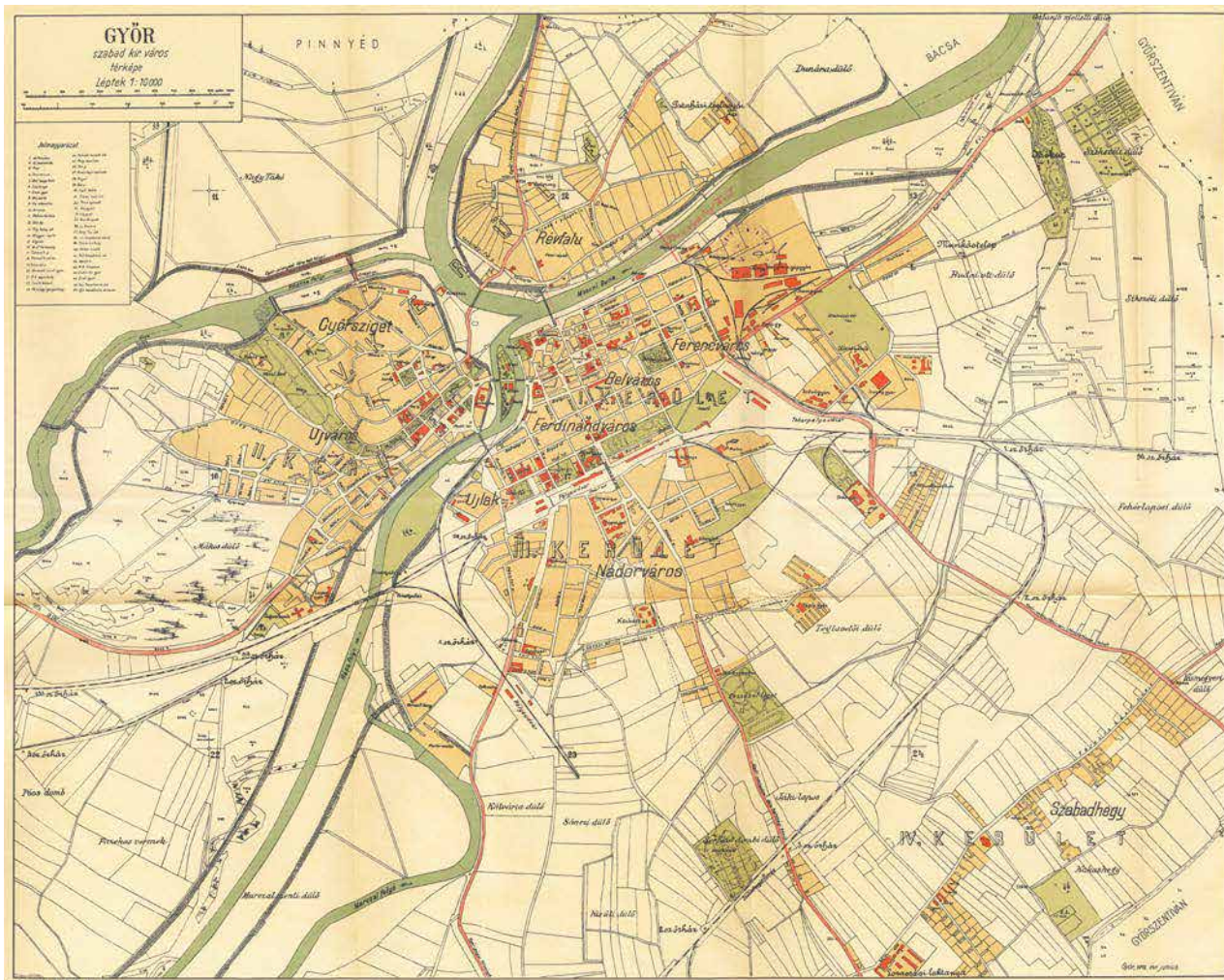

„Annyi a hétszázötven, / amennyi múlt a ködben. / A jelen, ami tartja [...]” – írja Loschitz Ferenc jubileumi lapszámunkat nyitó versében. Valószínűleg lehetetlen feladatra vállalkoztunk, mikor szerkesztőtársaimmal elhatároztuk, hogy Győr 750 éves irodalmi múltja előtt szeretnénk tisztelegni egyetlen, tematikus lapszámmal. Az előkészítés során hamar kirajzolódott számunkra, hogy ismételt közlések vagy jól ismert irodalomtörténeti tények felidézése helyett inkább egy olyan lenyomatot szeretnénk jelenlegi és jövőbeli olvasóinknak átadni, melyből megismerhetik a Győr 750 éves múltját ünneplő szerzők, városuk múltjához kötődő 2021-es érzelmeit, gondolatait. A múltidézés ebben a megközelítésben már egy új dimenziót kapott, hisz – szinte mindannyian –, városukról töprengve egyből saját élettörténetükbe is kénytelenek voltak alászállni, ennek eredményeként pedig papírra vetették helyekhez, eseményekhez és személyekhez fűződő legintimebb gondolataikat. Mindezek tudatában nem is indíthatnánk találébb gondolattal összeállításunkat, mint annak kihangsúlyozásával, hogy *a jelen, ami tartja* mindazt a felépítményt, mely 750 év alatt Győr fogalmához kapcsolódott az itt élők és a várost csak távolról figyelők elgondolásaiban. Több mint 15 évvel ezelőtt én is nagy lelkesedéssel vettem bele magam családfám felkutatásába, hogy aztán a megyét bejáró kutatói körutam eredményeként rádöbbenhesek, hogy családom egyik ága már a 18. század vége óta a városhoz kötődik. A kézzel írt latin anyakönyvi bejegyzések böngészése heves nosztalgiát ébresztett bennem olyan utcák és városrészek iránt, melyekben még nem is jártam, de a bizonyítékok alapján vérebem hordom emlékképüket. E romantikus elgondolás – a legváratlanabb pillanatokban eszembe jutva – biztos, hogy mindennapi döntéseimre is hatással volt és van, ahogy szerzőink többségének esetében is.

E tematikus számunkban közölt írásokat nem műfaji szempontok, hanem gondolatkörök mentén különítettük el. Az első blokkban a transzcendencia, a túlvilág, a múltbéli szerzők és a város fontos alakjainak megidézése kerül a középpontba, majd Méhes Károly írásától kezdve a kamaszkor és szerelem motívuma vonja ermyője alá a különböző alkotásokat. Sütő Csaba András verse berántja a képbe az (ön)ironikus és/vagy kritikus szemléletmódot, melyhez a továbbiakban a „retro” és a rock and roll életérzés is társul majd záró blokkként, Villányi László verse indítja az otthonosság, az utcák, folyók és házak, a hazatérés és hazatalálás motívumának megjelenését.

Kurcsis László grafikusművész kollégámnak köszönhető e fantasztikusan izgalmas fotóanyag összegyűjtése, mely jól ismert terek, utcák, folyópartok múltbéli formáinak világába kalauzol bennünket, önkéntelenül is elindítja az összehasonlítás kalandját képek és valóság, múlt és jelen között. Lapszámunk olvasásához és böngészéséhez jó szórakozást kívánok Mindenkinek, legyen akár győri, Győr iránt érdeklődő vagy e városhoz nosztalgiával forduló irodalombarát!

Horváth Nóra
főszerkesztő

A „Ferrografia” (Budapest, Ó utca 49.) készítette el Győr szabad királyi város térképét 1912-ben.

Tartalom

GYŐR – EGY VÁROS LELKE	5
•	
LOSCHITZ FERENC: Mennyi a hétszázötven?	7
•	
BAÁN TIBOR: Talán	8
Esik	8
Két város.....	8
Hangverseny.....	9
CZIGÁNY GYÖRGY: Túlvilági Győr	10
DEVECSERI ZOLTÁN: A városnak nincs kora	16
SZENTIRMAI MÁRIA: A lőcsei fehér asszony visszajár	17
A park	18
TÓTA PÉTER BENEDEK: Czuczor Gergely, Toldy Ferenc és Cornelius Nepos Győrött (Tanítás, tudomány és lelkipásztorkodás).....	20
HORVÁTH JÓZSEF: Gárdonyi Géza és Győr	29
KEREKES HUBERT: Transzcendencia és istenkép Dallos Sándor műveiben	36
•	
CZIFRIK BALÁZS: Győri szekvencia	39
•	
MÉHES KÁROLY: Halvány múltbéli rajzolat	40
DALMAI ROZI: Győr–Pécs tengely	44
Győri utak.....	44
A város, ahol élek	45
JUHÁSZ ATTILA: annyi mindig megint.....	46
MECHIAT ZINA: Álomba be, vidékre ki	47
SEBESTYÉN ÁDÁM: Vénusz városa.....	48

MÉSZÁROS URBÁN
SZABÓ GÁBOR:

Felettünk az ég..... 50

•

SZÖLLŐSI BARNABÁS: A filmírás mint kritikai realizmus – Galgóczi Erzsébet filmírásai (*Pókháló*)..... 54

P. MÜLLER PÉTER: Takarásban Nádas Péter *Takarítás* című drámájának fogadtatásáról – az egykori győri ősbemutató kapcsán..... 61

SÜTŐ CSABA ANDRÁS: A Négy Gyűrűk – ami a kobold kezéről a sikátorban leesett 68

PUSZTAI ZOLTÁN: Színe és fonákja..... 73

PÁTKAI TIVADAR: A jampeckirály..... 76

SCHNEIDER ÉVA: Malter, téglá..... 77

BÁN-HORVÁTH
VERONIKA: Habarcs..... 78

•

MARAFKÓ LÁSZLÓ: Írás a tűzfalon 79

•

VILLÁNYI LÁSZLÓ: Lomb utca..... 81

KOMÁLOVICS ZOLTÁN: Egy város poétikai mélyrétegei (Villányi László Győr-verseiről)..... 82

PÉNTEK RITA: Térképfoslányok 88

BENDE TAMÁS: Az utca..... 89

BODROGI SÁRA: Fészek 90

VÉR GEORGINA
MIRTILL: megalapozatlan 91

igazán az övék 91

KOVÁCS KATALIN: A szivárványmadár 93

STOLCZ ÁDÁM: Hazarepülni..... 94

Borító 1 (címlap): 1895 áprilisában Feszty Árpád, a *Magyarok bejövetele* ihletett lelkű teremtőjének hajója, a DÉVÉR kiköt a győri Sétatér-szigeten, a Városi Színháznál.

Borító 2 (hátlap): A Fehérvári kapu fényképe bontás előtt. 1895-ben lebontották, a torony az épülő új városházában éledt újjá.

Győr – egy város lelke

A lapszámban közölt rendhagyó képanyagnak a célja az, hogy Győr múltjából kisebb időszeket kiragadva emlékeket villantson fel a város életéből, a 19. század korszakalkotó találmánya, a fotográfia segítségével. Ez a forradalmian új és eredeti technika, ami időközben önálló művészeti ággá is vált, sajátos időutazásra ad lehetőséget. A felvételeken a város máig meglévő, emblematikus vagy már eltűnt, gyakran elfeledett épületei, történeti és ipari műemlékei, valamint a mindennapi élet érdekes pillanatai, meghatározó eseményei élednek újjá és üzennek az utókornak.

A fotográfia mint ábrázoló és dokumentáló műfaj fejlődése egybeesett a város gazdasági és kulturális felemelkedésével, de sorsfordító történéseivel is. A 19. század közepétől a 20. század közepéig terjedő időszak mozgalmas és különleges világa elevenedik meg ezeken a régi, megbarnult és fekete-fehér felvételeken.

„A település egyedülálló városszerkezete, történeti negyedeinek patinás házai, utcái és terei gazdag múltjának kézzel tapintható, beszédes tanúi, történelmének leghitelesebb dokumentumai. A régi falakkal határolt település életét magas szellemi és anyagi igények, korszerű városi kultúra jellemzi. Győr és környéke napjainkban is hazánk egyik legsikeresebb térsége.” – (Winkler Gábor építész)

A Jármos vagy más néven „tízlábú híd” látképe 1894-ben.

Szigetközéből Győrbe irányuló forgalom a Hédervári úton és a Híd utcán keresztül futott, kompjárat segítségével. A Győri Kereskedelmi Gyűlde már 1863-ban sürgette egy állandó híd megépítését. Hosszú idő telt el, mire az érdekelt hatóságok az 1880-as évek derekán megegyeztek, hogy a híd közös fedezeti forrásból építik meg a kompjárat helyén.

1888-ban elkészült a „tízlábú” híd – derékvastagságú vörösfenyő hídlábakkal, cölöpökkel, melyeket keresztben sűrű tölgyfa gerendák, jármok kötöttek össze. A híd 56 éven keresztül látta el a feladatát.

(Nagy István fényképész-mester üveglemez-gyűjteményéből.)

A sétatéri nagy híd 1900-ban.
1894. február 20-án adták át a hidat a forgalomnak. A híd középrésze felvonható volt, így a Győr–Sopron–Ebenfurti vasút rakodóját az uszályok megközelíthették.

Lovas szekerek a Rábászerep (ma Zechmeister utca) 1894-ben.
(Nagy István fényképész-mester üveglemez-gyűjteményéből.)

LOSCHITZ FERENC
Mennyi a hétszázötven?

Loschitz Ferenc

(Pécs, 1977):
költő. Győrben, Győr-
szentivánon él, a Molnár
Vid Bertalan Művelődési
Központ igazgatója. Első
verseskötete 2018-ban
jelent meg *Az elmozdítás
tilalma* címmel a Szép-
halom Könyvműhely
kiadásában.

Annyi a hétszázötven,
amennyi múlt a ködben.
A jelen, ami tartja:
ivódott nagy falakba.

Annyi a hétszázötven,
amennyi emlék röppen,
s ahogy jönnek a képek,
magadat beleéled.

A múlt átsüt a lázon,
– széles vetítövásznon –
s a történet egész lett.
Ismered? Tudod? *Érted?*

Volt kétszáz, majd háromszáz,
sokáig gyűlt a csontváz
a földben, de lakosnak
egyre többeket mondtak.

Fölhúztak hidat, házat,
aztán komédiáztak.
Így lett Győr? Arrabona?
Képzelet írja porba.

A bazilika tornya
a város fölé tolva,
a Szent László-ereklyét
hogyan soha ne feledjék.

Elnyeli a harangszót
a Duna-víz, ha az szól,
mégis úgy érzed, Isten
kopog a lépteidben.

Egy város titkot őriz.
Van szellem, van erő is,
s a részletek egészét
eggyé vonzza a szépség.

Te győri vagy? Mert annyi
az évforduló, annyi
a hétötven, amennyit
az emlékezet említ,

amit írás jegyezhet.
Győri vagy? Gondold ezt meg!
És ha ráébredsz közben...
Ennyi a hétszázötven.

BAÁN TIBOR

Talán**Baán Tibor**

(Rákosliget, 1946):
költő, irodalomtörté-
nész. A győri bencés
gimnáziumban érettsé-
gizett. Utóbb megjelent
kötetei: *A középpont felé*.
Beszélgatókönyv (2019), *A
pad – Keringések egy
novella körül* (2020).

A földi és az égi szerelem egymást átjáró bizonytalansága gomolyog. Hívások hallatszanak. Diákkori naplóm szemérmes szereplői nem tudják, hogy kit ölelnek? Talán a valóságot. Talán a holdsütés leplébe öltözött transzcendenciát.

Esik

Esik. Szép egyenletesen, sűrű kopogással. A kamasz fák, szemérmes özvegy diófák és szerelmes hársfák, és a győri platánok, famatuzsálemek, parkok, terek utcák... mind belemerülnek a csorgó, csevegő, áradó esőbe, szinte feloldódnak... Szinte elúsznak. Ott úszik Győr. Ott a tegnap. Városok, kapuk, tornyok, az emlékké vált idő. Mindaz, amit tegnap még álmosító aranyos napsütésben láttunk, most átváltozik. És mégse. Bennünk megmarad az a kép, az a fény, az a látvány, amelyhez nem férhet hozzá ez a most, ez a ködbe és felhőbe járkáló szomorúság.

Két város

Őrzöm tegnapi útjaimat, pécsi gyerekkorom eperfáit, győri éveim kalandos képzelgéseit, a Rába mellékágaiban úszó vadkacsákat, ahogy rábízzák magukat a sodrásra, és képtelen gyorsasággal haladnak a jövő felé, a holnap felé, amely az örök törvények partjai között történik, mint a szél, az eső, mint az élet, melynek hullámai az évek... sodornak, visznek... Ki tudja, hová?

Hangverseny

1.

A győri bazilika kriptahidegében zúg az orgona. A hallgatóság didergő tagjaiban a hangok keringetik a vért. Ébrednek a csontok, mint egy temetőkert bokrai, a bokrokon a gondtalanul füttyülő madarak... Mit számít az idő annak, aki már túljutott az időn, az évek szennyes hullámain. Lásd, a hajnalok, a színek angyalai a feltámadás tavaszába szállnak. Sűgnak valamit, nem tudom, mit, mindig a Te füledbe. Talán a Te igazi nevedet, amit még én sem ismerek...

2.

Dallammá alakult tájlelékek, utak, mint az idő könyvének tartalomjegyzékei, reptülő bogarak, talányos szerkezetek, levegőbe rajzolt irányok: függőlegesek és vízszintesek keresik a Teremtő lábnyomát, aki láthatatlan és mégis látható, közel van, lelkünk láthatatlan tartományaiban, mégis messze.

3.

Messze és egyre közelebb, mint a hajnali fény.

Dr. Lumnitzer Béla Buick márkájú gépkocsija (rendszáma E 60-229) és egy babakocsi család a Baross úton 1927 áprilisában. Háttérben a Városi Gyógyszertár a Baross út–Kazinczy utca sarkon. (Kozma Endre gyűjteménye, üvegnegatívról szkennelve.)

CZIGÁNY GYÖRGY

Túlvilági Győr

Zsigány György
(Budapest, 1931):
író, költő, újságíró, szerkesztő, zenei rendező, műsorvezető, József Attila-, Stephanus-, Prima Primissima-, Magyar Örökség-díjas, érdemes művész. Utóbb megjelent kötetei: *Télikek* (2018), *Költők, papok, lányok* (2020).

Asztalagy volt Révfaluban a szobánk közepén. Apám aludt benne. Este ágyazás után ravaltnak látszott, nappal, leterítve szépen, vázában egy szál virággal, fosztott oltár is lehetett volna. Én lovas-rendőr nagyapám nevét örököltem, apám Károly, Kálmán keresztnévű. A Kálmán név okát csak felnőtt korában tudta meg, akkor derült ki számára, hogy vér szerinti apja Czajlik Kálmán jogász volt, akinek évtizedekkel később Kiskunfélegyházán szép újságcikkben méltatták bírói pályafutását a nekrológbán. Hogy Sölétormos Viktória, a szép szili lány miért nem lehetett Czajlik Kálmán felesége, nem tudjuk. Apám mindenesetre nem Győrben született, mint későbbi testvérei, hanem Budapesten, a Keleti pályaudvar melletti MÁV-intézmény falai között. Nagyanyámról írt versem így kezdődött: Sölétormos Viktória / apám volt az első fia, / szívében a szép szegénység, / szemében mi szürke, még kék... A jóakarató győri lovas-rendőr a maga fiának fogadta apámat, különös gyengédséggel, szeretettel nevelte. A titok munkálta tapintat, érzékenység volt ez, vagy az idegen gyermek tisztelete? Nem tudjuk meg. Apám gépészmérnök lett, de a lovakat, a természetet szerette igazán. Anyám csak négy elemi végzet, édesanyja korán meghalt spanyolnáthában. A cselédsorsra szánt kislány azonban felnőttként kárpótolta magát. Nyelvet tanult, női szabó lett, s közben Dantét is elolvasta, Babits bonyolult jegyzeteit is áttanulmányozta. Sok Racine-dramát is olvasott. Kedvence, úgy emlékszem, a *Berenice* volt. Révfaluban villany már volt, víz még csak az utca túloldalán, a nyomókútban. Az elemi iskola messze volt innen, de gyalog jó fél óra alatt megjárhattuk az utat. A tanítóképző gyakorlóiskolájában egyetlen tanteremben tanult a négy osztály, évről évre kerültünk újabb padosorba. A germanista professzor volt akkor a legjobb barátom, Vizkelety Bandi. Együtt jártunk a korcsolyapályára, nyáron uszodába. Mi gyakrabban a Kis-Duna töltésoldalába, a mi strandunk a Vargakő volt. Bandival még latolgatjuk ma is, hány éve vagyunk barátok. Nyolcvanöttnél tartunk éppen. Oda járt velünk Koller Zsuzsi, a polgármester, Telbisz Edit, az alispán lánya, Tóth Kálmán, aki a miskolci egyetem tanára lett, mérnök. Pohárnok Péter, s néhány más kedves pajtásom. Mohilla Rezső vékony arcú, szelíd fiú volt, jó tanuló, vele már a gimnáziumban ismerkedtem meg. Révfa hídfejlénél volt a gyógyszerárú. Halász Feri jól korcsolyázott, még jobban hegedült! Híres tanár lett a Zeneakadémián. A Zenede régi, földszintes épülete a mai színház lépcsősorokkal megemelt terének valamelyik sarkában állhatott. Zongoraművészi pályám ott kezdődött. Molnár Margit, majd Opitz Lujza volt a tanárom. Bolyongtam a mézillatú hangszerek között, tanácstalanul bámultam a kották jegyeit. Oda járt Konok Tamás is!

Ha ritkán találkozhattunk, akkor Győrt, az ottani bencés gimnáziumot, a régi zeneiskolát és konzervatóriumot emlegettük, kora ifjúságunk tájait. Tudom, derűs véletlen, hogy nevének betűi a hídforma jeleit adják. Konok sok zenét hallgatott gyermekkorában. Rendszeres hallgatója lehetett otthonában a „házimuzsikának” s a legnemesebb zenék légkörét élvezhette. Később hegedűs lett, magas fokot tanulva meg az eszmélése korából való zenei élmények titkait. Aristide Maillol, akit szobrászatra Rippl-Rónai biztatott, mondja: minden festőnek muzsikát kellene hallgatnia, hogy ihletet kapjon. Mozart egyszerre lágy és élénk: a festőknek olyan összhangot kellene képeiken teremteniük, mint ő a zenéjében... Nos, Konok műveire vajon mi ad mértéket, mesteri példát? Eszembe jut, hogy *Sacre du printemps* bemutatása idején állította ki Kazimir Malevics *Fekete négyzet fehér alapon* című fölrázó festményét. Hát Piet Mondrian, El Lissitzkij, Moholy-Nagy László és Barcsay Jenő? Végül, azt hiszem, Bach és Mozart lehettek öntudatlan és tudatos ideáljai. Műveiről szólva nem kerülhetjük meg a forma említését. Tóth Aladár szavai ide illenek: Mozart mélységesen hitt a formák életből fakadó életében... Tér, forma és vonal dinamikus sűrített világában maga a festő idézte Apollinaire két sorát: lesem a formát édes és előkelő / az értelem csábítgat véle, hogy kövessem... Konok is, ellátva a kaland és a rend pörpatvarát a rend kalandját választja. Végigmegy a választott úton, hogy eljusson a tökéletesig, hogy saját életérzését láttassa a mesterség nyugalma, pontossága, minősége által. Téri játékok. Vonalösszefüggések. Forma közbeeső zónákkal. Elhatárolt terek érdeklik Konok Tamást, ahogy Bartókot a *Mikrokozmosz* sorozatban a *Váltakozó tercek*, a *Vonal és pont*, a *Kis másod*, a *Kvartok*, az *Imitáció tükörképben*. A zenei atomokból összeálló teljes világgép. „A pont és pont közötti rejtély” – melyről *Mozdulatok* című versében Fodor András ír – jözanul szólít meg bennünket. Nem dialógus: communio a mű és a műveit szeretni kívánó ember találkozása. És szinte szakrális mozdulat is: „az érintő tekintetét, mely / a pont és pont közötti rejtvény / véletlenét csillagjelekbe írja.”

Gépkocsin vittem a forгатás helyszínére Borsosékat Tihanyból. Útközben kiderült, aznap, indulásunk hajnalán Borsos Miklós Győről álmódott: csodálatosan szép, régi utcákon járkált egy tökéletesen intim gyermekkori városban, egészen egyedül. A film elfogadta ezt a lírai ihletést a művésztől. A napi valóság és az álomszerű határan komponált képek vezettek bennünket helyszínről helyszínre, zenéről zenére. A Káptalandombon, a Szent László-herma ihlető közelségében, középkori házban nyithattam meg életművének állandó kiállítását. Ebben a városban, ahol Bartók-émlékművét láthatjuk, az *Ölvező formákat*, (a Rába Szálló előtti csobogásban) a *Tűzmadarat*, (a toszkán oszlopos magyar ispita udvarán) a Keresztelő kút négy evangélistáját, őt magát János vonásaiban sejtve, társaiként pedig Barcsayt, Egryt, Kodályt. Kodály, akiről Szabolcsi Bence így írt (s mintha Borsos Miklósról írma) – a klasszikus formát hirdeti, a mérték, a teljesség és lezártág éber felelősségét, képzelet és szenvedély fellobogását és megbékülését az élet és valóság harmóniájában. Borsos Miklós ebben a városban, fiatal-

emberként vette meg első kőfaragó kalapácsát a Rongyosközből. Megszülettek első művei: a rózsaszínes szürke trachit *Anya*, a fekete *Önarckép*, a fehér márvány *Mosoly*, a bazalt *Sírató-asszony*, a vörös márvány *Szomorúság*.

A Széchenyi téren sétáltunk Borsos Miklóssal, aki egy hangszerboltot tűzött ki mellékes utcicékként. Sétáltunk, meg-megállva néha az operatőr kedvéért. Muzsikálásaink (Mező László gondokázott, Oláh Margit csembalózott, Pongrácz Péter oboázott) egyik helyszíne a Xantus-múzeum díszterme volt.

– Bach öregkorában épült ez a ház, ahol vagyunk: a főpáti ebédlő, itt sok szép freskó látható, Schaller István nevű győri festőnek a művei. Talán épp akkor készültek, amikor Mozart született. Kilátunk a Széchenyi térre, a szomszéd ház a régi városháza volt, ahol a lőcsei fehér asszony, Jókai hőse raboskodott. Mellettünk jobbról a vastuskós ház, azt hiszem, kétszáz éve áll ott az a vastuskó. Nos, ezek mind olyan motívumok, amik hozzátartoztak fiatal korod városához is. S most a házimuzsika légkörét is átjárják, régi emlékeként társulnak a friss élményekhez.

– A házimuzsika nem kis áldozattal jár. Nagyon sok mindentről lemond az ember, ami mondjuk szórakozásnak tűnik, de a szórakozást én nem a rajtunk kívüli dolgokban keresem, hanem azon belül, abban, amire magunk képesek vagyunk. A feleségem a kertben, a kert építésében, gondozásában talál örömet. Én a muzsikában.

– A zenének nemcsak élvezője vagy, hanem művelője is. Úgy tudom, finom-mívű hegedűid is vannak: mikor és hogyan kezdted a hegedülést?

– A hegedülésem minőségéről nem sok jót mondhatok. Gyerekkoromban abbahagytam, s harminckét éves voltam, amikor újra elövettem, és a győri zeneiskola igazgatójánál órákat vettem. Eljutottam a Kreutzer-etűdök közepéig, ezzel a technikai képzettséggel a korai hegedűirodalommal foglalkozhattam, és ma se mernék egy Haydn-kvartettben részt venni. De azon az élményen túl, amit a zenélés, a zene „csinálása” jelent, (amivel nem ér fel sem hangversenyhallgatás, sem lemezhallgatás, mivel olyan a természetem, hogy tudni, ismerni akarom azt, amivel foglalkozom, ez esetben műkedvelőként is) fontos hát számomra a hegedűirodalom, az egész zeneirodalom megismerése, azonkívül magának a hangszernek, a hegedű történetének áttekintése is. Regényessége példátlan: talán semmit nem loptak annyit, mint hegedűt, gyilkosságig menően vetélkedtek rajta készítői és tulajdonosai. Mindenesetre a hegedű titokzatos vonzásokkal, érzékenységgel, mágiával telített hangszer. Mindig a Nőhöz, nőkhöz hasonlítják. Ezt elfogadhatjuk, mivel a nő szexepilje, vonzása hasonlítható a hegedűhöz, de itt már a szerelem szólal meg, az elérhetetlen, a lélekben és szívben élő valami: boldogság és boldogtalanság hordozója. Nem tudom elválasztani Picasso vázait a görög vázarajztól vagy a reneszánsztól. Goyától a lelkét, Párizstól a szabadosságait. Egy művész, ha megengeded, most jó példának tartom az én tevékenységemet, mint olyat, aki szüntelenül hol a legújabbat falta, hol a legrégebbit. Századokat elvettem, majd épp azokat fedeztem fel, mindenben elmerültem, mindenből kibányásztam valamit, és ez így ment és megy máig is, mert az egész művészet, zene s költészet a teremtő erőnek, ami az emberben rejlik, szünni nem tudó, óriási egységes folyamata.

– Sétálgatunk a városban, most már úgy tűnik, évek, évtizedek óta... Az előbb kirándultunk egy furcsa, valószínűleg teljesen ismeretlen helyre, amire a győriek aligha különösebben büszkék. Számodra és számomra is mégis elég sokat mond a Vargakő...

– Ez Révfa lu végén van. Valamikor város határ volt, ott van ma is elhagyottan, már lebontásra várva a régi vámház. A Duna hirtelen kanyara miatt egy betonfalat építettek, ami, mint minden bástya, nekidőlt a töltésnek. Most meglepődve láttuk, 30–40 év múlt el azóta, már kifelé dől, a víz felé. Régen ott fürdöttünk. A baptisták itt keresztelkedtek. És Vargakő ez a hely, mert a vargák itt áztatták a bőrt. S ami még itt megragadott engem: a Püspök-erdő szépsége, amit éppen neked mondtam, hogy sajnos ezt még a festők nem fedezték fel, ennek a víznek, erdőnek csodálatos ezüst-zöldes-szürke színvilágát. Egyedül Mészöly Géza festett ilyen Magyarországon, de ez az a színvilág, amelyik még mindig vár egy nagy festőre.

Minthogy eszmélésem városa Győr – 1931-től tíz éven át laktam az emlegetett Révfa lu ban –, most, csaknem kilencven év után feléled mind a városban, amit gyermekkorban elhagytam. Fölfedeztem, hogy seregnyi rég olvasott regény jeleneteinek helyszíneit, történeti események, drámák megragadó pillanatainak benső látványát gyermekkorom győri utcáival díszleteztem be, észrevétlen és akaratlan. A Tejfölös-közben csaptak össze a szolgák, s én (nem Veronában) de nem kevesebb hitellel Győrben bárkinek megmutatom Júlia erkélyét... A római Virágok tere t hiába láttam, s a Széchenyi térről nem helyezhetem már át oda a máglyát: Giordano Bruno t is Győrben égették meg. Legkedvesebb elbeszélésemnek, Csehov *Unalmas történetének* öreg és beteg professzorát is ide képzeltem a gimnázium épületébe, mely így lett harkovi szálloda. Sztjepanovics ül az ágyon, bámulja a lavórt, s nemsokára meghal... Valamiféle szorongás lehet ez, hogy minden ide hátrál, szűkülve szinte, a gyerekkor piacára...

Illés Árpád halála előtti utolsó tárlatát én nyithattam meg e városban. E televíziófilm szereplője volt Károlyi Amy és Weöres Sándor is, és Illés Árpád. Weöres szavait tűztem a megnyitó beszéd élére 1980 februárjában Illés Árpád kiállításán. Jó társa ő korunk nagy költőinek, zeneszeinek. Erről egész életműve szól beszédesen, nem csak a Weöres-kötetek (*a Tűzkút*, *a Merülő Saturnus*) címlapjai, nem csak Durkó vagy Kadosa hanglemezeinek borítói, Illés Árpád szereti a kortárs zenét, költészetet, figyel rá, sőt Bartók, Stravinsky szinte mérték- és mintaadó inspirátora is. Képeit épp ezért nem az irodalmias, a tematikus úton közelíthetjük meg jól. Debussy híres zongora-prelűdjei fölé nem címeiket írt, hanem a darabok után a lap aljára jegyzett egy-

egy, vagy néhány szavas mottót cím helyett. Hasonló módszert követ Illés Árpád. Címei (noha ritkán konkrét témára is engedik a nézőt asszociálni) nem a műélvező dolgát könnyítik meg, inkább a katalogizálás munkáját. Tehát a címek csupán jelzések. Hiszen e képek mondanivalói – akár a zenéé vagy a versé – nem magyarázatra várnak, hanem magyarázatai a másképp el nem mondható tartalmaknak.

Segítségül hívom néhány kortársunk gondolatát. Kézenfekvő, ha először Illés Árpád barátját, Weöres Sándort idézem. Aki versről beszél, de az analógia nyilvánvaló. „A látszólag értelmetlen és érthetetlen vers ereje a hangulatban, szerkezetben, dinamikában, hangzásban rejlik: tartalma, értelme, mondanivalója megfoghatatlan, mégis létező, mint a muzsikáé: nem tudjuk, pontosan mit jelent, mégis fölemel, átalakít. Az ész természete az ismeretlenek kutatása, nem pedig az, hogy tilost jelezzon az ismeretlen határán...”

A Rába-parton (szemben a Püspökvár), esőre hajló délutánban kávézhattunk Károlyi Amyval és Weöres Sándorral. Szilágyi Virgil, az operatőr, fejcsóválva vizsgálta a rohamosan közelgő felhőket; a fénymérő idegesen föl-fölvillant homlokunk előtt. Vágjunk bele, míg nem késő – határoztuk el, és Károlyi Amy nem is kérte magát.

– Ismerek egy kis győri házat, amit akkor is ismertem már, amikor még Győrből semmit se láttam. Ez nem is igazi ház – festményen van. Mikor Illés Árpád egészen fiatal legény volt, akkor festette ezt a képet. Úgy érzem, egyike legszebb képeinek. Szakértők azt mondanák: ennek a képnek atmoszférateremtő ereje van. Tehát az is látszik, ami nem látszik. Látszanak a lakók, akik nincsenek... Erről is írtam.

Egy győri házikó

Egy régi ház. Rozsdaszín vonalak.
 Ablak mögött, sötét ágyak mélyén
 nagy dunyhák alatt nének alszanak.
 Álmodnak fánkról, kávésbögréről,
 álmodnak nyárról, álmodnak télről.
 Száncsengő csilingel a párnájukon.
 Főznek. Öltöznek. Lakodalom.
 Küszöbbe botlik egy kisgyerek,
 én voltam? te? vagy a szomszédgyerek?
 A pókhálóban nevetés tanyáz.
 Mindenki meghalt. Mindenki él
 e képen. Múlhatatlan délután.
 Eső előtt. Eső után.

Másnap, napsütésben Illés Árpáddal a „cigánylapon” sétáltunk. Fellini filmjeibe kívánczó figurákra, hangulatra leltünk itt.

– Itt kezdtem el festeni – mondta Illés Árpád, nyakában fényképezőgéppel. Ez volt tulajdonképpen az én iskolám. Az egész környék roppant festői volt gyerekkoromban – még mindig az –, a bennszülött lakosság nagyon érdekes, bohém, furcsa emberekből állt. Rettenetesen sok gyerek volt itt. Kijöttem a festőállvánnyal, s percek alatt százan vetek körül. Mondhatom, hogy kitűnő ízlésű, hozzáértő közönség volt.

– Ha ma ez a világ újra inspirálna, vajon milyen képek születnének?

– Éppen ez a vicc, erről nagyon nehéz vallani, ehhez bizonyos természetelvű szemlélet kell, mert ennek a világnak olyan a mondanivalója... De én azóta „elrugaszkodtam” a természetelvű piktúrától. Műteremfestő lettem. Ha én itt újra elkezdenék festeni, kénytelen lennék természetthű tanulmányokat csinálni.

– Ez baj volna?

– Nem volna baj, sokszor izgat is, meg kellene kísérelni, mi lesz belőle. Biztos, hogy más képek születnének meg...

Somogyi József szobrászművésszel pedig a Káptalandomb oldalából sétáltunk le a Kreszta-ház felé.

–Tele van Győr zárterkélyekkel. Onnan remekül lehet kikukucskálni...

– Kukucskálni, nézegetni, sziesztázni igen – ott kötögettek, csevegtek a lányok és a néni-kék... De nézzük csak a cégérekét. Vagy itt ezt a frigyládát: egy olasz szobrász készítette el. Hallatlanul gazdagnak, szépnek érzem, igazi szép barokk szobor, és a legkülönfélébb égtáji viszonyokban mindig nagyon szép árnyékhatásokat ad. Most már a szobrász is szól, nem csak a városlátogató, mert egy szobor létét mindig megszabja az, hogy van elhelyezve, s a fény-árnyék miképpen tud rajta játszani. Ha már itt állunk, akkor hadd mutassuk meg a Kreszta-házat, ezt a tüneményt, amit én mindig Győr kapujának vagy kapuja egyik pillérének neveztem. Ablakai olyanok, mint egy-egy szem. Építészetileg nagyon is rafinált nemességgel és egyszerűséggel csinált épület. A félköríves sarkaival, amelyek, ha akarom, balkonok vagy nem balkonok, kis erkélyek, ha akarom, akkor a háznak a legömbölyített sarokkövei. Vagy ha felnézel, milyen szépek ezek a kis padlástéri ablakok vagy ez a kettős padlástér, és még a kémények rendje is! Nézd meg ezeket a kis hófogó bütyköket: a művesség milyen gyönyörűségével vannak megcsinálva! És itt van Kovács Margit „sufnija”! Egy tüneményes művész milyen nemes veretet tud adni egy ilyen együgyű fogalomnak...

Megnéztük a Rozália-házat, az alvó Csapkerózsikát és a bencések templomában Palermói Szent Rozáliát, alszik a komor mellékoltár oldalában. Mese és szakralitás együtt van képzeletünkben. Itt lakott Halmos Laci, a zeneszerző – mondom Jóskának – szemközt a Kresztaházzal. Ezer templomban éneklük motettáját: Minden földek Istent dicséritek... Megkerüljük a Jedlik Anyos emléket őrző szódásüveg-szökőkutat, szinte odalátunk a Széchenyi tere. Ahol a műemlék-gyógyszertárban ittuk Mária néniék, házigazdáink mandula-szörpjeit. Irodalmi délutánok voltak a patikában. Ott volt Keresztury Dezső, Lator László, Nemes Nagy Ágnes, Bella Pista, Bertók László és mennyien még!

A Duna partján állunk. Folyók ölelésében dereng a strand... Erről is írtam verset, Jóska! Jordán Tamás valahol itt mondta el egy forgatás keretében, de szavalta azt a Kutya is, tudod, Raksányi Gellért. Elmondta a verset a színházban Lukács Sándor is, amikor a Győri Könyvszalon kítüntetett vendége lehettem. Kinek mondom ezt? Hátrapillantok, nem látom Somogyi Jóskát. És nincs sehol Borsos Miklós, se Weöresék, se Illés Árpád... Hát Kormos Pista?! S a tüneményes győri festő, Cziráki Lajos? Mind, mindenki a túlvilágon. „Hol vannak a katonák? Hova lett a sok virág?” A versek is eltűnnek lassan, majd az angyalok olvassák őket.

Győri Te Deum

Mert Győrött már mindég nyár van,
mint egykor az uszodában:
est-ruhátlan lány árnyékok
futnak csillám-falon még ott
déli meleg rózsaszínben –
harang nevet, vagy az Isten.
A szemébe fröccsent éggel
didergő test bölcsőt bérel:
kőhajlatát emlékműnek,
s folyók tükreibe tűnnek
dombok, báli csillár kerek
üvegtál-formák, égiek
s elrejtett madárszárny féle
fölsütő lapockák éle,
gerincívú könnyű váza
képzeletem leigázva.
Szigeti gyár: süteményszag.
Dohos fahíd visszhangozhat.
Szederfák alatt szegények
kéklő szájjal keresgélnek –
volt, vagy lesz: mind együtt készen
föltámad nagy napsütésben.
Piac volt, vagy Úrnap talán,
virágszemébe lép anyám.
Orsolyiták ministránsa,
együtt lelünk rá apámra,
mosolyában bizton bízva:
százestendős gyerekcsizma,
harangszó rakja lábait –
élővel holt sétálgat itt,
mint egykor az uszodában.
Győrött mindörökké nyár van.

A győri 7 emeletes áruraktár (elevátor) építése 1899 áprilisában kezdődött meg, és 1899. november 16-án már át is adták az épületet.

Áruraktár a dunafelől.

DEVECSERI ZOLTÁN
A városnak nincs kora

„Az ember emlékekben milliárdos,
emlékek elmondásában szegény...”
Weöres Sándor

Devecseri Zoltán
(Csorna, 1948):
költő, tanár.
Szülőfaluja Szany,
jelenleg Hővejen él.
Legutóbb megjelent kö-
tete: *Zsindelyszárnyakon*
(versek, 2012).

Vízicsibe sírt a Rába-parton,
nád- meg gyékénytövekbe szorulva:
máig hallom-látom jajdulását,
még ha vonattal gázolok is át
a Folyón (mellé születtem) ...
Ma üzeneteket fogadok Gyórból
élő és halhatatlan barátoktól,
mellőzve a kelta ősokeket,
akik itt maradtak, vagy csak erre jártak – –

Angyalokat látok remek tetőkön,
nem szállnak – csak őrzik az Időt,
előszólítják Teodóz atyát,
mondana kegyelem-teljes éneket
– Arany-Miatyánkot a Széchenyi téren;
Hunyadi Jánost is fogadják,
ám Napóleont hazaküldik...

Az évkönyvek megírták már:
hosszú a névsor – –

750-es szám áll az ünnepi tortán,
füstbe megy bármely tervezett
patetikus dedikáció, szózat,
a Városnak nincs kora,
évszakai vannak, ágai
mindenütt újjrahajtanak:
a Radó-szigeten,
utcákon, arcokon
s a Duna-Rába-Répcse-Marcál partjain.

Ünnepeljünk, de ne feledjük
Szent László szigorú tekintetét!

Munkácsy utca 4. Tűzoltó- és mentőállomás.
A tűzoltóság épületét 1896-ban adták át, melyben 1928 és 1949 között a mentőállomás is működött.

A szerző portréját
Devecseri Bálint készítette.

A lőcsei fehér asszony visszajár

(Széchenyi tér, 2021 Szent Mihály havában)

Szent Mihály havában vették fejemet itt,
a tér ama szeglete eperszín ma is,
kínlódva bolyong én megalázott lelkem,
s hozzád szól, nemes asszony, talán megérted,
azt tettem, mit vad háborúban lehetett.

Hallod, mint húzzák a csigát,
kötél vájja gyenge karom,
testemen ebek hada jár,
múljon el a kín s fájdalom.

Hallgasd meg panaszom, megértésre vágyom.
Védenéd, mi asszonyi lényed lényege.
Vad férfiak közt futnál határokon át,
könyörögnél, átkozódnál, hazudoznál.
Férjed, s apád kardja közé magad állnál,

s ha hiába minden imád,
szentjeid is megtagadnád,
ördögökkel cimborálnál,
nem magadért, csak fiadért.

Szöggel kivert lelkem hiába sikoltott,
Kegyelem! Ártatlanul hullt le a fejem.
Suhant az éles pallos, reccsent csigolyám,
epervérem gyenge nyakamból csordogált,
akkor sem magam, árva fiam sirattam.

Szent Mihály havában lágyan süt le a nap,
Háromszázhet év után emlékezzél rám,
nemes asszony, őrizd a vízpermet alatt
a vígan szaladó gyermekkacajt, hadd szálljon
óceánokon át, egyre tovább, tovább...

Szentirmai Mária

(Komárom, 1953):
2000 óta él Győrben.
Élete meghatározói
a monostori szőlők, a
Duna, a felvidéki Komá-
romból kitelepített anyai
nagyszülők erkölcsi tar-
tása. Családja körében,
a természetben, lovak
közeliében érzi jól magát.
Versei, prózái a *Műhely-*
ben, *Magyar Napló*ban
és az *Alföld*ben jelentek
meg. Önálló verseskö-
tetei: *Kavicsba zárt múlt,*
Kötélékek, Folyóba hajló
fa. Novellái a *Veszteségek*
című kötetében jelentek
meg.

A park

Bodzának

Éreztem, hogy már nincs sok időm, rég megkezdődött a visszaszámlálás, mégis ide-oda rohangáltam. Nem tudtam, hova bújjak. Vastag törzsük repedezett kérgeiben hangyák tanyáztak, és le-föl mászkáltak. Mi lehet vonzásuk titka? Szeretném megfejteni. Mivel nem válaszoltak, hozzátapadtam a legszebbhez. Közben hallottam, ahogy unokám kiabálja, mama, hol vagy. Már fél óra is eltelt, és nem talált meg, ezért hihettem, hogy sikerült a fa belsejébe jutva láthatatlanná válnom. Megvagy, kiáltotta unokám. Együtt figyeltük a hangyák vonulását.

Ősszel fehér bogyókat szedtünk a bokrokról, letettük a járdára, számoltunk, és egyszerre ugrottunk rá gyűjteményünkre, hogy minél nagyobb legyen a pukkanás. A lakás tele lett kövekkel, ágakkal, makkokkal, gesztenyékkel. Mindegyikben talált valami egyedit, valami szépet. Különleges képességével rögtön történetet is szőtt hozzájuk. Semmit sem szabadott kidobni, csak titokban, mikor már apró kukacok nyújtózkodtak és tekergöztek a dobozokban.

Legyen szíves, betűzze, szólított fel a sokadik férfi vagy nő, aki a kitöltendő papírral babrált.

B A T T H Y Á N Y, azaz Béla, Aladár, Tamás, Tamás.

– Azt már mondta.

– Nem, két Tamás van, aztán Hugó, ipszilonnal sajnos nem tudok semmit. Aztán Ábel, Nándi és megint sajnos ipszilom.

Micsoda pech, ha valakinek ez a címe! Már arra gondoltam, leírom egy papírra, beteszem a pénztárcámba, mert mégsem mondhatom el postán, hivatalokban, üzletekben, hogy ez egy hagyományos írásmóddal írt családnév, és így kell helyesen írni, még ha bonyolult is. Inkább azt szoktam javasolni, hogy október hatodikán látogassanak el a parkba, ott áll az emlékmű, az unokám borzongása engem is elgondolkodtatott, amikor felidéztem Batthyány Lajos utolsó mondatát. „Éljen a haza.” Nagyon jó, hogy ezek az öreg, büszke fák, hatalmas törzsükkel, koronájukkal éppen ebben a parkban lélegzenek. Tisztogatják a mindenünnen ránk törő szennyeződéseket.

Mit lehet egy emberről tudni, akiről parkot neveztek el. Az első felelős kormány miniszterelnöke, meg hasonlók, amiket a tankönyvekben és a Wikipédián szinte ugyanúgy találunk. Itt, az öreg fákat ölelve arra gondolok, korán elkezdett kopaszodni, hatalmas szakállát ma sokan megbámulnák, és felesége, Zichy Antónia főállású anyja lehetne három gyermeke mellett. Unokám borzongása engem is elgondolkodtatott, amikor felidéztem Batthyány Lajos utolsó mondatát. „Éljen a haza.” Nagyon jó, hogy ezek az öreg, büszke fák, hatalmas törzsükkel, koronájukkal éppen ebben a parkban lélegzenek. Tisztogatják a mindenünnen ránk törő szennyeződéseket.

A fák itt megtalálták hazájukat, ahol jól érzik magukat, és méltósággal öregedhetnek. Szeretik a gyerekeket, akik felmásznak rájuk, elbújnak mögöttük. Csendes éjjeleken pedig már a reggelre vágyakoznak, amikor előnti a parkot a kinti tornaóra zsvivaja.

Estéknél kinézünk a tetőtér ferde ablakain. Most felülről figyeljük a fák koronáját, a márdárfészkeket. Kigyulladnak a lámpák, a kutyákat sétáltató gazdik kis csoportokba verődnek és beszélgetnek. Kutyabetegségekről, kutyakajákról, kutyadolgokról, kutyabajokról. Igyekeznek, hogy ne zavarják a köreiket számoló futókat. A kutyások és futók klubján kívül itt van még a nyugdíjasoké, az önkénteseké, a fiatal szerelmeseké, a kisgyerekes anyukáké, tavasztól őszig a hajléktalanoké.

Megszólal a Széchenyi téren álló bencés templom harangja. Mindig ugyanúgy, mégis egészen más történetek válaszolnak rá abból a mélységből, aminek pontos helyét hiába keresem magamban. Temetésre, esküvőre, árvízre, tűzvészre, keresztelőre és misékre.

Reformátusokként az ökumené jegyében siettünk lánnyal azon a havas, hideg karácsonyon az éjfél misére. A tér a várakozás csendjében aludt. Beléptünk a templomba, és nem is tudtunk tovább menni, mindenütt álltak már. Úgy éreztük, megtörtént a csoda, ismeretlenek mosolyogtak ránk, kezét fogtunk a béke jelében, kifelé pedig udvariasan utat engedtünk egymásnak.

Azokra a régi téli estékre is gondolok, amikor már kigyulladtak a lámpák, és a hókristályok rejtelmesen csillogtak a fákon. Addig néztük az apró gyémántokat, míg meg nem hallottuk hívásukat. Az éjszaka csendjében csak a hó nyikorgott cipőnk alatt. Visszafojtottuk lélegzetünket, kinyújtottuk nyelvünket, hogy elkaphassuk a szállingózó vattacukordarabokat. Amikor már eloltottuk szomjunkt, hőembert építettünk a betonozott pályán.

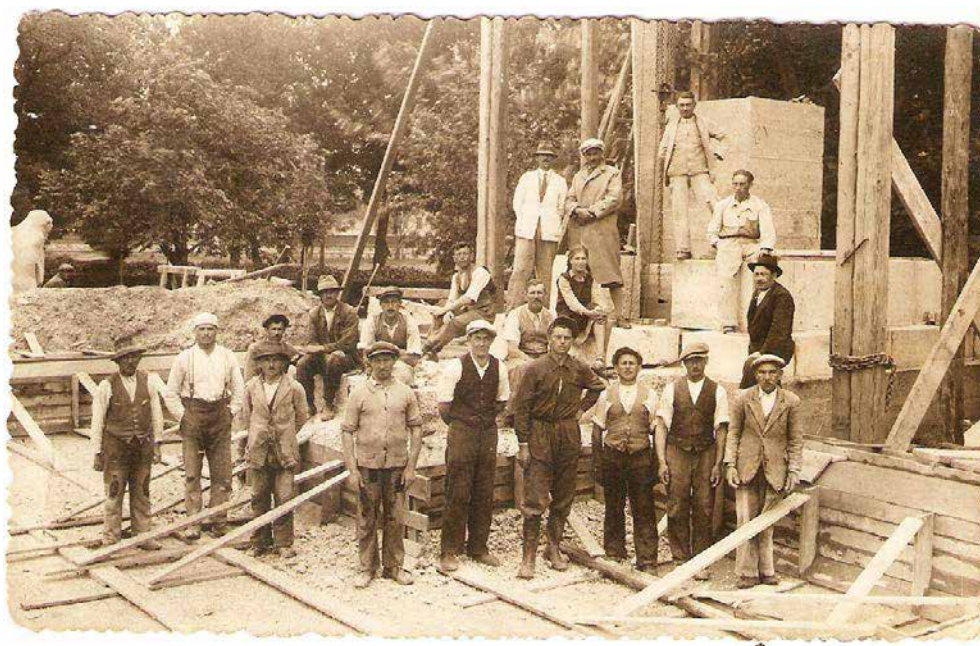
A park lett a kertünk. Jelenlétünkkel gondoztuk, megosztottuk vele titkainkat. Szomorúan néztük, ahogy a villámsújtotta öreg fát, aminek törzse egy szakaszon a talajjal vízszintesen nőtt, kivágják. Barátunk volt mászaskor, bújócskázásnál, elvarázsolt kastélynak is megfelelt.

A keskeny járdákon rohantunk a kerékpár után, és nagyobb esés nélkül megtanult unokánk egyensúlyozni a kétkerekűn. Amikor megunt, a virágágyás körül szaladgált, maga költötte mesékkal és énekekkel szórakoztatta magát. Néha odafutott az emlékoszlophoz, megsimogatta a domborműveket, kérdezgetett, én pedig elmondhattam neki Győr történetét.

Bármennyire is közel kerültünk a parkhoz, hiába tekintettük saját udvarunknak, tavaszi ébredésének titkát máig nem osztotta meg velünk. Pedig hogy igyekeztünk! Sokáig álltunk az ablaknál, figyeltük a duzzadó rügyeket, mégis mindig váratlanul borult zöldbe. Figyelmeztetni akart bennünket az akarunktól függetlenül bekövetkező, egymást űző változásokra.

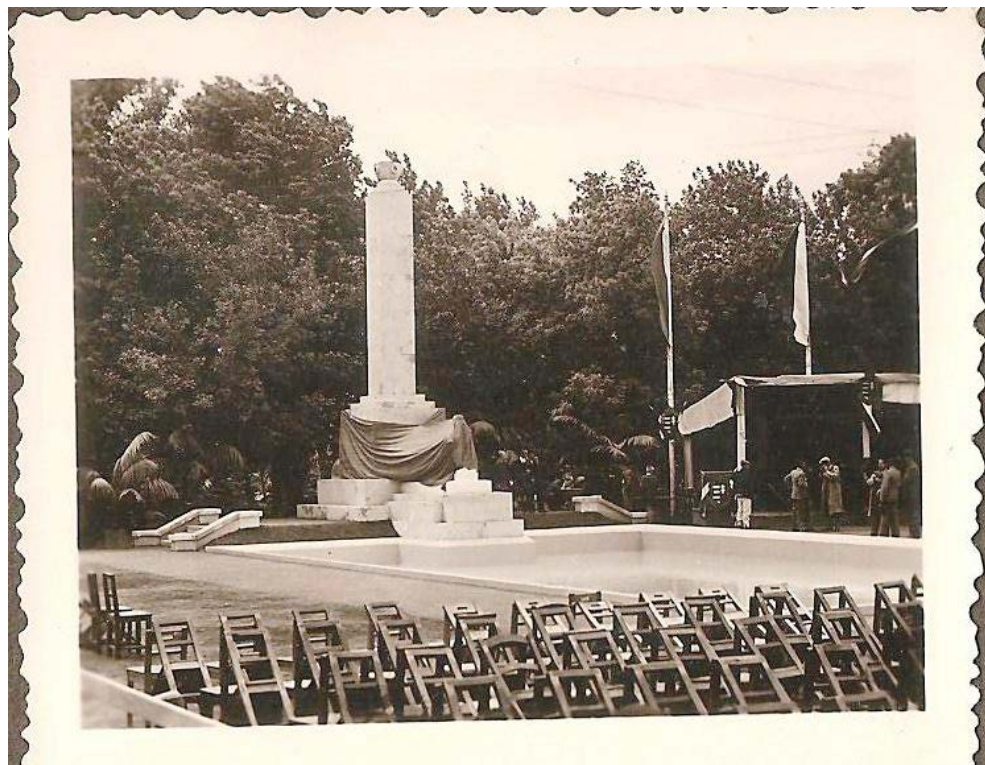
Lassan, nagyon lassan értettem meg, mire való az a sok kő, fadarab, virágszirom, madártoll, kiflimorzsa unokám kabátzsebében, és miért nem szereti, ha kimossák a ruháit. Még a koszfoltokat is féltve őrizte.

Pillanatokat ment. A parkkal töltött pillanatainkat. Ősztőnei megsúgták, hogyan őrizheti a múlt idő lepattanó morzsáit.

A Radó-szigeti Hősi emlékmű építése 1938-ban.

Az első világháborúban elesett katonák hősi emlékműve márványból készült, Horvay János (1873–1944) alkotása.

Az emlékművet, melyet Albrecht királyi herceg adott át, 1938. július 3-án este fél kilenckor avatták fel, hogy megvilágítva teljes pompájában ragyoghasson.

Czuczor Gergely, Toldy Ferenc és Cornelius Nepos Győrött (Tanítás, tudomány és lelkipásztorkodás)¹

Tóta Péter Benedek teológiát és irodalmat tanult. A győri Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban angol nyelvet, valamint magyar nyelvet és irodalmat tanított 1986-tól 1994-ig, majd 1994 óta a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Angol-Amerikai Intézetében az Angol Nyelvű Irodalmak és Kultúrák Tanszékén tanít angol irodalmat. Kutatásai és írásai főleg Morus Tamás, Czuczor Gergely, T. S. Eliot, Samuel Beckett, Seamus Heaney, Ted Hughes és Pilinszky János műveivel, továbbá a Pannonhalmi Bencés Főapátság barokk refektóriumával kapcsolatosak.

1. Czuczor Gergely győri tartózkodásai

Ha az átutazások alkalmait nem számítjuk, Czuczor Gergely (1800–1866) háromszor tartózkodott hosszabban Győrött (1818–1820; 1824–1830; 1838–1845). Először a pannonhalmi bencés noviciátus befejezése után, „1818 őszén” került Győrbe, ahol „a két évi bölcseleti tanfolyamot végezte a rendnek a gimnáziummal egybekötött lyceumában,” és ahonnan „1820 őszén” a teológiai tanulmányok folytatására „a pesti központi papnevelőbe” küldték (ZOLTVÁNY 1903: 9). Másodszor stúdiumai végeztével és pappá szentelését követően 1824 őszén helyezték Győrbe, ahol a bencés főgimnáziumban eleinte „a nyelvtani osztályokban tanított,” később „az ékesszólás tanára lett,” majd pedig „a győri főapátsági lyceumban a magyar nyelvet és irodalmat tanította” (ZOLTVÁNY 1903: 11). Hat év múltán újabb főapáti rendelet nyomán „1830 őszén Komáromban folytatja tanárkodását” (ZOLTVÁNY 1903: 12).

Időközben baráti és munkatársi kapcsolat alakult ki Czuczor Gergely és a Magyar Tudós Társaság, a későbbi Magyar Tudományos Akadémia orvos végzettségű, de irodalmi beállítottságú tudományszervezője, Toldy (Schedel) Ferenc (1805–1875) között. Mivel Czuczor 1824-ben megjelent *Augsburgi ütközet* című nemzeti eposza (CZUCZOR 1824: 69–107) kedvező visszhangot keltett, a magyar irodalom szereplőivel élénk kapcsolatot ápoló Toldy Ferenc figyelme is költője felé fordult, később egy újabb hőskölteményét, az *Aradi gyűlés* címűt kiadta (Czuczor 1828), és szerzőjét értékelésében Homérosz mellé állította.² Személyes találkozás hiányában Czuczor Győrből az 1826. november 10-i keltezésű, első Toldyhoz írt levelében mutatkozott be a fiatal, érdeklődő irodalomtörténésznek (Czuczor III).³ Ezt követően Toldy felkérésére Czuczor 1827-ben népdalokat gyűjt; 1832-ben elkezd gyűjteni a történelmi és nyelvtudományi szakszavakat, az elavult, mesterségbeli és tájszavakat, valamint a latin eredetű magyar szókinccset. Toldy javaslatára 1835-ben Czuczor lefordít németből egy angol irodalom- és kultúrtörténeti tanulmányt;⁴ hivatalos akadémiai bírálatokat készít; 1835 őszén pedig akadémiai segédjegyzővé és levéltárossá választják. Czuczor 1836 őszén „akadémiai rendes tag lett a történelmi osztályban.” Toldy 1835-ben összegyűjtötte, és 1836-ban kiadta Czuczor verseit. A kötetben közölt népdalok, Czuczor részvétele a pesti szellemi életben, és a szerzetesi-papi hagyományos viselettől eltérő dolmányos öltözködése olyan, a kancelláriáig emelkedő vádaskodás alapjává lettek, amely miatt Czuczornak vissza kellett költöznie Pannonhalmára 1837-ben (ZOLTVÁNY 1903: 14–17). Ezt követően került Czuczor harmadszor is Győrbe.

Harmadik győri tartózkodását 1838 tavaszán kezdte meg Czuczor; „főapátja a győri lyceumba a magyar irodalom és görög nyelv tanárává nevezte ki,” majd a győri királyi akadémián a magyar nyelv és irodalom tanára lett. A télvíz idején megújuló zaklatásokat követően Czuczor 1839 télutóján került vissza a győri líceumba, ahol görög nyelvet, valamint magyar nyelvet és irodalmat tanított (ZOLTVÁNY 1903: 18–19). Ezt a harmadik időszakot a szervezett oktatás keretein kívüli mozzanatok mélyítik el térben és időben.

2. Czuczor Gergely győri jelenléte

Czuczor győri jelenlétét az 1836-ban megjelentetett kötetéhez kapcsolódó vádaskodás alapozta és erősítette meg. A vádaskodással küszködő viaskodás közben Czuczor a főapáti titkárnak, Czínár Mórnak 1837. május 29-én még Pestről írt levelében leszögezi, hogy a kitüntetetten a népdalokra alapozott vádak „csak ürügyök ugyan (: mert valóságos ok a' magyarság' gyűlölt ügye :)” (CZUCZOR I: f2r). A zaklatások Győrben sem nyugodtak el.

A császári rendőrség udvari előljárósága megfigyelése fókuszában tartotta Czuczort, és a régi vádak variációit verbalizálta. Erről árulkodik a Polizei-Hofstelle-Praesidium 1839. április 9-i jelentése. Gálos Rezső szövegközlését (GALOS 1935: 202–203) Szabó Flóris OSB magyarította:

„Győrött a homaeopatikus orvos, Kovács Pál nyilvános elnöklete és a bencés Czuczor titkos védnöksége alatt egy olvasó társaság alakult, melynek tagsága [...] között jócskán vannak diákok is. [...] ez az egylet semmi másra nem való, csak arra, hogy a fiatal urak együtt politikáljanak [...], mialatt a diákok, ahelyett, hogy tanulnának, csak a pénzt és időt fecseglük, és a legliberálisabb szellemet teszik magukévá [...] Ez az egylet febr. 24-én belépti díjas bált adott, amelyen körülvevé a főreakciósoktól, Czuczor is megjelent, méghozzá attilában, ami – papról és tanárról lévén szó – fölötte kínos benyomást tett a publikumra. A következménye ennek az, hogy amióta Czuczor ebben a ruhában nyilvános helyeken megjelenik, nemcsak bencések,

hanem világi papok is hordják ezt a ruhát a publikum botránkozására. Soha nem lehetett annyi papot a nyilvános szórakozóhelyeken látni, mint ebben az évben, amennyiben a bálokon és a zenei műsorokon egyaránt megtalálhatók, sőt már annyira fajult a dolog, hogy egyesek nem szégyellik, hogy ilyen nyilvános műsorokon énekeljenek, mint az a közelmúltban a logika tanára, a bencés Stanke Leander esetében is történt. Ezért ha Czuczort el nem távolítják, [...] az ifjúság nagyon hátrányosan nevelődik [...] Milyen gyümölcsöket terem ez az egylet máris, a legutóbbi események jól mutatják. Ugyanis márc. 4-én Győrött megyei gyűlés volt [...] Czuczor is részt vett a gyűlésen, és elégedetten hallgatta, amint szellemi tanítványai az egyletben komponált eszméket szajkózták.” (SZABÓ 1975: 17–18)

A szóban forgó győri olvasótársaság létrejöttéről a nevezett művelődésszervező orvos, Kovács Pál (1808–1886) tudósít a *Társalkodó* 1840. január 25-i számában: „a’ múlt év’ [1839] elején [...] egy olvasó társaságot alapítottunk [...] A’ jövő hónapban megjelenik társasági névkönyvünk 1840-re, melly a’ részesek’ neveit, társasági alapszabályokat ’s könyvtár’ jegyzékét foglalandja magában.” (KOVÁCS 1840: 32)

A győri olvasótársaság 1840-es névkönyve (Névkönyv 1840), 1842-es könyvtári jegyzéke (Jegyzék 1842), a Czuczor nevére kiállított 1844-es olvasótársasági részvényjegy (Részvényjegy 1844), valamint a társaság Czuczor választmányi tagként is feltüntető névsora 1844-ből (SZABÓ 1975: 21; NÉMETHNÉ 1982: 25–26; HEGEDŰS 1983: 86) és 1845-ből (NÉVSOR 1845: 6 és 13) azt tükrözi, hogy Czuczor győri jelenléte egyszerre volt formális és lényegi, szervezeti és tartalmi. A névkönyv és a könyvtári jegyzék összevetése egyfelől kimutatja Czuczor stabil jelenlétét Győr szellemi életében az egyező elemek nyomán,⁵ másfelől ráirányítja a figyelmet Czuczor győri tevékenységére, ugyanis az 1842-es könyvtári jegyzékben megjelenik egy új elem: „Czuczor, Cornelius Nepos” (JEGYZÉK 1842: 26).

3. Czuczor Gergely győri tevékenysége

Czuczor győri tevékenységét nemcsak az előző részben idézett jelentésben foglalt kulturális, társasági és társadalmi közéletben betöltött szerepe jellemezte, hanem akadémiai kötelesteljesítése – kritikai vélemény, nyelvészeti dolgozat, továbbá nagyjutalomra szóló ajánlás írása (CZUCZOR 1838; CZUCZOR 1840; CZUCZOR 1841; CZUCZOR 1842) – és fordítói munkássága is.

Czuczor 1840. április 17-én Győrből írta Toldynak, hogy kötetnyi bibliai történetet fordított le, de a kiadvány majd csak 13 év múlva jelent meg (CZUCZOR II; SCHMID 1853). Czuczor 1841. november 28-án tudatta Toldyval, hogy belekap „A Pisokhoz irt levél tisztázásába”, amely majd a következő évben jelent meg (CZUCZOR IV: Ms 4746/38; HORATIUS 1842). Czuczor szabadon átdolgozta, lefordította és 1845-ben megjelentette George Washington egykötetes életrajzát (SPARKS 1845), amelyet egy német nyelvű kétkötetes munkából készített, amelyet „Raumer Fridrik” 1839-ben vont össze Jared Sparks tizenkét kötetes, bő forrásokkal 1834 és 1837 között közreadott angol nyelvű alapművéből.⁶

Az imént vázolt munkálkodás körébe tartozik Czuczor Gergely 1841-ben megjelent Neposfordítása (NEPOS 1841). Cornelius Nepos írása egyfelől régóta foglalkoztathatta Czuczort – könyveinek jegyzéke egy 1782-es kiadást említ⁷ –, másfelől ez a magyarító munka minden bizonnyal fontos volt Czuczor számára a Nepos-fordítás megjelenésének és kezdeti terjesztésének idejéig Toldyhoz írt 21 levele tükrében. Ír a fordítás előrehaladásáról. (CZUCZOR II: 1839. május 18.) A nagyjából befejezett fordításra még két-három hónapnyi „csinosítás, igazgatás, szóval javítgatás” vár. (CZUCZOR II: 1839. július 19.) A fordítás elkészültével már „csak a’ végső simítgatás van hátra.” (CZUCZOR II: 1840. február 10.) Köszönetét fejezi ki Toldynak ajánlkozásáért, „Nepos kiadásának eszközzésére”. (CZUCZOR II: 1840. február 15.) Fordításához annak elküldésekor levelet csatol. (CZUCZOR III: 1840. március 11.) Megköszöni Toldynak, hogy megírja a kötethez az előszót és Nepos életrajzát. (Czuczor III: 1840. április 5.) Visszajelzést küld arról, hogy Kovács Páltól átvette a jegyzetek elkészítéséhez neki szánt Nepos-kiadásokat. (CZUCZOR II: 1840. április 17.) Szorgos és serény munkát feltételez, hogy két és fél hét múltán kéziratát felét „holmi csekély változtatásokkal [...] a hozzá tartozó jegyzetekkel együtt” visszaküldi, és a folytatást is hasonlóképpen ígéri. (CZUCZOR II: 1840. május 6.) Miközben megnyugtatta Toldyt, hogy bőséges jegyzetekkel látja el fordítását, az is feltűnhet, hogy a munkát – „Neposom” megjelöléssel – sajátjának tekinti. (CZUCZOR II: 1840. május 19.) Rávilágít közös munkájukra, hogy a Toldytól kapott források megismerése után visszakéri Czuczor a kéziratát, hogy pontosítsa. (CZUCZOR II: 1840. május 24.) A szövegkiadás elközelgésének híre örömmel tölti el az egyébként visszafogottnak tűnő Czuczort. (CZUCZOR III: 1840. december 3.) Megköszöni Toldynak, hogy a Czuczor sajátjának elismert fordítást Báró Mednyánszky Alajosnak ajánlja (CZUCZOR II: 1840. december 21.), aki művelődéspolitikusként többek között a királyi tanulmányi bizottság elnöke, a magyar Nemzeti Akadémia igazgatósági és tiszteleti tagja, a közoktatás és a hazai irodalom ügyének egyik irányítója. Miután befejeződött hangsúlyozottan saját művének tekintett fordításának kinyomtatása, újból örömet fejezi ki. (CZUCZOR II: 1841. január 26.) Tanártársaira hivatkozva aggodalommal telve sürgeti kinyomtatott fordítása kézhezvételét, hogy a mű kelendősége se csorbuljon, és kollégáinak se a régi fordításokat kelljen használniuk. (CZUCZOR IV: Ms 4746/36, 1841. február 20.)⁸ Összeállítja és elküldi a nyomdahibák jegyzékét. (CZUCZOR III: 1841. március 7.) Örömmel nyugtázza az első 50 példány átvételét, és nagyon várja a második szállítmányt. (CZUCZOR II: 1841. április 17.) Újabb 50 példányt kér. (CZUCZOR II: 1841. május 16.) A harmadik, 60 példányból álló szállítmányt másnap azonnal visszaigazolja.

(CZUCZOR II: 1841. június 7.) A tavaszi és nyári kontingensek után ősszel először Pannonhalmáról ír köszönő levelet háromládányi kötetért, majd már Győrből kér újabb 50 példányt, mert a tanév elején eladhatók. (CZUCZOR II: Pannonhalma, 1841. szeptember 22. CZUCZOR II: Győr, 1841. szeptember 27.) A kért 50 példány hamar megérkezik, ezt nyugtázza. (CZUCZOR II: 1841. október 12.)

Ez a közel kettő és fél év intenzív filológiai munkát, eredményes együttműködést, diákok és tanártársak felé megmutatkozó készséget és törődést, továbbá könyvterjesztői-üzleti tevékenységet jelentett Czuczor számára. Tevékenységét gondosság, alaposág, személyes elkötelezettség és öröm jellemzi. Érdemes lesz azonban megismernünk a tankönyvként használt fordítás belső, tartalmi vonásait is, azok jelentőségét.

4. Czuczor Gergely győri tevékenységének jelentősége

A Nepos-fordítás tükrében Czuczor győri tevékenységének a jelentősége egyfelől a szervezett oktatás középfokú keretei között arra irányult, hogy a kortárs köznyelvi szokásoknak megfelelő egységes és friss tananyag és oktatási segédlet álljon rendelkezésre. Másfelől azonban a Nepos-fordítás kiadásának a fontossága arra is felhívja a figyelmet, hogy milyen magasabb rendű és távlati célok rendezhetik a tanítást, a tudomány és a lelkipásztorkodás megvalósítását. Ez utóbbi tekintetben először Toldy bevezető értekezését érdemes olvasnunk, majd a Czuczor-fordításából vett szemelvények segíthetnek belátnunk a Nepos-mű jelentőségét.

Toldy részletesen jegyzetelt értekező előszava tíz alapos és körültekintő, tudós fejezetben kezdetül vezeti be az olvasót Cornelius Nepos világába.⁹ Elhelyezi Cornelius Nepos életét (Kr. e. 100 – Kr. e. 27) és korát utalva Marcus Tullius Ciceróra (Kr. e. 106 – Kr. e. 43) és barátjára, Titus Pomponius Atticusra (Kr. e. 110 – Kr. e. 32). Bemutatja műveit. Utal mások műveiben fennmaradt töredékeire. Megemlíti a tévesen neki tulajdonított műveket. Értékeli középkori másolója, Aemilius Probus tevékenységét. Számba veszi a 15–18. századi kiadásokat. Vázolja magyarországi fogadtatását. Figyelembe veszi a segédtudományi kiegészítőket (jegyzeteket, kronológiát, geográfiát, görög időszámítást, névmutatót, „abroszokat”, vagyis térképeket).

Toldy barátjával, Czuczorral egyetértve kitüntetett figyelmet szentel annak, hogy a műveltségi nyelvváltás idején, amikor a latin helyére a magyar lép, az antikvitás értékei megmaradjanak. Hangsúlyozza, hogy az ókori kultúra egyensúlyra törekedett: „a realis előkelőség nem nézte még le az izlés követeléseit; az értelmiség, egyik legbiztosabb hatóját az érzéki formában kereste, a költészet, becsét, a tartalmasságban; ész és képzelem, eszme és kép, tárgy és alak kezét fogólag segédül voltak egymásnak.”¹⁰ Készségfejlesztés tekintetében az írás mint „mesterség után örökké a régiekhez kell iskolába járnunk; rajtok táplálni érzékünket, melly a természettől elszokott; rajtok erősíteni a szépérzést, mellyet az iparszellem bennünk eltompít.” Az ilyen műveltség által elérni kívánt célt így fogalmazza meg: „a classica tanulmányok nélkül el lehet minden nevelés, csak az nem, melly emberben a felsőbb lényt akarja kiképezni.” Az így alakított művelődés megadja, hogy „szépségei által nemesedjünk, józan, ép szellemisége által erősödjünk.” Ebben a folyamatban Cornelius Nepos híres férfiakról szóló életrajzi gyűjteménye meghatározó szerepet játszhat „szabad lelkével, hon- és rénszeretetével, egyszerű gyönyörű formáival.” Az eddig felsorolt oktatási-nevelési szempontokat figyelembe véve „ezzel kínáljuk meg jelenleg a valódi műveltség s az ifjúság barátait.” A jelenlegi, közvetlen célkördvonalazásán túl Toldy – akire illik saját kifejezése: „az irodalom figyelmes észlelője” (DÁVIDHÁZI 2004: 760) – egy távlati célt is azonosít a Nepos-fordítás közreadása kapcsán: „A magyar nyelv arra van alkotva, hogy egykor elsőrangú prosát fejtsen ki: de ezt [...] egyedül a classica példányok szakadatlan forgatása mellett foghatja.”

Toldy Ferenc tudást, készséget, jellemet és jövőt művelő szempontrendszere után kíváncsiak lehetünk, hogy feltehetően még mi inspirálhatta barátját, Czuczor Gergelyt a fordítás elkészítésére. Ennek belátására úgy teszünk kísérletet, hogy Czuczor – a szerzetes, pap és tudós tanár – felkészültségének, hagyományismeretének és műveltségének tudatában részletet veszünk szemügyre a Cornelius Nepos által utolsóként megírt életrajzból, amely barátja, Titus Pomponius Atticus viselt dolgairól szól.

Indulásként megragadható, hogy fejlődése kezdetén az oktatásra-nevelésre fogékony Titus Pomponius „már gyermeked korában legjelesebbnek tartatott hasonkorúii között, s fényesebben kitűnt” (NEPOS 1841: 245). Ez a gyermekélettörténeti vonás felidézhetette Czuczor emlékezetében, ami védőszentje, Nagy Szent Gergely írásában olvasható Szent Benedek életéről a *Dialógusok* második könyvében. „Szíve már gyermekkorától kezdve olyan volt, mint az érett öregeké. Viselkedése rácsáfolt korára” (GERGELY 2010: 59). Czuczor minden bizonynyal emlékezhetett arra is, amit a gyermek Jézusról tudhatott: „Rabbik körében ült, hallgatta és kérdezgette őket. Aki csak hallotta, csodálkozott értelmén és válaszáin. [...] Gyarapodott bölcsességben.” (Lk 2:46–47, 52) Ezek a töredékek egyfelől megfellelnek egy életrajzi toposznak, amely irodalomtörténeti mélységbe tekint, másfelől azonban elővételezhetik a lélekemelő távlatot, amely jellemet nevelhet. Ez a hármas visszhangzás többé-kevésbé újra meg újra kihallható a szövegből. Hogyan?

Apja halála után a megörökölt vagyonából Pomponius Atticus egy bizonyos „ifju Mariust” annak „száműzése alatt pénzzel segítette.” Athén lakóinak szintén „gyakran segített önvagyonából köz szükségseiken” (NEPOS 1841: 247). Cicerónak is „száműzítése alkalmakor kétszázötven-ezer sestertiust ajándékozott” (NEPOS 1841: 249–251). Nagy Szent Gergely elbeszéli, hogy amikor egy súlyos adósságtól szorongatott embertől tizenkét aranyat követeltek, Szent Benedek tizenháromat adott neki, hogy „a tizenkettőt fizesse ki belőle, egyet pedig fordítson a

A Szent Jobbot fejedelmi pompával fogadta és ünnepelte Győr város és a megye népe 1938. június 19-én.
A Szent Jobb magyar nemzeti és katolikus ereklye, amely feltételezhetően Szent István magyar király természetes úton mumifikálódott jobb keze. 1938-ban, a Szent István halálának 900. évfordulójára rendezett szentévben megemlékezésként körbehordozták az országban.

A Szent Jobbot szállító aranyvonat.

A körmenet a Baross útra ér.

maga hasznára” (GERGELY 2010: 90). Jézus szavára Péter egy hal szájában egy ezüstpénzt talált, kivette azt, és átadta az adószedőknek érte és önmagáért. (Mt 17:27) A pénzeszközön keresztül kínálkozik az analógiás visszhangzás.

Atticus jótékonykodását az is jellemzi, hogy „mindnyájokat megajándékozta gabonával” (NEPOS 1841: 247). Nagy Szent Gergely elmondja, hogy nemcsak Szent Benedek monostorában nem volt búza éhínség idején, hanem a környékén is „mindenki szenvedett az élelemhiánytól.” A szerzeteseknek is csupán öt darab kenyérük maradt. Szent Benedek megígérte, hogy másnapra bőven lesz kenyérük, s akkor „valóban kétszáz véka lisztet találtak zsákokban a monostor kapuja előtt” (GERGELY 2010: 84). Egy alkalommal „Jézus gabonaföldeken ment át. Tanítványai megéheztek, és elkezdték a kalászokat tépdésni és enni.” A farizeusok szemrehányó megjegyzésére adott válaszában Jézus az irgalmasság gyakorlására irányítja a figyelmet. (Mt 12:1–8) Jézus csodálatos módon öt kenyér szétosztásával mindennemű hallgatósága ezreit lakatta jól. (Mt 14:13–21; Mk 6:32–44; Lk 9:10–17; Jn 6:1–15) Mindegyik szövegtanúban visszhangozhat, hogy „éheztem, és ennem adtatok.” (Mt 25:35a)

Atticus úgy gondolta, hogy akik „polgári forradalmakba” avatkoznak, (képletesen szólva) „a tenger hullámainól hanyatnak” (NEPOS 1841: 251). Nagy Szent Gergely egyik történetében egy gyermek-szerzetes, Placidus vigyázatlanul merített vizet, ezért a tóba esett. „A hullám gyorsan elsodorta” őt, de Szent Benedek szavára az ifjú szerzetes, Maurus kihúzta a hullámok közül (GERGELY 2010: 69–70). Amikor Jézus a vízen járva utolérte a bárkában vízen haladó tanítványait, a merészen vállalkozó Pétert – miután „az erős szél láttán félelem fogta el, és amint süllyedni kezdett” – kiragadta a háborgó tenger hullámaiból. (Mt 14:22–33; Jn 6:16–21)

Atticus emberbarátságát jellemezte, hogy „nem volt nagyobb gondja, mint mentül többeknek, tehetsége szerint, segítségül lenni,” ezért „mindig a szükölködőkön segített” az „adakozást gyakorolván” (NEPOS 1841: 261). Nagy Szent Gergely beszámoló arról, hogy az egyik kemény éhínség idején valakinek olajra volt szüksége, és Szent Benedekhez fordult. A kérelmező megkapta a monostor csekély olajmaradékát. A segítség viszonzásaként az adományozást követő imádság közben a monostor olajshordója csordultig telt (GERGELY 2010: 90–92). Egy másik alkalommal egy parasztemberen segít Szent Benedek: megszábadítja egy Zalla nevű kapzsi gót szorongatásából (GERGELY 2010: 93–94). Jézus küldetése és szolgálata nem más, mint hogy örömhírt hirdessen a szegényeknek, a foglyoknak szabadulást, és a meggyötörteket szabadon bocsássa. (Lk 4:18)

Szinte példaadóan, Atticus „különös vendégszeretettel minden rendű embereket meghíva házához” (NEPOS 1841: 265). Szent Benedek, miután az imént említett parasztembert felszábadította, a szerzetestestvéreknek meghagyta – a Regula 53. fejezetében szabályként megfogalmazottak szerint –, hogy „vezessék be Zallát, és lássák vendégül” (BENEDEK 2012: 83–84; GERGELY 2010: 94). Mindez nagyon közel áll annak teljesüléséhez, amit Jézus így fejez ki: „jövemény voltam, és befogadtatok.” (Mt 25:35c)

Atticus vendéglátó asztalánál „a felolvasáson kívül egyéb mulattatót senki nem hallott... Nem is volt nála soha estebéd olvasás nélkül; hogy vendégei mind testi, mind lelkikép tápláltsanak” (NEPOS 1841: 265). Szent Benedek ezt a jó szokást a Regula 38. fejezetében a mindennapok szabályává teszi: „A testvérek étkezésénél nem szabad hiányoznia a felolvasásnak” (BENEDEK 2012: 67–68). Az evangéliumok étkezéssel kapcsolatos jeleneteiben ugyan nem értesülünk arról, hogy Jézus bármit is felolvasott volna, ám a tanítványai közül kikerült evangélisták, Máté és János úgy írják le a kenyérrel történő megkísértést és a kenyérszaporítást, valamint az utóbbihoz fűzött tanítást, mintha újraolvasnák a Kivonulás könyvét.¹¹

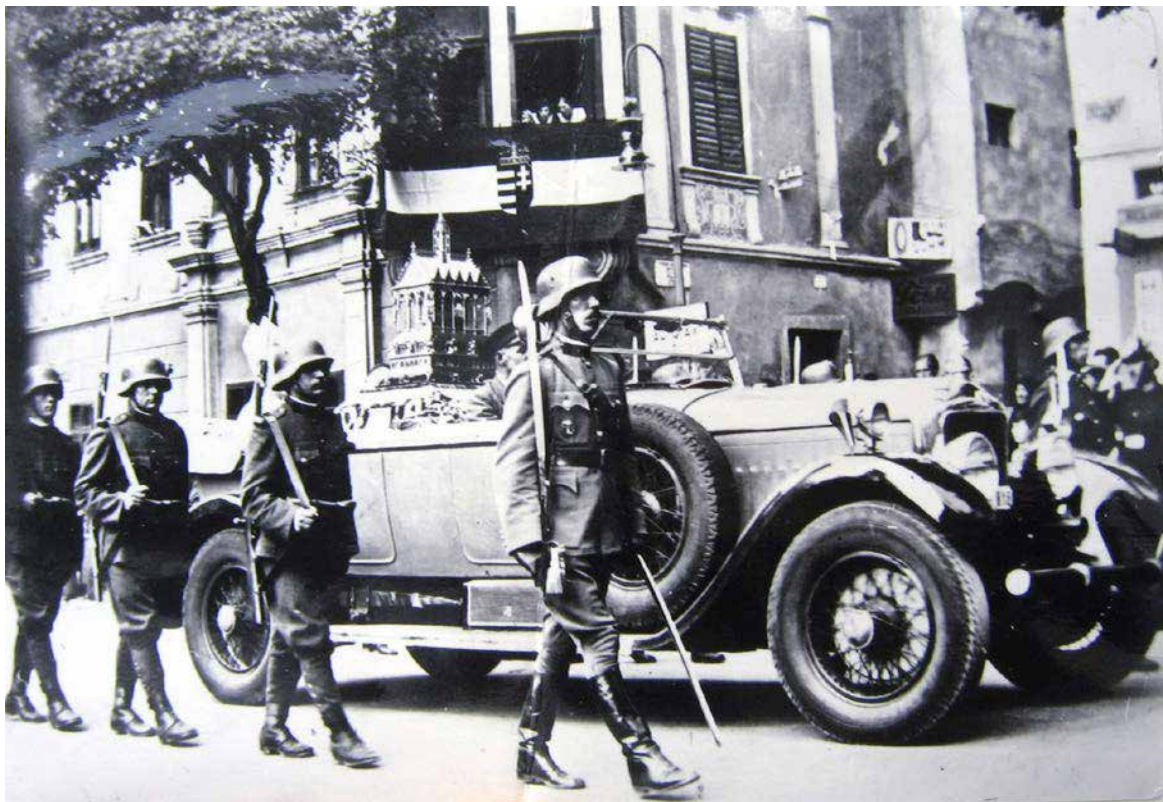
Atticus elkötelezettségét, kitartó odaadását Nepos így jellemzi: „A felvállalt dologba soha bele nem unt. Mert úgy vélé, ez becsületében jár, minél drágább nem volt előtte” (NEPOS 1841: 267). Szent Benedek a Regula 58. fejezetében a fogadalomtételről is ír. A leendő szerzetes „ígérjen állhatatosságot,” ami jól kiegészíti „a szerzetesi erkölcsök gyakorlását,” továbbá az „engedelmességet,” az elkötelezett odaadottságot (BENEDEK 2012: 91). Jézus fáradhatatlan és szakadatlan szolgálatának oka és magyarázata: „Atyám szüntelenül munkálkodik, ezért én is munkálkodom.” (Jn 5:17)

Atticus az előnyös természetéből adódó egyéniségét még azzal művelte, hogy „a legjelesebb bölcsék erénytanát [...] úgy kitanulta, hogy azt életvezérül [...] használta” (NEPOS 1841: 269). Szent Benedek nemcsak azt kéri a leendő szerzetesektől, hogy megígérjék a fentebb említett „szerzetesi erkölcsök gyakorlását,” hanem arra is neveli őket, hogy tanulják meg az Uristentől „az élet útját,” és azt „a jó cselekedetek gyakorlásával és az evangélium vezetésével” járják (BENEDEK 2012: 14). A szerzeteseknek és általában a benne hívőknek segítségükre siet Jézus, aki így biztosítja őket: „En vagyok az út, az igazság és az élet.” (Jn 14:6) Ez lehetne az életvezetés esszenciális erénytana.

Titus Pomponius Atticus portréja Cornelius Nepos leírásában egy alkotó embert mutat be, aki műveiben hagy örökséget az utókorra. „Az ősi szokásoknak is nagy követője volt, s a régi történeteket kedvelte [...] írt azon rómaiakról, kik hivatalokkal és nagy tettekkel a többiek közül kitűntek” (NEPOS 1841: 269–271). Szent Benedek a Regula utolsó, 73. fejezetében örökséggyűjteményt hagy követőire. Ezek között szerepelnek „a szent atyák tanításai,” az O és Újszövetség, „a katolikus szent atyák,” továbbá „Az Atyák Beszélgetései,” „A Szerzetesi Rendtartások,” „Az Atyák Élete,” valamint „Szent Baszileiosz atyánknak Regulája” (BENEDEK 2012: 109). Az apostolok cselekedeteiről szóló könyve elején Lukács utal első könyvére, amelyben arról írt, hogy „mit tett és tanított Jézus.” (ApCsel 1:1) Lukács így vall olvasójának első könyvéről, Jézus evangéliumáról: „számomra is helyénvalónak látszott, hogy – miután elejétől fogva mindent figyelmesen nyomon követtem – minden részletem kiterjedően és sor-

Körmenet a Szent István úton.

Körmenet az Erzsébet téren.

rendben megírom neked, nagyra becsült Teofil, hogy azokra a dolgokra vonatkozóan, amelyekről tanítást kaptál, megismerd a teljes bizonyosságot.” (Lk 1:3–4)

A történetírás, különösen is a viselt dolgok megírása, azaz az életírás a példák értékelő bemutatásával az életvitel, az erkölcsök, az ételalakító szokások javítására szolgáló életbölcseleti műfaj. A szemelvények számbavétele szerint ez sürgethette leginkább Cornelius Nepos, Toldy Ferenc és Czuczor Gergely művelődéstörténeti tevékenységét. Ez lehetett a magasabb értékű és távlati cél, rendező elv a tanítás, a tudomány és a lelkipásztorkodás terén. Czuczor Gergely részéről mindezt sajátosan árnyalhatta a történeti érzékenységből adódó felkészültsége, a bencés szerzetességből fakadó hagyományismerete és az evangéliumra alapozott műveltsége.

5. Czuczor Gergely győri karakterjelensége

A győri tartózkodása alatt is Toldy Ferenc által lelkesített Czuczor Gergely tevékenysége fő művének tükrében karaktere színopszisztát láthatjuk. Cornelius Nepos, Szent Benedek és Jézus Krisztus vonásainak hármas egysége Czuczor Gergely keresztény humanizmusát vetíti elénk. Lankadatlan gondossággal és következetességgel ismeretet adott át, tudást formált, szellemi-lelki életet nevelt, erkölcsös életvitelre adott példát, tanári-tanulói munka eszközét biztosította, tudós-tanári munkaközösség együttműködésében vett részt, és az anyanyelv művelését éllette. Összességében és lényegében: Czuczor Gergely, a szerzetes állhatatosan engedelmességet hivatása szeretetének tanárként, tudósként, lelkipásztorként.

IRODALOM

- MTA KIK: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ
 PHFK B: Pannonhalmi Főapátság Könyvtára, Benedictina
 PHFK BK: Pannonhalmi Főapátság Könyvtára, Bencés Kézirattár
- ADAMIK Tamás 1994. *Római irodalom az aranykorban*. Seneca, Pécs
 BENEDEK, Szent 2012. *Regula*. Ford. Söveges Dávid. Bencés Kiadó, Pannonhalma
 BROWN, Raymond E. 1966 (Repr. 1978). *The Gospel according to John*. Volume 1 (i–xii). Introduction, translation and notes. Doubleday, New York. Repr. Geoffrey Chapman, London
 CZUCZOR Gergely 1824. Augsburgi ütközet. In: *Aurora*, 3., 69–107., http://real-j.mtak.hu/7324/1/MTA_AuroraHazaialmanach_1824.pdf (a letöltés ideje: 2018. 03. 29.)
 CZUCZOR Gergely 1828. *Aradi gyűlés, hősköltemény öt énekben*. Kiadta barátja Toldy Ferencz. Pest
 CZUCZOR Gergely 1838. Vélemény M. T. Cicero’ minden szónoklati munkáinak magyarra fordításáról Katona Dienes által. Győr, 1838. május 31. MTA KIK Kézirattár, RAL 10/1838.
 CZUCZOR Gergely 1840. A be, ben, böl, hoz, ig, ra, ról ragú nevek viszonyairól. MTA KIK Kézirattár, RAL 19/1840.
 CZUCZOR Gergely 1841. Az 1840-dik évben megjelent, s nyelvtudományi osztályhoz tartozó munkák közül nagyjuttalomra [ajánlás]. Győr, 1841. augusztus 19. MTA KIK Kézirattár RAL 3/1841.
 CZUCZOR Gergely 1842. Vélemény P. Ovidius Naso „Libri Metamorphoseon” című munkája VII könyvének fordításáról Egyed Antal által. Győr, 1842. május 21. MTA KIK Kézirattár, RAL 34/1842.
 CZUCZOR I. *Czuczor Gergely levelei 1828–1862*. PHFK, BK, 188/I.6A, 2.
 CZUCZOR II. *Toldy Ferenc levéltárcája VI*. Mikroforma. MTA KIK Kézirattár, A.456/III.B3.
 CZUCZOR III. *Czuczor Gergely, Toldy Ferenc, stb. levelezése*. Mikroforma. MTA KIK Kézirattár, A.485/I.B3.
 CZUCZOR IV. *Czuczor Gergely levelei Toldy Ferencnek*. MTA KIK Kézirattár, Ms 4746/36-43B3.
 DÁVIDHÁZI Péter 2004. *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*. Akadémiai Kiadó, Budapest
 FEKETE Soma 1850. *Czuczor Gergely m. acad. rtag Könyvtárának czímtára*. Készítette Fekete Soma, m. acad. javító [sic!], 1850. jul. [sic!] 4. PHFK, BK, 188/I.11.
 GALIGNANI, Anthony és William, eds. 1829. *The Poetical Works of Coleridge, Shelley, and Keats. Complete in One Volume*. Paris, <https://archive.org/details/poeticalworksof00cole> (a letöltés ideje: 2019. 01. 27.)
 GÁLOS Rezső 1935. Czuczor Gergely győri üldöztetése. In: *Győri Szemle*, 6., 8–10. sz., 201–203., https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_GYMS_Gysz_1935/?pg=222&layout=s (a letöltés ideje: 2018. 03. 29.)
 GERGELY, Nagy Szent 2010. *Szent Benedek élete*. Ford. Rados Tamás és Szabó Flóris. Bencés Kiadó, Pannonhalma
 HEGEDÜS Judit 1983. A Győri Olvasó Társaság történetéhez. In: *Magyar könyvszemle*, 99, 1. sz., 86–87., http://epa.oszk.hu/00000/00021/00319/pdf/MKSZ_EPA00021_1983_99_01_042-087.pdf#page=45 (a letöltés ideje: 2018. 03. 29.)
 HORATIUS 1842. Epistolája a’ Pisókhöz a’ költészetről. Ford. CZUCZOR Gergely. In: *A’ Kisfaludy-Társaság Évtapjai*. Harmadik kötet, 1841–1842. Buda, 1842, 213–229., https://books.google.hu/books?id=_8pKAAAACAAJ&pg=PA3&lpg=PA3&dq=HORATIUS%E

- 2%80%99+Epistol%C3%A1ja+a%E2%80%99+Pis%C3%B3khoz+a%E2%80%99k%C3%B6lt%C3%A9szetr%C5%911&source=bl&ots=F4f-KxeJ-O&sig=kyzH4y5DForSZOVd dIvzz5hXvLw&hl=hu&sa=X&ved=2ahUKEwi244i04ezfAhWCXCwKHQoZB7YQ6AEwAXoECAQQAQ#v=onepage&q=HORATIUS%E2%80%99%20Epistol%C3%A1ja%20a%E2%80%99%20Pis%C3%B3khoz%20a%E2%80%99k%C3%B6lt%C3%A9szetr%C5%911&f=false (a letöltés ideje: 2018. 03. 29.)
- JAKABFI László 1941. *Az angol irodalom és a Vörösmarty – Bajza – Toldy triász*. Garab Nyomda, Budapest
- JEGYZÉK 1842. *A' Győri Olvasó Társaság' Könyvtára szak-szerint*. Győrött. 1842. PHFK, BK, 188/I.10.
- KOVÁCS 1840. K[OVÁCS Pál]. Győri olvasó-egyesület (Győr télhó' 25kén). In: *Társalkodó* 9., 8. sz., 32., http://real-j.mtak.hu/7757/1/MTA_Tarsalkodo_09.pdf (a letöltés ideje: 2018. 03. 29.)
- LXX. *Septuagint*. Szerk. Alfred RAHLFS – Robert HANHART. Stuttgart, 2006., <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/septuagint-lxx/read-the-bible-text/bibel/text/lesen/stelle/2/160001/169999/ch/a973fdae9514131a58c9f5bac578a3d0/> (a letöltés ideje: 2018. 03. 29.)
- NA28. *Novum Testamentum Graece*. Szerk. Eberhard NESTLE és Kurt ALAND. Stuttgart, 2012., <http://www.nestle-aland.com/en/read-na28-online/> (a letöltés ideje: 2018. 03. 29.)
- NÉMETHNÉ HEGEDŰS Judit 1982. *A győri olvasókörök története és közművelődési szerepük a reformkorban*. Szakdolgozat. Kisfaludy Károly Könyvtár, Győr. Raktári jelzet: DH2100. Leltári szám: 218536
- NEPOS 1700. *A' Cornelius Neposnak Hires Nevezetes Hadi Fejedelmeknek Eletekrül, és Cselekedeteikrül irt Könyve* Most pedig Magyar nyelvre fordítattott BALOG György által Sopronban 1700 Esztendőben
- NEPOS 1817. *Cornelius Nepos a' Jeles Hadi-Vezérek Eleteről*. Szent Györgyi Gellért Első Remete Sz. Pál volt Szerzetének Tagja, Pesten
- NEPOS 1841. *Cornelius Nepos fennmaradt minden munkái*. Ford., jegyzetekkel CZUCZOR Gergely. Kiadá D SCHEDEL (TOLDY) Ferencz. Buda
- NEPOS, Cornelius 1984. *Hires férfiak*. Ford., az utószót és a jegyzeteket írta HAVAS László. Európa Könyvkiadó, Budapest
- NÉVKÖNYV 1840. *Győri Olvasó Társasági Név-könyv*. Győrött, 1840., <http://edok.gyorikonyvtar.hu:80/?docId=30631> (a letöltés ideje: 2018. 03. 29.)
- NEVSOR 1845. *A' Győri Olvasó Társaság részeseinek névsora betűrenddel 's annak szabályai*. Győrött, 1845. MTA KIK, T311.666
- RÉSZVÉNYJEGY 1844. A JEGYZÉK 1842-ben őrizve található Czuczor Gergely győri olvasótársasági részvényjegye az 1844-es évre
- SCHMID Kristóf 1853. *Bibliai történetek*. Ford. CZUCZOR Gergely. Pest
- SPARKS, Járed [sic!] 1845. *Washington' élete*. Szabadon dolgozta CZUCZOR Gergely. Pest
- SZABÓ Flóris OSB 1975. *Olvasói társulatok Győrött a reformkorban*. Pannonhalma, PHFK, B, 987/15.
- TOLDY, Franz 1828. *Handbuch der ungrischen [sic!] Poesie*. I–II. In Verbindung mit Julius FENYÉRY herausgegeben von Franz TOLDY. Pesth und Wien, 1828. I.: <https://books.google.hu/books?id=NC42YJUO2HgC&pg=PA294&lpg=PA294&dq=Toldy+Handbuch+Erster+band&source=bl&ots=9E31wTj-yG&sig=ACfU3U3Vxgz0TX9GJYOm4wmyT2xhQthEbw&hl=hu&sa=X&ved=2ahUKEwivp5jEsZDgAhWCK1AKHWbYBMkQ6AEwD3oECAkQAQ#v=onepage&q=Toldy%20Handbuch%20Erster%20band&f=false> (a letöltés ideje: 2018. 03. 29.), II.: <https://books.google.hu/books?id=4FwAAAAcAAJ&pg=PA132&lpg=PA132&dq=Toldy+Handbuch+Zweiter+band&source=bl&ots=zRILdkvQDX&sig=ACfU3U0ygNSnPmc2KXXooGjhlhaO84CBbw&hl=hu&sa=X&ved=2ahUKEwjV1KdZvJDgAhXMaFAKHVINCb8Q6AEwAXoECAgQAQ#v=onepage&q=Toldy%20Handbuch%20Zweiter%20band&f=false> (a letöltés ideje: 2018. 03. 29.)
- TUDOMÁNYTÁR 1835. *Tudománytár* 5., 28–60., http://real-j.mtak.hu/1988/1/TudomanyTar_1835_05.pdf (a letöltés ideje: 2018. 03. 29.)
- TUDOMÁNYTÁR 1842. *Tudománytár* 6., 11–12. k., *Literatura* (1842), 6. k., 10. füz., 385–388., http://real-j.mtak.hu/1980/1/TudomanyTar_1842_Literatura_06.pdf (a letöltés ideje: 2018. 03. 29.)
- VARANNAI Aurél 1967. *John Bowring és a magyar irodalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- ZOLTVÁNY Irén 1903. Bevezetés. In: *Czuczor Gergely költői munkái*. Sajtó alá rendezte és bevezetővel ellátta ZOLTVÁNY Irén. Franklin, Budapest, 5–26.

- 1 „Tanítás, tudomány, lelképáztorkodás – Szent Benedek fiai Győrben 1802–2017” címmel rendezett tudományos konferenciát 2017. november 10-én a Czuczor Gergely Bencés Gimnázium. Tanulmányom az itt elhangzott előadásom szerkesztett változata. Köszönöm, hogy Fazekas István, a tudományos program szervezője hozzájárult a szöveg mostani első közzeléséhez. TPB.
- 2 TOLDY 1828/I: LXXXI. DÁVIDHÁZI 2004: 365 és 587. Kézikönyvében az ifjú irodalomtörténész mindkét eposzból szemelvényt is közöl (TOLDY 1828/II: 297–310).
- 3 Czuczor Gergely több helyütt fellelhető levelezése kiadatlan; a tanulmányhoz felhasznált levelei a bibliográfiában a Czuczor névvel és római számmal azonosított halmazokban dátum szerint megtalálhatók.

- 4 „Szellemi mozgás Angliában ’s annak haladása, tekintettel más európai [sic!] nemzetekre” (TUDOMÁNYTÁR 1835: 28–60).
- 5 „Hunyady János ’ viselt dolgai. Irta (sic!) Czuczor Gergely”, „Czuczor ’ poetai munkái”, „Handbuch der ungarischen Poesie. 1–2.” [Szemelvények Czuczor hőskölteményeiből: 2. kötet, 297–310]. (NÉVKÖNYV 1840: 28, 30, 40) „Czuczor, Hunyady János viselt dolgai”, „Czuczor, Poétai munkái”, „Toldy, Handbuch der ungarischen Poesie. 1–2.” [Szemelvények Czuczor hőskölteményeiből: 2. kötet, 297–310]. (JEGYZÉK 1842: 14 és 37)
- 6 Raumer munkájának ismertetése 1842-ben a *Literatura* 6. kötetének 10. füzetében olvasható (TUDOMÁNYTÁR 1942: 385–388). „Leben und Briefwechsel Georg [sic!] WASHINGTON’s Nach dem Englischen des Jared Sparks im Auszuge bearbeitet. Herausgegeben von Friedrieh V RAUMER. Bey F. A. Brockhaus. Leipzig, 1839. nagy 8-adr. Első darab 559 lap. Második darab 533 lap. Ára 7 for. 30 kr. e. p.” (385) „Gotting. Gelehrte Anzeigen (30. 31. sz. 1840) után. B. T.” (388)
- 7 „Cornelius Nepos, Vitae excellentium imperatorum, Biponti, 1782, bőr” (FEKETE 1850: f3v).
- 8 A régi fordítások: NEPOS 1700 és NEPOS 1817.
- 9 Toldy oldalszám nélküli 17 oldalas bevezető értekezése megfelelő kiindulási alapot adhatott a későbbi hazai tanulmányokhoz, például Havas László 12 oldalas utószavához (NEPOS 1984: 193–204) és Adamik Tamás 9 oldalas irodalomtörténeti fejezetéhez (ADAMIK 1994: 123–131).
- 10 Az „eszmé és kép” ideális egysége vagy egységet alkotó ideája egyfelől a platóni világlátás lenyomata lehet, másfelől azonban a kortárs – részben klasszicista, részben romantikus vonásokat mutató – művészet és műveltség ihlető lehelete. Ez utóbbi vélelmzését a Toldytól imént idézet párfelsorolást követő mondat feltételezett allúziója sejteti: „Az igaznak szépnek kell lenni, hogy hasson; s ennek viszont igaznak.” Ez a próza megfogalmazás John Keats „Ode on a Grecian Urn” („Óda egy görög vázához”) című versének utolsó előtti sorát rémlik visszhangozni: „Beauty is truth, truth beauty” („A Szép: igaz s az Igaz: szép!” – Tóth Árpád fordításában). Ez a referencia nem teljesen lehetetlen. Toldy 1830 tavaszán járt Angliában John Bowring vendégeként (JAKABFI 1941: 66–69; VARANNAI 1967: 117–121), tőle esetleg hallhatott Keatsról, a nyarat pedig Párizsban töltötte, ahol kezébe kerülhetett az előző évi Coleridge – Shelley – Keats kiadás. (GALIGNANI 1829. Köszönöm, hogy felhívta a figyelmemet erre a publikációra Péter Ágnes.) Toldy ugyanakkor lefordított Czuczorral egy német nyelvű tanulmányt az angol nyelvű irodalomról, amelyben egyszer szerepel Keats neve is (TUDOMÁNYTÁR 1835: 56). Toldy alaposan gyanítható utalása újabb adalék lehetne Keats magyarországi fogadtatásához.
- 11 Mt 4:1–11, 14:13–21, 15:32–38, Jn 6:1–15 (kenyérzaporítás), 6:16–21 (Jézus száraz lábbal kel át a tengeren), 6:22–59 (megkülönböztető tanítás: a manna [Kiv 16:1–35] és az élet kenyere). Ezek a jelenetek a pusztai vándorlást (εις την ἔρημον Σιν; Kiv 16:1) idézhetik: Mt 4:1 (εις την ἔρημον); 14:13 (εις ἔρημον τόπον), 14:15 (ἔρημος ἐστὶν ὁ τόπος); 15:33 (ἐν ἐρημίᾳ); Jn 6:31 (ἐν τῇ ἐρήμῳ), 49 (ἐν τῇ ἐρήμῳ). Jézus önazonosító formulája („Ἐγώ εἰμι...”; Jn 6:20, 35, 41, 48, 51) szintén pusztai jelenetre utal (ὄψθῃ την ἔρημον; Kiv 3:1), amikor Jahve bemutatkozott Mózesnek (Kiv 3:14): „Ἐγώ εἰμι...” – „Ἐγώ εἰμι...” Az ószövetségi görög idézetek forrása: LXX; az újszövetségi görög idézetek forrása pedig: NA28. A biblikus háttérről bővebben: BROWN 1966: 231–294 és 533–538.

A Szent Jobb fogadása a városháza előtt.

Gárdonyi Géza és Győr

Győrött sétálva többször is eszünkbe juthat Gárdonyi Géza. A Belvárosban utca, Nádorvárosban iskola viseli nevét; a Batthyány parkban mellszobrát láthatjuk, a Baross Gábor út 2. számú házban emléktábláját fedezhetjük fel. Lényegesen kevesebbet tudunk viszont győri működéséről; rövid tanulmányomban ez utóbbi vázlatos áttekintésére teszek kísérletet.

A témát Gárdonyi Géza életrajzának szinte mindegyik feldolgozása érinti, ha csak néhány mondat erejéig is; pályájának későbbi alakulása szempontjából azonban – talán csak Gárdonyi József kivételével – nem tulajdonítanak neki nagyobb jelentőséget. Az ezen korszakát nagyobb terjedelemben érintő, átfogóbb jellegű életrajzok is inkább csak elmarasztaló jellegű megállapításokkal illetik itt született műveit. (pl.: KISPÉTER 1970: 19–27.; Z. SZALAI 1977: 65–81.; Z. SZALAY 2013: 102–116.; GÁRDONYI 2008: 120–163.) Bár rövidebb visszaemlékezések már az 1930-as években napvilágot láttak (Talán a legfontosabb: PAYR 1934; újraközölve: PAYR 2005), a helyi kutatók közül korábban csupán Hegedüs András írt nagyobb terjedelmű tanulmányt a témáról, a *Tanítóbarát* szerkesztőjét helyezve a bemutatás során előtérbe; majd néhány évvel később önálló kötetet is szentelt Gárdonyi Géza itteni működésének, melyben szolgálatnak az említett folyóirat szerkesztését minősíti – míg újságírói munkáját csak robotnak értékeli. (HEGEDÜS 1961, illetve HEGEDÜS 1965.) Magam Gárdonyi győri korszakának humorával foglalkoztam két rövidebb tanulmányban, és kísérletet tettem itteni kapcsolatrendszerének feltérképezésére is. (HORVÁTH 2016, HORVÁTH 2021, HORVÁTH 2019.)

Gárdonyi (Ziegler) Géza győri működéséről

Mettől meddig?

Az első kérdés, amiről fontosnak tartok szólni: mettől meddig dolgozott Gárdonyi Géza Győrött? Az érkezés dátumában a kutatók többsége egyetért: 1885. szeptember vége felé járt először Győrött. A *Hazánk* című, Pereszlényi János református lelkész által szerkesztett győri újság 1885. szeptember 27-én megjelent száma adja tudtul a hírt: „Örömmel hozzuk olvasóink tudomására, hogy Gárdonyi (Ziegler) Géza urat, ez ismert népszerű író szerencsések voltunk lapunk főmunkatársául megnyerni, s ily minőségében már legközelebb meg is kezd munkálkodását.” (Az újságról: HORVÁTH 2000a: 327–328.; HORVÁTH 2010: 159) Bemutatkozása már a következő – október elsején megjelenő – számban megtörtént, *A vad tudós és fia* című humoreszk folytatásos közlésével. „Ezzel kezdődött Gárdonyi 1888 végéig tartó győri lapszerkesztői, újságírói tevékenysége, melyet Hegedüs András kutatásai alapján részletesen is ismerünk” – olvashatjuk Zöld Ferenc 1981-ben megjelent esszéjében. (ZÖLD 1981: 25.) Idézett megfogalmazása ugyanígy folyamatos ittlétre utal, miként Hegedüs András kötetének címe is. (HEGEDÜS 1965) A valóság azonban az, hogy Gárdonyi első győri korszaka csupán 1885. december végéig – azaz mindössze három hónapig – tartott; 1886 januárjától már Budapesten dolgozott, és csak 1887 nyarán tért vissza – Szávay Gyula ajánlatát elfogadva – Győrbe, ahol a következő esztendő végéig tevékenykedett (GÁRDONYI 1934: 129–132, 156–157) – az utolsó hónapokban azonban már részben szegedi lapok számára küldve írásait. Vagyis tényleges győri tartózkodása egy és háromnegyed évre tehető! Tény viszont, hogy a fővárosból is rendszeresen küldött írásokat győri lapok számára; onnan szerkesztette a *Tanítóbarát* havonta megjelenő lapszámait, azaz kapcsolata Győrrel 1886. január és 1887 nyara között is kimutatható.

Mely lapoknál dolgozott?

Gárdonyi Géza győri működése idején négy újság jelent meg a városban; közülük háromról bizonyosan tudjuk, hogy hosszabb-rövidebb ideig munkatársa volt. (HORVÁTH 2010: 156–161) Csupán a rövid életű *Győri Híradó* esetében nem találtam eddig erre utaló adatot. (HORVÁTH 2000a: 243–244)

Mint már fentebb említettem, a városba érkező Ziegler Géza első munkahelye a *Hazánk* című lap szerkesztősége volt. Háromhavi itteni működése alatt – főmunkatársi minőségben – számos feladatot kapott Pereszlényi János főszerkesztőtől: a szerkesztéssel járó napi teendők mellett ő lett a lap színházi tudósítója, Tőle várta a tárcarovat megtöltését, és rábízta a *Skorpió* szerkesztését is. Ez utóbbit egyes sajtótörténészek a *Hazánk* melléklapjaként említették; valójában inkább a lap szórakoztató rovata volt, mely minden második számban – azaz hetenként egyszer – kapott fél oldalt az egyébként négy-négy oldalon megjelenő lapszámokban. Itt jelenhetett meg először győri korszakának humora, melyről másutt már szóltam; itt és most röviden csak annyit: humorában ott vannak tanítóként szerzett élményei ugyanúgy, mint színházi tapasztalatai; de megjelenik már humoros történeteiben a városba érkező falusi ember is – hol esztelenségével, hol pedig leleményességével. (HORVÁTH 2021: 19–20.)

Az 1886 januárjától a fővárosba költöző író a helyi lapok közül leginkább az ekkortájt „Vas Borona” álnevet használó Vargyas Endre szerkesztésében megjelenő *Győri Közlöny* című újsággal tartott kapcsolatot, ide küldött a legrendszeresebben írásokat. (HORVÁTH 2000a: 254–256; HORVÁTH 2010: 156–157) Itt kapott nyilvánosságot az *Almodozó szerelem* című regénye is, 32 folytatásban. (SZINNYEI III. köt. 1019)

Horváth József

(Mosonmagyaróvár, 1957): történész, könyvtáros, a győri Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér igazgatóhelyettese. Fő kutatási területe a kor-újkor társadalom- és művelődéstörténete. Számos tanulmányában foglalkozott Győr e korszakbeli történetével; ez irányú kutatási eredményeit a *Győr lakóinak mindennapi élete a 17. században* című kötetében (Győr, 2017) foglalta össze. Több időszak kiadvány szerkesztésében működött közre hosszabb-rövidebb ideig; 1992 és 2019 között a *Műhely* egyik szerkesztője volt. A jelenleg készülő, ötkötetesre tervezett Győr városmonográfia sorozatszerkesztője.

A harmadik jelentős győri újsággal, az előző évben alapított *Győri Hírlappal* 1887 nyarán került munkakapcsolatba Gárdonyi, aki elfogadva Szávay Gyula főszerkesztő csábító fizetési ajánlatát – 1300 forint egy esztendőre! – visszaköltözött Győrbe, és végleges távozásáig a lap munkatársa maradt. (HORVÁTH 2000a: 246–249, HORVÁTH 2010: 160–161; Szávayról: GRÁBICS 2000) Hamarosan kiderült azonban, hogy a főszerkesztő nem tud ekkora összeget számára kifizetni; Gárdonyi József szerint ezért kényszerült arra, hogy adóssága fejében a *Garabonciás Diák* című élclap tulajdonjogát átengedje Gárdonyinak! (GÁRDONYI 1934: 156–157)

Arról, hogy hogyan került Gárdonyi kapcsolatba az élclappal, érdemes kissé részletesebben is szólnom. 1885. november végén jelenik meg első írása a három évvel korábban Szávay Gyula által alapított első győri élclapban, melyet hamarosan követnek az újabbak. Kapcsolatuk nem szakad meg az író Budapestre költözése után sem, de 1886-ban ritkábban jelentkezik itt írásaival; 1887 elejétől viszont újra megelégnékül látszik együttműködésük, egyre gyakrabban jelennek meg a *Garabonciás Diák* hasábjain Gárdonyi Géza írásai. Talán ennek is köszönhető a Szávay Gyula által kezdeményezett győri munkavállalása; visszaköltözése után néhány hónappal pedig már át is veszi az élclap szerkesztését az alapítótól – és szerkeszti azt csaknem egy teljes esztendőn keresztül. (HORVÁTH 2016: 46–52)

De nem ez volt az első, Gárdonyi Géza által szerkesztett lap a győri időszaki sajtó történetében, hanem az általa alapított, 1886 januárjától meginduló havi folyóirat, a már említett *Tanítóbarát*. Bár az időszaki kiadvány indulása pontosan egybeesik alapító-szerkesztőjének Győről való elköltözésével, a folyóirat szerkesztőjének távollétében is győri maradt, és Gross Gusztáv győri nyomdájából jutott el olvasóihoz. (HORVÁTH 2000a: 725–726.) Mivel a Gárdonyi-életmű győri darabjai közül valóban ezzel foglalkozott leginkább az eddigi kutatás (HEGEDŰS 1961), magam itt és most csupán két dologra hívnám fel a figyelmet:

- az évente 12 számmal megjelenő folyóirat nem pusztán a tanítók „érdekvédelmével” foglalkozott, de bőven közvetített feléjük olvasnivalót, sőt még humort is: ez utóbbi a második évfolyamtól van intenzívebben jelen a lapban, 1888 májusától pedig *Mulattató* címmel már humoros melléklapja is van, mely ez év végéig minden számhoz kapcsolódóan megtalálható; (HORVÁTH 2021: 20–21.)

- a másik: a korábbi sajtótörténeti szakirodalom úgy tartotta számon, hogy Gárdonyi 1889 januárjától átadta a lapot Szilli Benedeknek, akinek szerkesztésében még hat száma jelent meg, majd 1889 júniusa után megszűnt (HORVÁTH 2000a: 725–726.). Örömkre sikerült az utóbbi években, a győri Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér állományában fellelnünk az ötödik, valamint a hatodik évfolyam mintegy tucatnyi lapszámát, melyek ismeretében elmondhatjuk: a *Tanítóbarát* 1891 júniusáig bizonyosan létezett!

Győrött megjelent önálló köteteiről

Mint fentebb már említettem, Gárdonyi Géza első regénye, az *Álmodozó szerelem* 1886-ban a Győri Közlöny hasábjain folytatásokban látott napvilágot. E korszakban keletkezett szépirodalmi alkotásainak – melyeket később maga sem nagyon számított életművéhez (vö.: Z. SZALAI 2013: 106.) – számbavételére itt és most nem vállalkozva csupán két önálló munkára hívnám fel a figyelmet. Ezek egyike a *Zendülés a pokolban* című, „Látványos bohóság, három felvonásban” alcímű füzet, mely 1887-ben özv. Sauervein Gézáné győri nyomdájában látott napvilágot, szerzője ez irányú – többnyire sikertelen – próbálkozásainak tanújaként. (Címlapját közli: HORVÁTH 2017: 47.) A másik a *Száz novella*, melynek első két darabját Gaar Iván, a Pannonia-könyvnyomda bérlője indította útjára 1888-ban. (PETRIK 1908: I. köt. 243.; HORVÁTH 2017: 46.) Gárdonyi elképzelése az volt, hogy tíz füzetben egyenként tíz-tíz novellát tesz közzé – a további füzetek megjelenéséről azonban nincs tudomásom.

Gárdonyi Géza és a „Garabonciás Diák”

Ha Gárdonyi Géza győri újságírói működését alaposabb vizsgálat alá akarjuk venni, nem érdektelen ezt az említett élclapnál végzett szerkesztői munkája alapján megtennünk.

A *Garabonciás Diák* 1887. szeptember 18-án megjelent számában adja tudtul, hogy Szávay Gyula a lap szerkesztésének „sok teendővel járó munkáját leteszi vállairól s átteszi Gárdonyi Gézának”, a Győri Hírlap és a *Garabonciás Diák* „eddigi edzett belmunkatársának vállaira”. Az új szerkesztő 1887. október 2-án mutatkozott be a lapban; „stílusos” bemutatkozásából csupán a zárómondatokat idézem:

„Csurgatok humort, szórok viczczekeket, és úzők búfelleget, vagy kavarak nevetésvihart.

Lesznek fiók-garaboncok, akik segítenek a munkában, s mellettem áll a megkomolyodott vén győri garaboncz.

Nagyérdemű közönség!

Minden hét vasárnapján rendezünk nevetésvihart. Váltsd meg az év utolsó negyedére az 1 ft-os viharjegyet!

ifj. Garabonciás diák.”

De olvashatunk ugyanezen lapszámban egy szerző és cím nélküli, előfizetésre buzdító „verszetet” is, mely így hangzik:

„Kinek szívét-máját a búbánat rágja,
 Fizessen elő a Garabonciásra!
 Kinek meg nevetni mindig forró vágya,
 Fizessen elő a Garabonciásra!
 És akit elhagyott hűtelen babája,
 Fizessen elő a Garabonciásra!
 S akinek rémítő sok az adóssága,
 Fizessen elő a Garabonciásra!
 Aki nem sokat ad a politikára,
 Fizessen elő a Garabonciásra!
 S ki sajnálja pénzét vinni patikába,
 Fizessen elő a Garabonciásra!
 Negyedévre csupán egy forint az ára:
 Fizessünk elő a Garabonciásra!”

Negyed évvel később egy újabb felhívással találkozhatunk, ezúttal prózában. Teljes szövegét itt és most nem idézve álljon itt csupán az utolsó néhány mondat:

„A ki tehát a vidámságot szereti, az siessen magát biztosítani a »Garabonciás«-nál, s viszont a Garabonciás is biztosíttatik számára. Ez pedig ilyen szomorú világban igen üdvösséges dolog!

A Garabonciás Diák előfizetési ára:
 családapáknak ... egy évre 4 forint.
 családtagok apáknak és agglegényeknek ... fél évre 2 forint.
 özvegyeknek, árváknak, városi hivatalnokoknak ... negyed évre 1 forint.
 egyéb jó embereknek ... ugyanannyi.” (Teljes szövegét közli: HORVÁTH 2016: 49–50)

A két humoros hangvételű „előfizetési felhívást” azért tartottam idézésre érdemesnek, mert hangulatuk teljességgel elüt a Szávay Gyula szerkesztősége alatt megszokottól, azokénál sokkal jobban érzékelteti az élclap jellegét.

A humoros felhívásoknál is nagyobb szerepe lehetett az érdeklődés felkeltésében és ébren tartásában a lap tartalmának. De kik írták a lapot? Gárdonyi József arról ír, hogy Szávay 1882-ben „gyakorlott írógárdával indulhatott Vállalkozásába”, de „Mire Gárdonyi Győrbe érkezett, az ékes nevek kihulltak a lapból”. (GÁRDONYI 1934: 165) Tény, hogy az 1887 őszi, valamint az 1888. évi lapszámokban található olvasmányok jelentős hányada alatt a szerkesztő neve, vagy valamilyen álneve olvasható; és nagy valószínűséggel Gárdonyi töltötte meg az élclap állandó rovatait is. (Alneveiről: ZÖLD 1981: 25; KISPÉTER 1970: 10) Segítséget leginkább Szávay Gyulától kapott, aki főként verseivel támogatta a lapot; míg a nem Győrött élő szerzők közül Tömörkényi István néhány írásának jelenléte érdemel leginkább figyelmet. (HORVÁTH 2016: 50)

Gárdonyi Gézának a *Garabonciás Diák* hasábjain megjelent írásairól megoszlanak a vélemények. Általában gyenge színvonalúnak minősítik azokat (vö.: ZÖLD 1981: 25) – miként Győrött keletkezett írásainak többségét –, de egyes kutatók szerint akadnak közöttük sikerültebbek is. (Z. SZALAI 1977: 82) Maga Gárdonyi – amint azt Z. Szalai Sándornál is olvashatjuk (Z. SZALAI 2013: 106) – beérkezése után röstellte már győri munkáit, és arra kérte ifjúkori győri barátait (Szávay Gyula mellett Benedek Vince, Pereszlényi Gyula, Csatai Ignác említették név szerint), hogy semmisítsék meg a tulajdonukban lévő kéziratokat. Magam úgy vélem, hogy ezen írások is szolgálnak érdekességekkel az életmű kutatójának; itt és most csupán néhány példát említhetek erre.

Több helyütt olvasható az a megállapítás, hogy a *Garabonciás Diák* hasábjain jelent meg Gárdonyi első „göregáboros alakja”, Tsörge Adány személyében. (ZÖLD 1981: 25) Gárdonyi József az 1887. december 25-iki számban megjelent *Tsörge Adány levele a zú nászához Tzompó Mihálishol* című írás kapcsán – annak teljes szövegű közlése után – az alábbi megjegyzést teszi: „Ez az írás tehát kétségtelen Göre Gáboré, de a név: Tzompó Mihál és Tsörge Adány nem. Mert Tzompó Mihál és Tsörge Adány uram öt esztendővel Gárdonyi levele előtt pottyant ki a teremtés műhelyéből a Garabonciás lappal együtt.” (GÁRDONYI 1934: 168) E megállapítás teljességgel helytálló: a „sorozat” első darabja „Czompó Mihály uram levelei az ő nászához” címmel a *Garabonciás* első évfolyamának első számában látott napvilágot, 1882. január elsején – és néhány számmal később, február 5-én „megjött” az első válasz is! A továbbiakban szinte állandó rovata lett az élclapnak ez a levelezés, miközben kissé módosultak a nevek, változott a stílus és az írásmód. Pereszlényi Zoltán közleményében pedig arról is olvashatunk, hogyan keletkezett ez a két alak: leírása szerint Kalma István és Könczöl László volt az a két, a *Hazánk* szerkesztőségébe bejáró tanító, akik Szávay Gyulával hármasban „Tzompó Mihál és Tsörge Adány nászok” tudáskereső stílusában beszélgettek, tréfálkoztak egymással, és az ilyen stílusú beszélgetések a *Hazánk* „Skorpió” című melléklapjában megjelentek. Szerinte Gárdonyi ezt a rovatot vitte át a *Garabonciás Diákba*. (PERESZLÉNYI 2013: 166) A fentebb leírtak viszont azt bizonyítják, hogy nem kellett átvinnie: már kezdetektől része volt e rovat az élclapnak. Annak eldöntése viszont, hogy melyik lapban bukkantak fel előbb, további kutatások feladata lesz.

Lényeges kérdésnek tartom azt is: mit örökölt meg Gárdonyi elődeitől, illetve mit tett hozzá Ő maga? Már a *Garabonciás* induló számában volt „Pagát Pepi ultimói”, volt „Garabonciás látsöve”; de több éves volt már Gárdonyi érkezésekor a „Garabonciás Diák a színházban”, a „Szípoly Bonifác dalaiból”, a „Targoncás Matyi” vagy a „Bernát Gazsi Nr. 2.” rovat is. Volt

már hagyománya az „Ugri-bugri”, vagy a „Garabonciás Diák iszonyatos átkaiból” rovatoknak is – és még sorolhatnám. Van azonban néhány olyan rovat is, mely Gárdonyi „találmányának” tekinthető: ilyen például a „Veöreöshaydmássy Max megjedése” vagy a „Dödölle Mátyás pógár ember és oskolaszék möggyezése” – ez utóbbi érdekességére már többen felfigyeltek. De ide sorolható az „Aszondom Benedek szottyantásai”, az „Egy bölcs gondolataiból” című, „Ista-Pista” aláírással jegyzett rovat, vagy éppen a „Gyaluforgácsok” is. Ezekben a humor mellett nem ritkán értékes gondolatok is találhatóak, az aktualitásokat sem nélkülözően – miként a „Garabonciás Diák iszonyatos átkaiból” rovat is sok mindent elárul a helyi viszonyokról. Az 1887. december 11-én megjelent „Annyi legyen a hived mint a Híradónak, és úgy szeressen a legjobb barátod, mint a Hazánk a Híradót” jól tükrözi a győri újságok egymáshoz való viszonyát.

Más esetekben saját egyéni tapasztalata is tükröződhet az „átkokban”. A „Légy színműíró és Győrött adják elő a darabodat!” 1888. március 4-én történt megjelenése bizonyára szoros összefüggésben van azzal, hogy két nappal korábban bukott meg csúfosan a *Divatgróf* című első színházi darabja. (GÁRDONYI 1934: 159–163) Máskor Győrött vagy környékén megtörtént eseményt tűz tollhegyre: az 1887. december 18-án megjelent „Neveljék a gyermekedet Bácsán!” „átok” értelme például világosan kiderül egy ugyanazon lapszámban megjelent hosszabb versezetről – melyből érezhető szerzőjének elkötelezett pedagógus-volta is.

A *Garabonciás Diák* utolsó fennmaradt száma 1888. szeptember 23-án jelent meg – Szávay Gyula szerkesztésében; ezzel Győr első hosszabb életű élclapja megszűnt. Hogy Gárdonyi József szavait idézzem: „A *Garabonciás Diák* Gárdonyi kezén kimult. Munkatársai elfogyadoztak. Gárdonyi maga próbálta írásaival jóllaktni a Diákot. De nem győzte kosztal. Gárdonyi tehetsége konyhájáról terítették a *Tanítóbarátnak* és még a *Hazánk*nak is. *Garabonciás*nál, *Tanítóbarátnál* laptulajdonosi kényszerből, a *Hazánk*nál főmunkatársi kenyérkeresetből.” (GÁRDONYI 1934: 171.) Azt hiszem, e mondatok hűen és pontosan tükrözik Gárdonyi ekkori helyzetét – mely bizonyára hozzájárult Szegedre történő távozásához. Ezzel véget ért munkásságának Györhöz kötődő korszaka, melyben – mint láthattuk – jelentős szerepe volt a humornak is. Hogy ismét Gárdonyi Józsefet idézzem: „A humor kezdettől fogva úgy kellett Gárdonyinak, mint póknak a háló. Gárdonyi e hálójával előfizetőket fogott.” (GÁRDONYI 1934: 137.)

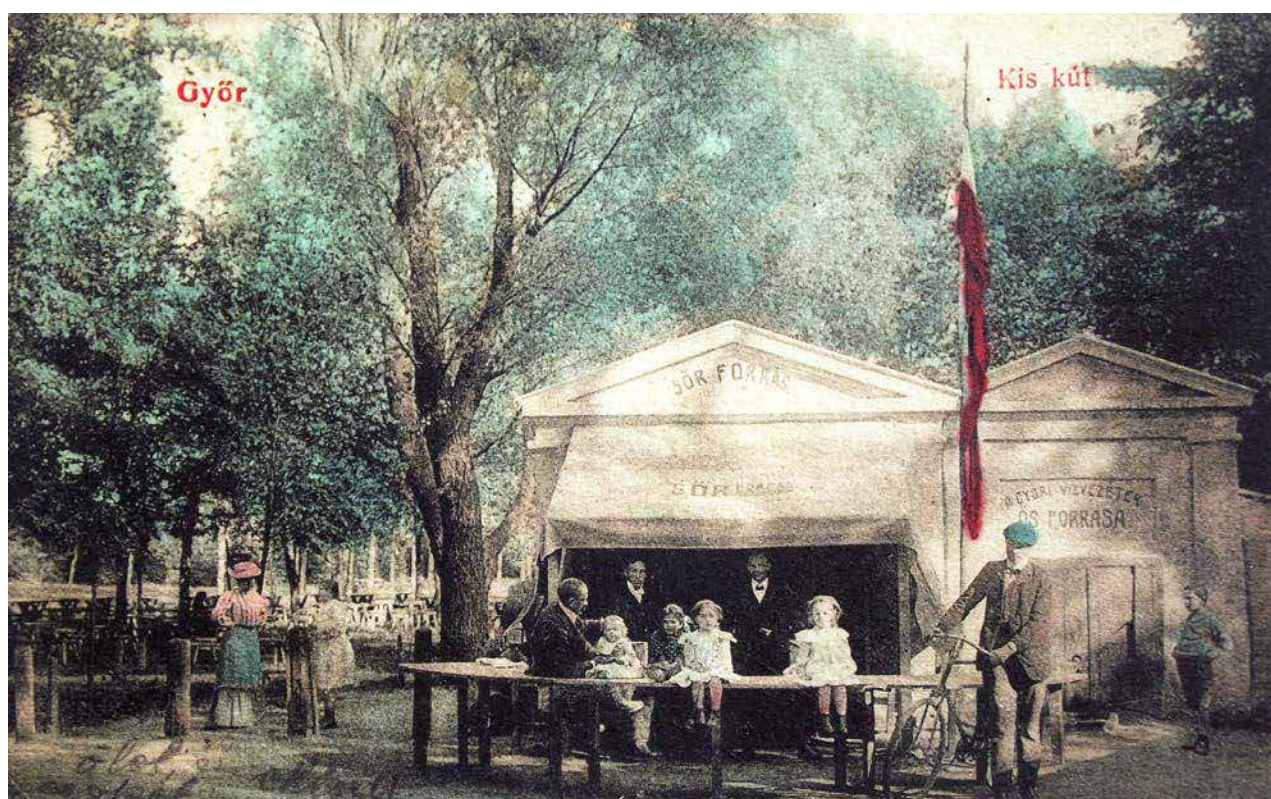
Gárdonyi Géza győri kapcsolatrendszeréről

Gárdonyi Géza győri működését aligha vizsgálhatjuk anélkül, hogy szóljunk arról, kikkel állt kapcsolatban, kikkel dolgozott együtt. Legalább tucatnyi személyt lenne érdemes alaposabb vizsgálat alá venni; itt és most azonban csupán néhányukról szólhatok röviden.

Az első győri, akivel a városba érkező Ziegler Géza közelebről megismerkedhetett, az bizonyosan Pereszlényi János református lelkész, a *Hazánk* főszerkesztője volt. Az 1880-ban alapított újság szerkesztésében kezdettől fogva részt vett, előbb főmunkatársi, majd felelős szerkesztői minőségben; de más lapoknál is szerzett már ilyen jellegű gyakorlatot: 1879-ben a *Győri Lapok* főmunkatársaként találkozhatunk nevével, 1885 júniusában pedig Ő indította útjára a *Dunántúli Protestáns Közlönyt*, melyet azután hat esztendőn keresztül szerkesztett. Tőle valószínűleg szerkesztőként is sokat tanulhatott a kezdő újságíró, akinek annál inkább lehetett erre alkalma, mert egy ideig szállást és ellátást is a református parókián kapott. Mellette tanulhatta meg – hogy Gárdonyi József szavait idézzem (GÁRDONYI 2008: 122) – „a nyomdáművészet és az újságszerkesztés titkait. Itt járta ki az ólombetűs elemi iskolát.” Így nem csodálkozhatunk azon, hogy jó barátságba került a főszerkesztő fiaival, különösen a korban is hozzáillő Pereszlényi Gyulával; mint ahogy azon sem, hogy a családdal – amint azt az unoka, Pereszlényi Zoltán néhány évvel ezelőtt közzétett írásai egyértelműen bizonyítják – a jó kapcsolata később is megmaradt. (PERESZLÉNYI 2011; PERESZLÉNYI 2013)

A másik szerkesztő, aki feltehetően jelentős mértékben befolyásolta itteni működését, Szávay Gyula volt. (GRABICS 2000) A Ziegler Gézával mindössze két esztendővel idősebb Szávay a győri jogakadémia első éves hallgatójaként, 21 éves korában alapította a *Garabonciás* című élclapot, mellyel fentebb már – *Garabonciás Diák* címen – találkozhattunk. Az 1884-ben *Győri Híradó* címen alapított politikai lapot 1885 októberében átvette, majd 1886 szeptemberében útjára indította a *Győri Hírlapot*, melyet másfél évtizedig jegyzett főszerkesztőként. (HORVÁTH 2000a: 246–247) Vagyis: Gárdonyival való megismerkedésekor már komolyan mondható szerkesztői-újságírói múltja volt. Hogy pontosan mikor és hogyan ismerkedtek meg és kerültek munkakapcsolatba, annak kiderítése további alaposabb vizsgálatokat igényel. Azt azonban nagy valószínűséggel állíthatom, hogy kapcsolatuk érdekesen indult: Szávay Gyula ugyanis sajtóvitába keveredett Pereszlényi Gyulával – a *Hazánk* főszerkesztőjének fiával –, aki egyik párbajsegédjeként – amint arról a *Garabonciás Diák* 1885 novemberében beszámol – Gárdonyit nevezte meg. (HORVÁTH 2016: 48) A két héttel későbbi lapszámban viszont a Szávay által szerkesztett élclapban már Gárdonyitól is olvasható írás... Bár kapcsolatukat a későbbiekben – amint arról fentebb már esett szó – rendezetlen pénzügyletek is bonyolították, az Gárdonyi 1922-ben bekövetkezett haláláig megmaradt. (Csupán érdekességképpen említem: Gárdonyi Géza temetésén Szávay Gyula képviselte a győri Kisfaludy Irodalmi Kört, öt évvel később pedig Ő avatta a győri emléktáblát! [HORVÁTH 2019: 74.]

Hogy a *Győri Közlönyt* szerkesztő, abban – többek között – az *Almodozó szerelem* sorozatát leközölő Vargyas Endrével milyen volt emberi kapcsolata, nem tudjuk. Szilli Benedekkel viszont – akinek 1889 januárjában a *Tanítóbarát* szerkesztését átadta – valószínűleg jó lehetett; bizonyosan megbízott Benne Gárdonyi, ha Őt választotta utódjának. Az átadás-átvétel azonban valószínűleg nem sikerült zökkenőmentesen, és ennek feltehetően anyagi okai is voltak. Erre

A „Sörforrás” vendéglátóhely Kiskúton, a győri vízvezeték ősforrása mellett.
Képeslap 1905 körül.

utal az 1890. októberi szám Gárdonyi szegedi párbajával kapcsolatos szerkesztőségi hírének két záró mondata: „Igazán sajnáljuk, hogy oly tehetséges ember, mint Ziegler, úgy elragadtatja magát. Jobb lett volna még ma is a *Tanítóbarátot* szerkeszteni, mi szívesen átengedtük volna a dicsőséget, és azt a temérdek adósságot, mit annak idején a nyakunkba szózt.”

Biztosan jó kapcsolatban volt viszont azokkal a református és evangélikus tanítókkal, akikkel a *Hazánk* szerkesztőségében találkozott. Payr Sándor, aki az idő tájt Karsay Sándor evangélikus püspök titkáráként teljesített szolgálatot Győrött, így csupán néhány száz lépésnyi távolságra élt a református parókiától, ahol gyakran megfordult személyesen is, 1934-ben publikált visszaemlékezésében értékes adatokkal szolgált erről, melyeket megerősít Pereszlényi Zoltán fentebb már említett – családi iratokra és hagyományokra támaszkodó – két visszaemlékezése is. (PAYR 1934; PERESZLÉNYI 2013, PERESZLÉNYI 2011) Tőlük tudjuk, hogy Kalma István és Könczöl László tanítók – az előbbi korábban a *Hazánk* szerkesztőjeként is tevékenykedett – Gárdonyi Géza győri baráti köréhez tartoztak; miként Rábel László, Csatkai Ignác, Isó Vince, valamint Benedek Vince is. (HORVÁTH 2019: 76–83) Az utóbbi társaságában különösen sokszor látták Gárdonyit sétálni a városban; a korabeli feljegyzések szerint gyakran betértek együtt Hennicke Rezső Széchenyi téren – a bencés rendház épületében – lévő könyvkereskedésébe is. (HORVÁTH 2019: 77–78.) Talán nem érdektelen utalnom arra: Hennicke Rezső ekkortájt több ezer kötetes kölcsönkönyvtárat is működtetett, a magyar és német nyelvű szépirodalom bőséges választékát kínálva (GYÖRGY 1886: 392–395) – feltehetően ezt is használta az író.

Bizonyosak lehetünk abban, hogy Gárdonyi további kapcsolatokat is kiépített Győrött és környékén; itt és most csupán egyetlen példát idéznék még erre. 1886 januárjában indult útjára Magyarimle kiadási hellyel az *Órangyal* című katolikus gyermeklap, melynek kiadója és szerkesztője Gladich Pál ottani plébános volt. (HORVÁTH 2000b; HORVÁTH 2011) A két évvel később Győrbe költöző, színvonalas és a kis olvasók körében rendkívül népszerű, kéthetenként megjelenő gyermeklap első évfolyamainak szerzői között ott találjuk Gárdonyi Gézát is! Ezt azért tartom fontosnak hangsúlyozni, hogy érzékeltessem: Gárdonyi Géza győri kapcsolatrendszerében református, evangélikus, római katolikus és izraelita felekezethez tartozókkal egyaránt találkozhatunk!

Több olyan egykori győri munkatársról, barátról tudunk, akikkel Gárdonyi Géza később is tartotta a kapcsolatot. A városban maradtak közül Benedek Vince nevét emelném ki, akinek nagy szerepe volt később az író helyi kultuszának ápolásában. (HORVÁTH 2019: 77–78) Csatkai Ignáccal soproni orvosként is levelezésben maradt Gárdonyi, kikérve véleményét is újabb munkáiról. (HORVÁTH 2019: 78–80) 1894-ben, az *Aprilis* című kötet kapcsán tett észrevételeit megköszönve Gárdonyi többek között ezt írta Csatkai doktornak: „Köszönöm, hogy megírta a véleményét. Ez még akkor is érdekelt volna, ha nem tartanám Önt kifejezett izlésű embernek.” (CSATKAI 1922) Egykori győri barátai közül többeket is megtisztelt Gárdonyi egy-egy újabb munkájának dedikált példányával; az akkor Sopronban árvaszéki ülnökként működő Rábel László például 1913-ban *Az én falum* egy példányát kapta szerzőjétől ajándékba. (HORVÁTH 2019: 77)

A korai győri Gárdonyi-emlékekről

Rövid tanulmányom zárásaképpen fontosnak tartom legalább leltárszerű megemlékését annak, mit tettek Gárdonyi Géza emlékének megőrzése érdekében Győrött a halálát követő években.

Az első erre irányuló kezdeményezés az utcanévadás volt, melynek gyorsasága már önmagában is figyelemre méltó: halála után mindössze öt héttel, 1922. december 7-én született közgyűlési határozat arról, hogy az addigi Fácán utca ezentúl Gárdonyi Géza nevét viselje! (TOMAJ 1967: 340) Két évvel később oktatási intézmény vette fel nevét: az 1921-ben alapított, Nádorvárosban működő II. számú Polgári Fiúiskola lett ettől fogva Róla elnevezve (ORBÁNNÉ – GALAMBOS – SZABÓ 2021: 46) – ez az intézmény ma is az író nevét viseli. Zászlós István győri szobrászművész 1927-ben készült Gárdonyi-mellszobrát az iskola előtt állították fel; innen került át 1930-ban a mai Baththyány térre (ORBÁNNÉ 2006: 56; ORBÁNNÉ – GALAMBOS – SZABÓ 2021: 52) – melynek sarkától egyébként a Gárdonyi utca indul. Talán nem érdektelen megemlékenem: az első Gárdonyi-szobor állításáról Benedek Vince tudósította pedagógustársait! (BENEDEK 1931)

Talán már e néhány példa is bizonyítja, hogy Győrött az író halála után azonnal megkezdődött emlékének ápolása. Hogy ebben nagy szerepe lehetett egykori személyes ismerőseinek, azt legjobban az emléktábla-állítás története bizonyítja. 1924-ben, Győr szabad királyi város és Győrvármegye tanítóegyletének közgyűlésén Benedek Vince vetette fel: illendő lenne Gárdonyi Géza győri működésének egy emléktáblával is emléket állítani! Javasolta: azon a házon (ma: Baross Gábor u. 2. – a Kisfaludy Károly Könyvtár tőzomszédságában) helyezték el az emléktáblát, melynek második emeletén fiatal házaspárban feleségével lakott. (HORVÁTH 2019: 78) Bár a megvalósítás több évet vett igénybe, 1927. november 12-én sor kerülhetett a fekete márványból készült emléktábla leleplezésére és felavatására; az ünnepi beszédet – mely az ünnepség teljes forgatókönyvével együtt (a Győri és Győrvármegyei Általános Tanítóegyesület kiadásában) nyomtatásban is megjelent (BENEDEK 1928) – egykori kenyéradó szerkesztője, Szávay Gyula tartotta! Aligha véletlen, hogy e kiadványt is Benedek Vince szerkesztette; a szervezésben pedig az az Újlaki Géza volt segítségére, aki egykoron ugyancsak Gárdonyi Géza szűkebb győri baráti köréhez tartozott – és aki 1923 januárjában a győri Kisfaludy Irodalmi Körben (mely 1910-ben rendes, 1921-ben tiszteleti tagjai sorába választotta az író) emlékbeszédet mondott Felette! (HORVÁTH 2019: 77)

- BENEDEK Vince 1928. *Gárdonyi Géza emléke. A győri lakóházán elhelyezett márványtábla leleplezési ünnepélyén elmondott beszédek és alkalmi költemények.* Győr Sz. Kir. Városi és Győrvármegyei Altalános Tanítóegyesület, Győr.
- BENEDEK Vince 1931. Az első Gárdonyi-szobor. In: *Evangelikus Népiskola*, 37. évf. 1. 32.
- CSATKAI Endre 1922. Amikor Gárdonyi Géza és Csatkai dr. együtt csinálták a Garabonciás diákot. Egy soproni orvos emlékezései a most elhunyt nagy magyar író fiatal korára. In: *Sopronvármegye*, 1922. november 4.
- GÁRDONYI József 1934. *Az élő Gárdonyi. Első kötet. Az ólombetűk felé.* Dante Könyvkiadó, Budapest.
- GÁRDONYI József 2008. *Az élő Gárdonyi.* Kairosz, Budapest.
- GRÁBICS Frigyes 2000. Szávay Gyula (1861-1935). In: *Arrabona* 38/1–2. Győr. 329–338.
- GULYÁS Pál 1978. *Magyar írói álnév lexikon. A magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei.* 2., változatlan kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.
- GYEL 2003. *Győri Életrajzi Lexikon.* 2., átdolgozott kiadás. Szerk.: Grábics Frigyes – Horváth Sándor Domonkos – Kucska Ferenc. Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár, Győr.
- GYÖRGY Aladár 1886. *Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben.* Statisztikai Hivatal, Budapest.
- HEGEDŰS András 1961. Gárdonyi Géza, a Tanítóbarát szerkesztője. In: *Uő: Győr irodalmi örökségéből.* Győr-Sopron megyei Tanács, Győr. 59-109.
- HEGEDŰS András 1965. *Robot és szolgálat (Gárdonyi Géza Győrött) 1886–1888.* Győr-Sopron megyei Nyomda, Győr.
- HORVÁTH József 2000a. *Győr-Moson-Sopron megye időszaki sajtójának bibliográfiája 1779–1995.* Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár, Győr.
- HORVÁTH József 2000b. Gladich Pál (Magyaróvár, 1855 – Magyarokimle, 1922). In: *Arrabona* 38/1–2. Győr. 307–328.
- HORVÁTH József 2010. A dualizmus kori Győr időszaki sajtójának történetéből. In: *Győri Tanulmányok* 31. Győr. 149–169.
- HORVÁTH József 2011. Órangyal. Egy katolikus gyermekújság és olvasói. In: *Műhely. Kulturális Folyóirat* 34. évf. 5–6. 206–210.
- HORVÁTH József 2016. Az ifjú Gárdonyi és a „Garabonciás Diák”. In: *Győri Tanulmányok* 37. Győr. 41–52.
- HORVÁTH József 2017. Fejezetek a győri nyomdászat történetéből. 2. A 19. század második felének nyomdairól. In: *Magyar Grafika* 61. évf. 4. 44–50.
- HORVÁTH József 2019. Kikkel dolgozott együtt a győri újságíró Gárdonyi Géza? (Kísérlet egy kapcsolatrendszer bemutatására.) In: *Győri Tanulmányok* 40. Győr. 69–89.
- HORVÁTH József 2021. Fejezetek Gárdonyi Géza győri éveinek humorából. In: *„A Nemzeti szalony és Más”. Válogatás a szőlősgyőröki Göre Gábor Humorkonferenciák előadásaiából.* Szerk.: Keller Péter. [Magánkiadás.] [S. l., s. a.]
- KISPÉTER András 1970. Gárdonyi Géza. Gondolat, Budapest.
- ORBÁNNÉ HORVÁTH Márta 2006. *Győri emlékhelyek és köztéri alkotások.* Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár, Győr.
- ORBÁNNÉ HORVÁTH Márta – GALAMBOS Krisztina – SZABÓ Béla 2021. *Győri Képeskönyv. Emlékművek, köztéri képzőművészeti alkotások, táblák.* Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, Győr.
- PAYR Sándor 1934. *Gárdonyi apja és a Ziegler család Sopronban és Nemeskéren.* Székely és Társa Könyvnyomdája, Sopron.
- PAYR Sándor 2005. Gárdonyi, a kezdő hírlapíró Győrött. In: *Halhatatlan csillagok. In memoriam Gárdonyi Géza.* Szerk.: Z. Szalai Sándor. Nap Kiadó, Budapest. 36–39.
- PERESZLÉNYI Zoltán 2011. Gárdonyi Géza Győrben – Részletek, idézetek dr. Pereszlényi Zoltán 1930. május 28-án lezárt feljegyzéseiből. In: *Soproni Füzetek 2011. Művészeti Antológia.* Bősze Balázs, Sopron. 331–339.
- PERESZLÉNYI Zoltán 2013. Gárdonyi Géza győri örökségéről. In: *„Agyagedénybe zárt Isten-sugár”. In memoriam Gárdonyi Géza.* Szerk.: Cs. Varga István. Hungarovox, Budapest. 153–178.
- PETRIK Géza 1908. *Magyar Könyvészet 1886–1900. Az 1886–1900. években megjelent magyar könyvek, térképek és atlaszok összeállítása.* I–III. köt. Magyar Könyvkereskedők Egyesülete, Budapest.
- SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái.* I–XIV. köt. Hornyánszky Viktor, Budapest, 1891–1914.
- TOMAJ Ferenc 1967. Győr utcái és terei. In: *Arrabona* 9. Győr. 325–366.
- Z. SZALAI Sándor 1977. *Gárdonyi Géza alkotásai és vallomásai tükrében.* Szépirodalmi Kiadó, Budapest.
- Z. SZALAI Sándor 2013. *Gárdonyi nagy útja.* Bev.: Kocsis Klára. Kairosz, Budapest.
- ZÖLD Ferenc 1981. Nyomdák, kiadók, könyvkereskedők Győrött. In: *Kisalföldi Könyvesházak.* Szerk.: Zöld Ferenc. Széchenyi Nyomda, Győr. 6–38.

Transzcendencia és istenkép Dallos Sándor műveiben

Kerek Hubert

(Ajka, 1965):
bencés szerzetes. Évekig
a pannonhalmi, jelenleg
a győri bencés gimnázium
tanára.

Dallos Sándor 1901-ben született Győrszentmártonban, a mai Pannonhalmán. Győri kötődése meglehetősen rövid időszakra tehető. Alig két esztendő, amit az itteni bencés gimnáziumban töltött diákként. 1920-ban érettségizett, elégséges érdemjeggyel.¹ Későbbi vallomásaiban megjelenik, hogy ez a kor eléggé zűrzavaros szakasza életének. Írásainak egy-két részlete árulkodik arról, miként hatottak a bencés iskolák későbbi gondolkodására, de ezen jelenetek többsége a komáromi diákéveihez köthető (DALLOS 1971: 822–823). A győri gimnáziumba való átkerülése csupán annak következménye, hogy 1918 végén a csehszlovák hadsereg megszállta Komáromot, s így ott már nem folytathatta tanulmányait (DALLOS 1938a: 368). Talán ez lehet az oka, hogy a győri helyszíneknek, élményeknek kevés nyoma marad későbbi írásaiban. Ráadásul a hirtelen iskolaváltáshoz egy belső útkeresés nehézsége is hozzáadódott. Későbbiekben úgy reflektál ezekre az évekre, mint annak a gondolatnak fájdalmas érlelődésére, hogy író lesz. Egyszerre szörnyű és gyönyörű évek ezek, melyekben tehetetlenül áll egymással szemben szülő és kamasz. Előbb a papság, majd a gazdatiszti pályáról alkotott álmok foszlanak semmivé, hogy végül – apja halála után – megtörténjen a „halálugrás” a semmibe, a szülői otthon elhagyása, az írói pálya valóságos, de nehéz megkezdése (DALLOS 1938b).

Mégis azt mondhatjuk, hogy ezek az évek meghatározóak maradnak írói munkásságában. A legtöbb lexikon, tömör összefoglaló három jellegzetességet emel ki alkotásaival kapcsolatban: alaptémaként a szegénységet, stílusában pedig a naturalizmust és a misztikát.² Mindhárom vonás gyökere a szülőfalu közegéből táplálkozik. A falusi gyermek- és kamaszkor világa, a népi vallásosság, a hiedelmek hatása, a természeti környezet minden apró rezdülésében lélegző és cselekvő Isten, aki sohasem vonul vissza egy deista távolságtartásba, hanem gondoskodó és együttműködő minden teremtményével.³ A szülőfalu figuráival: pásztorokkal, bábaasszonyokkal, koldusokkal, és a zsellérek jellegzetes alakjaival népesíti be Dallos a bibliai történeteket is.⁴ És viszont: a Szentírás képei és szereplői jelennek meg a falusi élet különleges fordulópontjain, például a gonoszság a temetőkeri síron sziszegő kígyó képében, vagy a szerelem és a teremtő nemzés Istenre utaló léte a forróságot sugárzó – szinte lángoló, de el nem égő – bokorban.⁵ Dallos Istene egyértelműen férfijellemzőkkel rendelkezik, értelmet és törvényt ad, de soha nem vonul vissza a pusztán filozófiailag és teológiailag megközelíthetetlenbe. Épp ellenkezőleg: erősen antropomorf marad. Ott beszél a szélben, a növényekben, az állatok viselkedésében, és az emberben is. De ez utóbbi lény csak a szegénységben, a kiszolgáltatottság alázatában képes hallani Őt.

Különös megvalósulása ennek az istenképnek az édesapja alakja. Édesanyjára szeretettel és nagy közvetlenséggel tekint, de nincs iránta rajongás a hangjában. A nő inkább csak az élet biológiai továbbadója⁶ – és bár Dallos ebben is a misztériumot látja –, a többbit, a magasztosabb életcélokat, eszményeket, tudást és erkölcsi elveket a férfi hordozza. Míg a nő gyermeke megszületésével kiteljesedik anyává, a férfi csonkul, törődik, amikor apává válik. Almainak, szabadságának folyton korlátokat állít a házasság, és mindazt a többletet, amelyet így nem valósíthat már meg, gyermekében kívánja beteljesíteni. A férfinak ezt a felfelé mutató, ideálokban követelményt támasztó alakját Dallos rokonítja Isten teremtő és atyai mivoltával. Nemzés, születés és beteljesítő halál ebben a transzcendens felé irányuló törekvésben nyeri el igazi értelmét, nem magának az életnek a továbbadásában. Evvel együtt is mondható, hogy az apa sohasem veszti el szeretetét gyermeke iránt, még akkor sem, ha az rácsófol reményeire. Inkább maga pusztul bele az ilyen helyzetbe. Erősen keresztény istenkép: a Teremtő, aki Magát adja értünk. Ez a misztérium hatja át az apja személyét.⁷

Dallos Sándor írásaiban valóban az egyik legmegkerülhetetlenebb téma a szegénység élménye, saját maga és a számára fontos emberek egyik legalapvetőbb tapasztalata. Szinte minden, a munkásságáról szóló írás kiemeli ezt a tényt (ONAGY 2010). Hozzá kell tennünk azonban egy lényegi meglátást: Dallos műveiben a szegénység – bár megköveteli az olvasótól az empátiát – nem válik egyértelműen rosszá, valamilyen társadalmi, politikai cselekvési programmal meghaladandó negatív helyzeté. Műveiben a szegénység is transzcendens – azaz értéket generáló: a hiú remények, a felesleges javaktól való megfosztottság, sőt a létezés veszélyeztetettsége a szereplők számára nem az elálatiasodás, hanem épp ellenkezőleg – az önmaguk legmélyebb és legtisztább életcéljainak és a másik emberre való tiszta és őszinte ráismerésnek a helye. A szegénység nyitja meg a lélek fülét és szemét, hogy tisztábban érzékeljen. Azt az embert, aki megjárta ezt a mélypontot, a továbbiakban nem kápráztatja el a hazugságok könnyed világa. Jellegzetes figurája ennek az embertípusnak Balog András, a zsellér, aki miután ráakad a gazdag malomtulajdonos holttestére, még aznap annak gyilkosára is képes rámutatni. Nem elsősorban az értelme sug neki, hanem a sokat megtapasztalt kiszolgáltatottságának zsigeri bölcsessége.⁸ Van Dallosnál egy furcsa és hirtelen forduló perspektíva. Az ember minél mélyebbre süllyed a kiszolgáltatottságban, a megalázottságban és a megfosztottságban, annál közelebb kerül ahhoz, hogy felfedezze a minden ember lelke mélyén betakart jóságot. Voltaképp az emberi lélek mélyén lakó Istent. De az író szerint ez a kincs csak azok számára felfedezhető, akik megjárták a poklokat. Dallos számára ez személyes tapasztalat is. Ezért

írják róla olyan sokan, hogy rendületlenül hisz az emberi jóságban.⁹ Abban az emberileg megmagyarázhatatlan és megindokolthatatlan Jóságban, amit a hétköznapiok változó tapasztalatai vastagon eltakarnak. Jellegzetes hitvallása erről például *A tölgyek megindulnak* című regényének pár bevezető mondata (DALLOS 2006: 5): „A kék tekintetű Szügyiről szól a történetem [...], akit a szelidsége miatt bolondnak tartottak, pedig nem volt az, csak egy tiszta és illatos életű ember, különb mindenkinél. [...] annyi szép békebeli cselekedet hőse volt, [...] meg kellene írni valamennyit, mert az élet gyönyörű bősége és teljessége van bennük; az életé és az emberé. [...] az élet és az ember semmit sem változott, hanem legbensőbb lényegében maradt, aki volt – a millió repülésű, a lelkes és a szép [...]” Dallos Sándorban a saját nyomorúságos éveinek tapasztalatai megerősítették azt, amit a katolikus értelmezés is vall: az embert a bűn megrontotta, de véglegesen el nem rontotta.

Dallos Sándor életének bő első évtizede a bencés rend közelségében zajlott. Édesapja a főpátság számvevőségi írnoka volt haláláig, maga előbb a komáromi, majd a győri bencés gimnáziumban tanult. Feltehető a kérdés: milyen közelségbe hozta a győrszentmártoni (ma pannonhalmi) gyermeket a szerzetesrend és a korabeli klérus ahhoz az istenképhez, amely majd mindvégig megmutatkozik írásaiban? A kérdés külön kutatás témája lehetne, amely csak is Dallos személyes írásainak további alapos vizsgálatára támaszkodhatna. Összességében a Rend spirituális hatása nehezen kimutatható műveiben. A szentmártoni gyermekkor emlékeire támaszkodó jelenetekben a főpátság szerzetesei nagyon elkülönülnek a falu népétől. A monostor lakói elérhetetlen magasságokban élnek a falusi emberek számára. A társadalmi különbség oly nagy, hogy bármely érintkezés az ottaniakkal egészen kivételes. A faluban élő emberek legszegényebbjai csupán álmodhatnak arról, hogy ha fiuk kiemelkedő tanulmányi eredményt produkál, talán eljuthat azon kevés kivételezett közé, akik odafönt élnek.¹⁰ Az író ezt a társadalmi hierarchiát se támadja, egyszerűen tényként kezeli. Közelebről mutatkozik meg a falusi – majd a városi – plébános figurája. Az előbbi gondolkodásmódja az életről nagyon is közel áll a falusi emberekéhez. Azonosul problémáikkal, és a saját életét is áthatja a parasztembernek a természetben is evangéliumot látó szemlélete.¹¹ A városi plébános kissé olyan, mint egy sziget a társadalomban. Nem annyira kapcsolatai minősítik, inkább afféle erkölcsi mércét testesít meg a saját szakrális magányában. Összességében pozitívabb a saját környezeténél. Hite az értékekben mélyebb, ragaszkodása az igazsághoz erősebb.¹² Mégis megállapíthatjuk, hogy Dallos Sándor írásaiban a klerikus figurája viszonylag ritkán fordul elő, és elvétve képvisel különösebb mondanivalót a transzcendensről. Az Isten nem annyira az Egyházban, mint inkább a megpróbáltatásokon átjutott egyének lelkében mutatkozik meg.

Összefoglalásként azt mondhatjuk, hogy az író munkásságáról alkotott eddigi kép talán annyiban pontosítható, hogy a szegénység témája, valamint a naturalista és misztikus stílus egyetlen központi magra vezethető vissza: az epifániára, az isteni megmutakozás gondolatára. A szegénység világa és a teremtett természet jelentik azokat a szférákat Dallos Sándor számára, ahol az Isten és a képmására teremtett ember találkozik. Ahol az utóbbi a jóságát felfedezi és valamiképpen megragadni képes a Tökéletest, hogy hasonulni próbáljon Hozzá.

IRODALOM

- DALLOS Sándor 1938a. Útinapló a csallóközi honfoglalásról. In: *Napkelet*, 12., 368.
DALLOS Sándor 1938b. Apám. In: *Nyugat*, <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00629/20110.htm> (a letöltés ideje: 2021. 10. 01.)
DALLOS Sándor 1971. Levél régi földrajztanáromhoz. In: *Vigilia*, 12., 822–823.
ONAGY Zoltán 2010. Dallos Sándor. In: *Irodalmi Jelen* <https://irodalmijelen.hu/2010-okt-31-0631/dallos-sandor> (a letöltés ideje: 2021. 10. 01.)

- 1 A Győri Szentbenedekrendi Katolikus Főgimnázium értesítője az 1919–20. iskolai évről. Győregyházmegyei Alap Könyvsajtója, Győr, 14.
- 2 Lásd például: Magyar Irodalmi Lexikon, 1. kötet, A–K. Szerk. Benedek Marcell 1963. Akadémiai Kiadó, Budapest, 234.
- 3 DALLOS Sándor 1942. Ahol gyerek voltam: Győrszentmárton. In: *Vigilia*, 9., 326–332.
- 4 DALLOS Sándor 1977. Azon a napon. In: *Vigilia*, 12., 826–832.
- 5 DALLOS Sándor 2006. *A tölgyek megindulnak*. Primula Kiadó, Budapest
- 6 Különös képe ennek a női oldalnak a lakásba bekéredzkedő és bekölykedő kutya alakja: DALLOS Sándor 1968. A falak énekelnek. In: *Vigilia*, 6., 385–387.
- 7 DALLOS Sándor 1938. Apám. In: *Nyugat*, <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00629/20110.htm> (a letöltés ideje: 2021. 10. 01.)
- 8 DALLOS Sándor 1936: Jégvágók. In: *Nyugat*, <http://epa.niif.hu/00000/00022/00607/19210.htm> (a letöltés ideje: 2021. 10. 01.)
- 9 Lásd például: Magyar Katolikus Lexikon, 2. kötet, Bor-Ehe. Szerk. Diós István és Viczián János 1996. Szent István Társulat, Budapest, 507–508.
- 10 DALLOS Sándor 1980. Az aszú szőlő. In: *Vigilia*, 12., 846–852.
- 11 DALLOS Sándor 1942. Mezei látomás. In: *Vigilia*, 7., 248–252.
- 12 DALLOS Sándor 1947. Tavasz reggel. In: *Vigilia*, 13., 164–167.

A Baross híd (átadva 1893. november 5-én) látképe a Royal (ma Rába) szálló egyik szobájából.
(Fénykép Békefi Péter gyűjteményéből.)

A Bissinger-sétány.

1860 táján még alig akadt rajta néhány épület. E helyen tartották az állatvásárokat.

A mai Baross hídtól a Teleki útig terjedő részén volt a lóvásártér, míg innen keletre, a Lukács Sándor utcáig terjedő szakaszon próbálták ki a vásárosok a megvételre kínált lovakat. (Lópróbáló tér.) Ettől keletre volt a marhavásártér. Az utolsó állatvásár után, mely 1908. 03. 13-án volt, az egész területet parkosították.

(Képeslap az 1920-as évek végéről.)

CZIFRIK BALÁZS
Győri szekvencia

– *első szerelem* –

folyók találkozása
örvénymély sóhaj
kezéd kezemben
tán lehetne máshogy
de szép vagy így is
legalább nekem szép
sűrű köddel takar
a város

– *utazás* –

Mint az ütő- és hajszalerek
a testben, a végtelen kilométerek
úgy futnak az utcák a térben
behálózva a létet.
A távolban egy szekér
csörömpöl, *hajdani,*
eltévedt utas,
zörgő postakocsi,
hallgatod, minden lépted
századokat ölel föl.

– *élni* –

Benned újjászületni
vagy megszületni!
Ez a parancs!
A te reneszánszod
barokk történet
festett márvánnyal,
színes tablókkal.
Nézem, keresem
magam benne,
óh jaj, hogy eltűnt minden...
Mintha az ég és a föld
mindenütt máshol lenne.

– *utolsó szerelem* –

Folyó fölé hajolsz,
tekintetedben kagylók és halak,
ajkaidon fodor csillan
tovafolynak a szavak.

Czifrik Balázs

(Győr, 1975):

a *Sárkányfű* szépirodalmi folyóirat alapító-szerkesztője. Két versesköténye után (*Hullám, híd, háló – JAK, Élni a mélyben – L'harmattan*) tíz évig nem folytatott semmilyen művészi tevékenységet. Úgy gondolta, a lét elviselhető alkotómunka nélkül, és lehet kompromisszumokat kötni, feláldozni és áldozattá válni. 2017 óta azonban újra ír. Lassan és komótosan. Világossá vált, nem lehet megúszni a kiszabott penzumot. Az írás mellett tanít, kommunikációval foglalkozik.

Halvány múltbéli rajzolat

Méhes Károlynak

(Pécs, 1965)

kereken 30 éve, 1991-ben jelent meg első kötete, a *Szombat délután* (versek). Azóta novellákat, regényeket és meséket publikált.

A 2021-es Ünnepi Könyvhétre jelenik meg elbeszélés-gyűjteménye az Orpheusz Kiadónál, *Kézfogás a svéd királynál* címmel. A 2007-ben alapított Pécsi Íróprogram vezetője.

Aztán csöndesen csordogált 1984 nyara, néztük a Los Angelesi olimpiát, ahová a Szovjetunió bojkottja miatt mi sem mehettünk el, bezzeg a román csapat, így nem maradt más, mint hogy a tornász Ecaterina Szabónak, vagyis Szabó Katinak drukkoljunk, és örüljünk az ő négy „magyar” aranyérmének.

És egy napon megint vastag borítékot hozott a posta.

Tehát hiába volt minden. Az egy év várakozás, a felkészülés, a – szerintem – parádés felvételi. Hiába, mert semmi sem változott, vagyis semmi sem fog változni, messze mindentől és mindenkitől, mintegy száműzve és elfeledve úgy, hogy igazából meg sem ismertek. Csönd lesz körülöttem, mintha a pusztába vonultam volna ki, hogy ott egy kopár fa alá kuporodva tengessem napjaimat, legfeljebb abban reménykedve, hogy a sors kegyetlen csapásai költsézetemet elrepítik egy olyan tartományba, ami által mégis csak megéri e sok szenvedést.

Ha egyetem nem is jutott osztályrészemül, legalább annyit elértem, hogy végleg ott hagyhattam a Vagongyár bugyrait. Ha egyszer jeles érettségivel megszereztem a C kategóriás könyvtárkezelői papírt, méltó volt és igazságos, hogy a Városi Könyvtárban folytassam nagybetűs Élet-pályafutásomat. A Megyei Kórház könyvtárosa, Ági néni beajánlott az igazgató úrhoz, és a köpcös, bozontos szemöldökű, folyamatosan mérgesnek tűnő bácsi, miután megtekintette a bizonyítványomat és a tudomására hoztam, hogy Flóris atya keze alatt cseperedtem a pannonhalmi főkönyvtárban, nagyot sóhajtvá felvett, és rögvest beosztott a Feldolgozó Csoportba.

Megkezdődött újabb életem, ezúttal könyvtárosként.

A könyvtárban csöndesen csordogáltak az őszi napok. A feldolgozó munka, már amit rám mertek bízni, nagyjából annyiból állt, hogy a beérkező új könyvekbe belenyomogattam a pecsétet, azt is sokszor oly mélán, hogy több tucat *Beszterce ostromában* fejjel lefelé díszelgett a Hermann Ottó Városi Könyvtár felirat.

A Feldolgozó Csoport külön kis birodalom volt. Élén a harminchat éves, eleinte kiismerhetetlennek tűnő, furcsán gesztikuláló, kicsit okoskodó férfi állt, Csorba Imre. Az asztalom az övével szemben helyezkedett el, úgyhogy alaposan szemügyre vehettem új, közvetlen főnökömet, már amikor az irodában tartózkodott. Hamar érzékelhető volt, hogy Imi igyekszik megelőzni ebből zsúfolt, női személyzettel teli, szűkös helyiségből.

Elugrom a... – mondta napjában többször, és máris kiviharzott, hogy órákra eltűnjön. Ott maradtam három nővel. Szegediné, hivatalosan Imi helyettese, igazi háziasárkányként voltaképpen mindent és mindenkit gyűlölt, és ezt nem is rejtette véka alá. Gyakorlott áskálódóként főképp akkor köszörülte a nyelvét a kiválasztottakon, amikor az illető nem tartózkodott a szobában. Tudhattuk, egy-két hét után én is, hogy Szegediné nem könyörül, mindenki megkapja a beosztását, és mindegy, ki mennyire igyekszik, Szegedinét nem lehet megatni, mert átlát a szitán. A világot trehány, lusta, nagyképű fráterek gyülekezetének látta, és így is kezelte. Főképp hétfőnként tartott hosszas beszámolót arról, mi minden házimunkát végzett otthon, de a hétköznapokon is rendre jelezte, hogy ötkor kelt, csak hogy leszedje a függönyöket, vagy, hogy még munkába indulás előtt jó alaposan felmosson. Aztán szép lassan megtudtam, hogy Szegediné egy nyugalmazott rendőrtiszt felesége. Szegedi őrnagy otthon ül alig ötvenévesen, és nincs más szórakozása, mint hogy módszeresen berüg.

Imi tartott Szegedinétől, talán a belügyes férje miatt, bűgő hangon beszélt vele, Ilikének szólította, és bár biztosan tudta, hogy Szegediné őt is mindennek elhordja a háta mögött, mégis kialakult közöttük valamiféle véd- és dacsövetség. Elvégre Imi bízhatott benne, hogy amikor ő nincs jelen, Szegediné átveszi a parancsnokságot, és nyilván nagyobb rendet és fegyelmet tart, mint amire ő valaha is képes lenne. A munka haladt is rendesen, Imi pedig nyugodtan jelenthette be, hogy: – Elugrom a... – bárhová.

Era és Márti Szegedinével szemben, nekem háttal ültek. Ők valaha osztálytársak voltak a Kazinczy Gimnáziumban, de huszonnégy éves korukra életük merőben másképp alakult. Márti hamar hozzám az akkori első fénykorát élő Győri Balettben dolgozó technikushoz, a Danyihoz, és már a második gyesről jött vissza. Ehhez képest Era igazi penészvirágocska volt, akit még Szegediné is szánt valamelyest, vagy tán azért volt vele kíméletesebb, mert titokban elképzelte, hogy az ő vadállat Lackó fiát egy ilyen Era-féle mimózálélek képes lenne megszelídíteni és jó útra téríteni. A két lány és Szegediné, akárhogy is, ösztönösen külön táborba tömörültek, jól mulattak Imin, míg rólam igazából tudomást sem vettek. Elvégre mindig is voltak itt hozzám hasonló, semmirekellő alakok, akiket az apjuk vagy az anyjuk, vagy valamiféle rokonuk, esetleg annak ismerőse, bekönyörgött Pöfeteg úrhoz, és itt rontották a levegőt néhány hónapig, míg odébb nem álltak.

Nem is nagyon törtem magam jóindulatukért, hiszen volt már egy évnyi, vagongyári tapasztalatom, és pontosan tudtam, ezek a munkahelyi álkapcsolatok körülbelül annyit érnek, mint korábban egy osztályba járnai azokkal a volt pannonhalmi osztálytársakkal, akikkel négy év alatt alig beszéltem pár mondatot.

A fordulópont akkor jött el, amikor Imi, hogy ne kelljen Szegediné szakadatlan rágalomáriáit hallgatnia, beszédbe elegyedett velem. Feltett pár kérdést, de láthatóan tényleg csak azért, hogy Szegediné érzékelje, most nem rá figyel, hanem velem, új beosztottjával kommunikál. Így derült ki a számára, amit eddig vagy tényleg nem tudott, vagy csak nem tudatosult benne, hogy Pannonhalmára jártam. Megállt a matatásban, rám bámult, majd azt mondta: – Az egyik

A Kecskelábú híd bontása előtt.

legjobb barátom is bencés diák volt. – Kicsoda? – Nagy Gáspár. – A Gazsi? – kérdeztem az indokoltnál kitörőbb örömmel, hiszen egyetlen találkozásunk és néhány levélváltásunk után egyáltalán nem alakult ki közöttünk olyan nexus, hogy ez a Gazsizás megalapozott lett volna. De megéreztem a lehetőséget, hogy ennek a tőlem szintén kicsit idegenkedő, személyemet és jelenlétemet nyilván ugyanúgy koloncnak tartó férfi szemében valamelyest szimpatikusabbá váljak – ha nem is saját jogon, akkor „Gazsi” miatt.

És ez tényleg hatott.

Imi apróra kikérdezett, sőt, kérte, hogy másnapra hozzak neki a verseimből, mert – mintha még szégyellte is volna magát miatta – nem ismeri őket. Hamar megtudtam, hogy neki nagy diákkori élménye volt, hogy a szombathelyi főiskola könyvtár szakán Nagy Gáspár csoporttársa és – állítása szerint – jó barátja volt. Tartotta a kapcsolatot a fővárosba került és hírnevesé vált iskolatárssal, többször vendégeskedett, sőt, aludt náluk Budakeszin. Amikor (ismervén a címet a levelezés miatt) erre rávágtam, hogy Felkeszi u. 17., Imi arcán szinte földöntúli mosoly jelent meg, és ettől fogva úgy tekintett rám, mint Nagy Gáspár, a Gazsi egyfajta átlényegült, jelenvaló meghosszabbítása.

Ettől fogva státusom abszolút kiemeltté vált. Imi rákapott, hogy intézőkörútjaira magával vigyen. A városi könyvtárnak 22 fiókkönyvtára volt szerte a városban, néhány a városon kívül is. A hivatalos indok mindig az volt, hogy a könyvtár narancssárga Moszkvics furgonjával valamelyik fiókkönyvtárba megyünk kiszállásra, nem feltétlenül könyvet fuvarozva; lehet, hogy széket, polcot, fénycsővet vittünk. Ami valószínűleg nem Iminek, a Feldolgozó Csoport főnökének feladata lett volna, hiszen ott volt Csabi, a mindenes, de Csabi lökött volt, és akadt más dolga elég, mert őt meg az igazgató, Pöfeteg úr ugráltatta, nem kis részben szintén maszek ügyekben.

Az irodalom, a költészet iránt érdeklődő Imi természetesen ismerte a helybéli irodalmárokat, és miután a tőlük begyűjtött információk nyomán nyilvánvalóvá vált, hogy személyemben nem csak egy bencés diákot, Nagy Gazsi istápoltt barátját, egy ígéretes költőt, hanem a tavasszal lebonyolított Felszabadulási Pályázat győztesét is üdvözölheti, munkahelyi kapcsolatunk szinte barátrivá nemesült.

Reggel kicsit megmelegedtünk a szobában, lecsúszott az első kávé, majd Imi elintézte az esedékes adminisztrációt, értekezletet, és azért meghallgatta Szegediné sirámain. Majd indulhatott a menet. Tényleg elmentünk valamelyik kiskönyvtárba, ahol tényleg elintéztünk valami apró-cseprő ügyet. Tél volt, ezekben a könyvtaracskában többnyire cserépkályhával fűtöttek, úgyhogy jó volt oda betelepenni. A helybéli kolléga örült a vendégeknek, megint kaptunk kávé, teát, majd némi csevegés-pletykálkodás után továbbálltunk. Egy helyütt a folyosón felstócolt könyvekre lettem figyelmes. Megkérdeztem, mi ez, és amikor kiderült, hogy leselejtezett anyag, amit majd szépen elégetnek, engedélyt kértem, hogy átvizsgáljam a kupacot. Végül kimentettem belőle néhány darabot, az egyikre különösen emlékszem, az Osztrák költők antológiájára (A világirodalom gyöngyszemei sorozat 1968-ban megjelent kötetére), melyet meglepéssel vittem haza, mint aki régi óhaját teljesíti be ezzel a zsákmánnyal.

Szegediné jól sejtette, vagy inkább pontosan tudta, Imi útjai nem csak szakirányú tevékenységre korlátozódtak. Természetesen e délelőtti vagy ebéd utáni furikázások során útba ejtetünk mindenféle boltot, vettünk csavart, villanyégőt, húst, amivel aztán elugrottunk Imiékhez, hogy betegyünk a hűtőbe. Sok efféle, apró, gyarló kis maszek ügy, ami – hát belefért.

E hónapok során megtudtam, hogy Imi körhintás mutatványosok családjából származott, gyerekkorában tavasztól őszig faluról falura járták a vidéket; Szegediné a szokott jóindulatával „vásári cigánynak” titulálta Imit, ha valamiért különösen mérges lett rá, engem ez sem zavart különösebben. Ha Nagy Gáspártól néhanapján levél jött, azt megmutattam Iminek, mintegy folyamatosan táplálva a mítoszt, mire Imi mindig elmesélt egy-egy régi, szombathelyi históriát, amikor Gazsi meg ő, így meg úgy.

Amit augusztus végén nem gondoltam volna: így szerettem a Feldolgozó Csoportban dolgozni.

Főképp, hogy hamarosan akadt egy sorstársam. Már benne jártunk jócskán az őszben, amikor egyik reggel szerényen és főképp bizonytalanul beoldalgott egy fiú, azzal, hogy ő is itt fog dolgozni mától. Az asztalom végéhez toltak egy számárpadfélét, az lett az ő helye. Varga Istvánnak hívták, és őt azért vezérelte ide sorsa, mert ugyan felvették a Képzőművészeti Főiskolára, de csak egy évvel későbbre, és az ő derék jó szülei is úgy vélték, hogy a Városi Könyvtár a legméltóbb hely, ahol a következő tanévig agyonütheti az időt.

Egykettőre összehaverkodtunk. Nemcsak a közös sors miatt, hanem mert ő is ugyanolyan mániákusan csinálta a dolgait, mint én. Ha én a költészetről és Tandoriról tartottam meg fejtegetéseimet, ő a festészet és Cézanne nagysága előtt hódolt szavakban; ha a Forma-1-ről és Niki Laudáról áradoztam, István sem maradt adós, mert ő meg legalább annyira járatos volt a profi boxban és Rocky Marciano pályafutását illetően. Ha arról magyaráztam neki, hogy Lauda miért a legnagyobb a sportág történetében 1976-os balesetéből való visszatérése, majd további két bajnoki címe miatt, cserében megtudhattam, hogy Rocky az egyetlen nehézsúlyú öklöző, aki veretlenül ért karrierje végére. És hozzá Tandori koanjai és Cézanne ecsetkezése. Járt közben a kezünk, pecsételtük a Diákkönyvtár irdatlan mennyiségű példányait, hogy jusson mind a 22 fiókkönyvtárba.

Szép, hosszú telünk volt.

A rajzsakkörbe még egyedül kezdtem járni. A művészberekéből ismertem az üvegművészt és a szobrászt, akiről kiderült, hogy heti egy alkalommal lehet menni hozzájuk rajzolni. Miért is ne? A rajz mindig ösztönösen ment, a gimnáziumi, év végi tárlatokon játszi könnyedséggel szereztem meg az első helyet évről évre. Talán épp ezért nem vettem elég komolyan, mert azt éreztem, ami van, ami adott, azzal nem különösebb érdem előre jutni. Nem feladat, és ez jó, mert azok megoldásában nem mindig jeleskedtem. Emil bácsi, a családi mágus, amikor meglátta azt a ceruzarajzot, melyen lemásoltam Mányoki Ádám II. Rákóczi Ferencről készült festményét, egészen oda volt a gyönyörűségtől, és piros filctollal írta fel alkotásom hátoldalára, hogy már most, 11 éves koromban látja, nagy művész lesz belőlem. Aminek akkor bizonyára örvendeztem, de valahogy ez a tálcán nyújtott karrier mégsem csábított; a semmiből érkező versírói hajlam sokkal érdekesebbnek tűnt. Most viszont kaptam a lehetőségen, és elkezdtem járni a rajzsakkörbe. Aminek két hozadéka lett. Egyrészt első megjelenésemtől fogva a különösen jó rajzkészséggel megáldott tanítvány státusába kerültem. A sakkörvezetők, akik egy évvel korábban a Marika presszó mélyén mint ifjú poétát ismertek meg, talán még örültek is, hogy a költő-brigádból esetleg átigazolhatnak a képzőművészek közé, és nem győztek ösztökélni, hogy ezzel a műfajjal igenis komolyan kell foglalkozzak.

A másik nagy nyereség Takács Margitta volt. Végre egy olyan lány, aki korban, érdeklődésben is megfelelőnek tűnt. A Pannonhalmán kívüli szabad világ, mi tagadás, nem sok babért eredményezett, hiába, hogy egy sereg hölgyi személlyel kerültem ilyen-olyan kapcsolatba, a Vagongyártól a Városi Könyvtáron át a korábban mondénnak gondolt, de azért eléggé szürkéske győri művészvilágig.

Takács Margittával amolyan rajzsakkörösen kezdtünk barátkozni. Ami a „Hú, de jó, amit csinálsz!” nyitányától árnyalódott és telítődött meg, első menetben információval. Hogy ki kicsoda, épp mit csinál, mért itt, a rajzsakkörön tölti felesleges idejét. Ugyanúgy nem vették fel, mint engem, ugyanúgy ki kellett bekelnie valahogy egy évet, ugyanúgy a szülei társaságában, mint ahogy telt az egész eddigi élete. Ő eleve rajzszakra jelentkezett, tehát praktikus indokai voltak, még az is lehet, otthon nógatták, ne csak otthon ücsörögjön, hanem menjen szépen rajzolni, szakember keze alá, hogy aztán jövőre tényleg bekerüljön a főiskolára.

Aztán jöttek a versek. A költő helyett beszéljenek művei, véltem kicsit álnokul, de tény, hogy a rajzsakkörön önmagában a rajzkészség nem volt olyan különös, mint az, hogy a rajzó még versel is. Takács Margittát, amolyan rendes, leendő bölcsész-, illetve művészlányként

érdekeltek a versek, az abban az évben megjelent kötetek miatt hirtelen divattá lett Tolnai Ottó vagy Szöcs Géza neve hallatán nem azt kérdezte, melyik együttesben gitároznak, hanem legalábbis úgy bólogatott, mint aki természetesen tudja, kikről van szó. Bár sok tapasztalatom nem volt még, de azért már sejtettem, hogy bizonyos lányok szeretik élő költők versét olvasni, pláne első olvasóként, ami ugyan még nem jelenti múzsai mivoltukat, sőt, meg sem előlegezi azt, de mindenképp valamiféle beavatásként élik meg a Royal írógépen lekopogtatott sorok kézbevitelét. Takács Margittát mindenképp ilyen „bizonyos” lánynak éreztem, míg a szomszédban lakó, manökenszerű Ritucinak sosem adtam volna verset, holott az egész ház tudta, hogy költő lett belőlem, vagy mi a fene, jól van, végül is szép dolog az.

Margittának átadtam egy halom kézíratos verset, és hozzá egy tavalyi Műhely-számot, mintegy bizonyítva, hogy mindez voltaképp komoly dolog, nem csak afféle unaloműző pót-cselekvés (avagy?).

Annak ellenére, hogy „bizonyos” lányként tartottam számon, Margitta a megtiszteltetés mellett mintha megijedt volna a feladattól, vagyis épp, hogy feladatnak vette a versolvassást. Holott igazán nem műelemzést vártam tőle, hanem egyszerű lenyűgöződést, alélást és szempilla-verdesést, amikor majd legközelebb visszaadja a rongyossá olvasott papírlapokat. Igazából nagyon is zavart volna, ha ilyesmi történik, de nem történt. Takács Margitta minden hűhó nélkül beszélt a művekről. Némelyikre azt mondta, hogy nagyon tetszett neki, másokra, hogy kevésbé, és egészen természetes hangon mutatott meg egy sort vagy versszakot, hogy szerinte ott vége, a többi csak locsogó ismétlés, vagy ez a kép, hasonlat igazán ütős, de amúgy a többi nem sokat ér.

A maga száraz, az „egyszeri olvasót” megjelenítő módján pontosabb és lényegre törőbb ítéleteket alkotott, mint némely költő-barátok, akik többnyire kétféle véleményt mondtak: ez jó, ez meg nem. Tetszett a versolvasó, versítés Takács Margitta, és úgy éreztem, a kezdeti ijedelem után ő is felengedett, illetve, ahogy fogadtam a kritikáit, megnyugtatta. Hétről hétre hordtam neki az új műveket, melyeket ő a következő hétre lelkiismeretesen elolvasott, és immár felszabadultabban, ám továbbra is száraz tárgyilagossággal közölte, melyikről mit gondol. Egy darabon közös volt a hazafelé vezető utunk, én a kempingbicajt toltam, eközben beszélgettünk. Egyszer, egyetlen alkalommal kockáztattam meg, hogy indítványozzam, ülünk be valahová egy kólára vagy teára, de Takács Margitta, ugyan kifejezetten kedvesen, de valamilyen családi programra hivatkozva kitért a meghívás elől. Lesz még rá alkalom majd máskor – mondta (ígérte?), és hogy nyomatékot adjon a szavainak, egy pillanatra megérintette a biciklikormányt tartó karomat.

Lassan mocorgó mindennapjainak két szelete akkor ért egymásba, amikor a könyvtárban Istvánnak megemlítettem a rajzsakkört, mondván, ha valakinek ott a helye, akkor neki bizonyosan. Egészen felvillanyozódott a hírtől, és már következő alkalommal velem tartott. Hozta mappáját és saját rajztabláját, amiből első pillantásra nyilvánvaló lett, hogy itt egy igazi művészpallánál van dolgunk. Az üvegművész-tanár ugyan mintha kissé idegenkedett volna ettől a jelenségtől, de nem szólt semmit, és a rajzsakkör immár – ahogy én éreztem –, hármasban folyt a továbbiakban. A hármasságon Takács Margittát, Istvánt és magamat értem, a többiek voltaképp egyáltalán nem számítottak, még szegény üvegművész sem.

István a szakkörben még inkább elemébe lendült, mint a Feldolgozó Osztály álmoskás délelőttjein-délutánjain, ahol igazából nem azért ücsörögtünk oly sok órát, hogy Cézanne és a többi posztimpreszionista zseni művészetét elemezzük. Itt viszont ennek semmi akadálya nem volt.

Ültünk a rajzbakon, próbáltunk megbirkózni az asznapi feladattal (gyümölcs-csendélet, tál-szódásüveg-sótartó, akt drapériával), és István, igaz, halkan, duruzsolva, csak mondta és mondta, mint egy hivatásos művészettörténész, aki egy szuszra tartja meg az arra a félévre beütemezett összes előadását.

Nem kellett hozzá sok szakköri alkalom, hogy a leendő festőben és a leendő rajz-főiskolásban azonos szólamű hurok pendüljenek meg.

Együtt mentünk hazafelé a korán érkezett, enyhe tavaszi estében. Takács Margittát két fiú kísérte a házuk kapujáig. Ott ő szépen kinyitotta a kaput, bement, a kaput becsukta, de nem sietett be a házba. Hanem belülről mind a két kezével megfogta a kapu keretének vasát. Istvánnak csak az egyik keze volt szabad, a másikban a mappáját cipelte, de a szabad kezét egyszer csak ráhelyezte Takács Margitta vasat markoló ujjaira.

A lány szeme egy fél másodpercre felém vágott, és őt mentetve úgy éreztem, valamiféle bocsánatkérés villan belőle. Hogy hát ez van. Így van. De mindez, ha negyed másodperc alatt futott végig rajtam, úgy igazán, mert aztán azt figyeltem, ahogy Istvánra néz. Kettőt-hármat pislogott, olyan hosszú fajtát, vagy ami annak tűnik.

Aztán kihúzta a kezét a másik tenyér alól.

Na, menjetek haza, ácsorogni még hűvös van – mondta, és összehúzta magán a kabátot. A rendes köszönésünket meg sem várva sietett felfelé a lépcsőn, a ház ajtajáig.

Igaza van, Karcsi bácsi – mondta István. – Menjünk.

Valamiért szeretett Karcsi bácsinak hívni, így húsz évesen, hiába, hogy idősebb volt pár hónappal.

Dalmai Rozi

(Győr, 1998)

óvodától érettségig a Péterfy Sándor Evangélikus Oktatási Központ tanulója volt. A Pécsi Tudományegyetem szabadbölcsészeti szakát abszolválta esztétika specializációban, 2021 tavaszán, jelenleg az államvizsgára való felkészülés köti le idejét. Győrben él. Publikációinak nagy többsége a *Műhely* folyóirathoz kötődik.

DALMAI ROZI

Győr–Pécs tengely

A hegy oldalába épült házak közé
bekúszik a földcsuszamlás kétségbeesése,
ahogy a hajópadló réseibe
az általános kosz.

Lehetetlen kisöpörni.

Két különböző városomat is
gyárak szaga lengi körül
(a dohány és a szesz)
és ha kerülő úton sétálok haza

ötpercenként más-más sosemvolt szerelmekre gondolhatok.

Győri utak

büntársad az összes út
vád alatt állnak ha rajtuk jársz
mert sosem felém vezettek

A Városháza, a vasútállomás és Nádorváros látképe 1939-ben. (Fotó: Thomann Lajos.)

A város, ahol élek

Ahogy széthullik körülötted az idő és a tér,
amit a macskakövek repedésein keresztül taposol,
az utcák fénye már nem nyújt menedéket
és a szemed előtt versenyző vízcseppek szabályain gondolkozol.

A csatornafedők rendszerei mindig megtévesztettek,
de a lámpák zöld villogása segít hazatalálni süket füleidnek.
Ebben a kereszteződésben gyülekezik a város összes jelzőfénye.

A szeszgyár melletti téglakerítés egy ponton kikopott:
jelzi a világ rendjét, ahogy sosem kellett neked.

A döngutak szerelmes bűze messziről érződik,
ha a terelőbóják árnyékában haladsz.

A kronológiából csak annyi maradt, hogy veled sétáltam itt utoljára.
Egy kék épületben letámasztott biciklik
kacsintanak rám az üvegen keresztül,
és a szocreálból ott felejtett járólapokat
mutatják reflektorfényben.

Élesen csillan a csiganyál a betontömb tövében.

A járda hasadékaiból előtüremkedő fű
úgy duzzad utam közepén,
mint egy tumor az agyban:

megkérdőjelezi a frissen festett zebrák létjogosultságát,
a várost, ahol élek, és minden szerelmet, amit valaha éreztem.

A győri kikötő látképe 1939-ben. (Fotó: Thomann Lajos)

Juhász Attila

(Tét, 1961):

a győri Révai Miklós
Gimnázium tanára (ma-
gyartanár, kutatótanár),
a Magyar Irodalomtör-
téneti Társaság megyei
tagozatának elnöke.
Kötetei: *Hidegláz* (versek,
2001), *Zalán-verziók*
(monográfia, 2004), *Esz-
kimószín* (2009, versek),
Nehézfény (2011, versek),
futópillantás (2015,
versek), *Tenger csend*
(versek, 2017, Szabó Béla
fotóművésszel), *Lassú
nézés* (kritikák, tanulmá-
nyok, 2020).

JUHÁSZ ATTILA*annyi mindig megint*

száztíz leszek
mikor nyolcszáz a városom
kevés idők
újváros újváros marad
nem lesz betonból
alatta még a Rába medre
nyár vége táján
kérészek rajzanak majd pár napig megint
s megvárják ezt a fecskék
a szürke gém addigra felnevelte már fiát
nem csal mindegyre feljebb-távolabb

ha ott lennék a parton
hagynám a történelmet a kilátót
a kisághoz sétálok át
az iskola hátsó kapujánál
meghallgatom miként meséli
az egyik glóbuszon csücsülve
szabó zotyó a tegnap esti chaplint
az ártérben már térdig ér a fű
lassú tengert utánoz
s a fák azóta nőnek
hogy az utolsó körjáték után
egyszer csak
elkészöntünk

megint száraz lábbal mehetnék át
a híd alatt a medren
de pár lépés elég
ím itt a kő
megtart a gyenge sodrás
s a hordaléklepel felett

talán bementek mind az iskolába
a dallam megszakad míg íze lesz a csóknak
s magányos este jön
azért a lélegzet szabad
s a csillagok mind ismerősek
akár a tücskök kórusa
a sétányon néhány kamasz siet
idő múltán találkozunk megint

Álomba be, vidékre ki

*Ne menj haza.
Ne zárd magad álomba.
Ne szeretkezz szellemekkel.*

Rólad sem hiszem el, hogy létezel, ahogyan a házról sem, ahol felnőttem. Ha újra találkozánk, ugyanazt érezném, mint amikor húsz év után visszamentem. Azt hittem, csak akkor van, ha képzelem. Ha kapitulálok.

•

Becsukom a szemem, leülök a piros székre,
a helyemre. Hatéves vagyok,
nézem a forgalmat a Kodályon,
sötét van, csillag nincs, csak fényszóró.
Kapok ruhát egy kislánytól.
Bézs, frottír, barna masnikkal.
Sír, amikor átadja.
Kinyitom a szemem, megérkezem.

•

A kislány eltűnt, az anyag maradt.
Rózsaszín, málló vakolat,
égbe nyúló lakások, sárga erkélyek.
A csillagokat tízemeletes, a játszóteret parkoló szorítja ki.
A hintákat lebontották, a vasból kerítés lett,
őregasszonyok melegét üres padok őrzik.

A fagyizó még megvan.
Melegítő báci vásárol csokivaníliát, csavaróst.
A homokozóban két gyerek,
szüleik jelyelven beszélgetnek.

Adyváros elnémult.
A szagáról ismerem fel,
mint a szellemeket.
Eltűnteti a kint felejtett ételt,
megzavar, álomba invitál,
elnyel.

•

Összegabalyodnak az utcák.
Éber vagyok és józan,
mégis elfolyik talpam alatt az aszfalt.

*Az a focipálya sokkal messzebb van,
és a Császi doktorhoz is többet kell sétálni.
A kisbolttól balra lakunk, de itt csak posta van.
Eltévedés, deja vu, egy szentkép kínai másolata.
Érvénytelen térkép igazít el itthon.*

•

Kodály Zoltán út 47., tényleg létezik,
megtalálom, pedig azt hittem, alvajárok.
Nézem a házat,
saját szellemeimmel szeretkezem.

Mechiat Zina

Győrben született, Pesten él. Elsősorban verset, másodsorban kritikát és prózát ír, időnként illusztrálja szövegeit. Tagja a Hermaion Irodalmi Társaságnak és a Fialat Írók Szövetségének.

Valaki meghalt, amikor kiköltöztünk.
Valaki meghalt, amikor felköltöztem.
Valaki más jött haza.

•

Leülök a kispadra, ahol a tacsós néni szotyolázott annakidején.
Látom magam kijönni a házból, tízévesen, csomagokkal.
Aztán nyolcévesen, görkorival.
Olyan a hajam most is, mint az elsős évnyitón.
Már nem néznek kisfiúnak, talán a rúzs miatt.
Csak gyerekek.
A hajszárítótól és a porszívótól már nem félek,
de nyilvános helyeken még mindig elsírom magam.

•

Becsukom a szemem, elképzelem a holdat:
vékony sarló, belekapaszodom.
Elkezd lóbálni, anyáék kertjébe ejt:
Vámosra, a kaktuszok közé.
A macskák nem sérülnek meg, amikor ide ürítenek,
nekem sem esik bajom, hiába a zuhanás, a tüske.

•

Apa talál meg. Aggódik, csodálkozik, megőrül.
Ha felismerem a vonásait a tükörben, igazi vagyok magamnak is.
Mimikánk lemossa arcomról Budapestet,
visszarajzolja belém Adyvárost.
Érzem a szagát, bőrömből párolog.
Hallom az otthonomat.
Befalazva dörömből tarkómon.

A Mosoni-Duna és a Rába összefolyása 1939-ben. Fent az 1931-ben épült strandföld a Duna-
uszodával. (Fotó: Thomann Lajos)

SEBESTYÉN ÁDÁM

Vénusz városa

Sebestyén Ádám

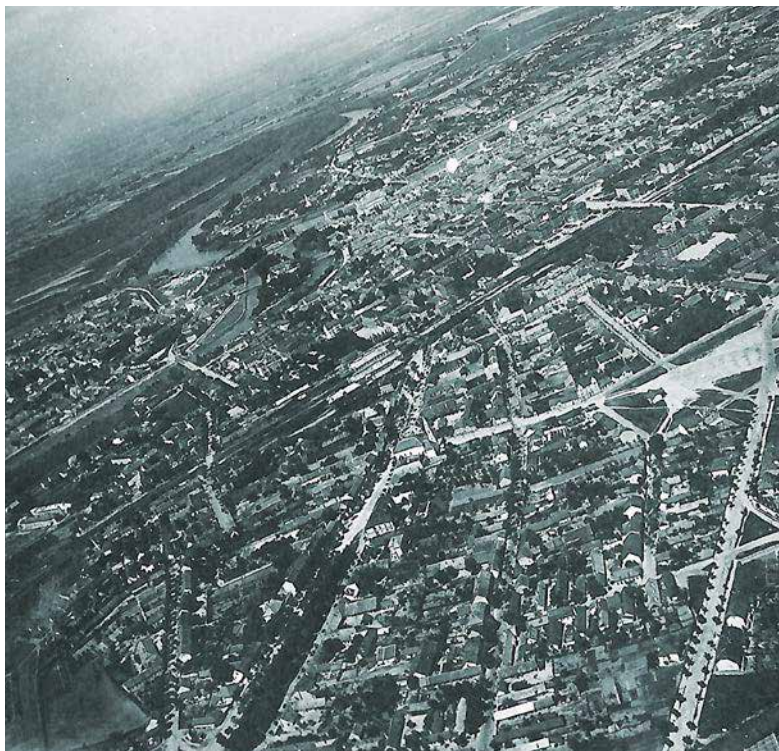
(Szekszárd, 1992):
a győri Kazinczy Ferenc
Gimnáziumban érettsé-
gizett. Tanulmányait az
ELTE Irodalomtudományi
Doktori Iskolában fejezte
be. Verset és kritikát egy-
aránt publikál. Jelenleg
első kötetén dolgozik.

1.

Írták, hogy letört feje a Rába vizéből került elő.
Gondoltam, városi legenda válik belőle, aki majd
éjjelente életre kel, s márvány tagjait ropogatva
járja körbe a szigetet. Ha meglátnám, talán egy
padon feszengene, valahol a zenepavilon mellett.
Tenyerébe temetné arcát, de a válla fölött már
nincs, amit érinthetne. Nézném, ahogy keze lassan
ökölbe szorul. Végül hajnalban nyoma veszne.
Kagylóteknőjét már csak a verebek látogatnák.

2.

Levonul az árhullám, s Vénusz újra megszületik
Arrabo iszapos habjaiból. A torkolathoz sétálok,
ahol a vízciszkó már készül, hogy belevesse magát
a folyóba. Évek óta sodródok, egyre távolabb
az istennőtől. Emlékeim, akár a holtágak. Följük
omlik a parti fák lombozata, és jövendőt mond
a mozdulatlan víztükörre hullt levelekből. Éjszaka
őzek lepik el az ártereket, s fülelve néznek a töltésen
túl felcsapó fényoszlopokra. A püspökerdej
ösvényeken üknagyapám léptei kísérek. Újra látni
az erdészcsizma nyomait. Föld és víz ölelkeznek,
de szerelmüket nincs, aki észrevegye. Valahányszor
útra kelek, mintha szárnyat bontanának a pályaudvar
homlokzatába kövült galambok. Vonatok jönnek,
majd robognak is tovább. Egyre nehezebb hazatérni.

Győr látképe dél felől 1939-ben. Az előtérben Nádorváros. (Fotó: Thomann Lajos)

Felettünk az ég

Mészáros Urbán Szabó Gábor

(Győr, 1978): író. Novellái, elbeszélései, kritikái megjelentek a *Drót*, a *Szörös kő*, az *Irodalmi jelen*, a *PRAE*, a *Vár Ucca Műhely*, a *Sikoly*, a *Napút*, a *Pannon Tükör*, a *Műhely*, a *Kortárs*, az *Új Forrás* folyóiratokban, a *Spanyolnátha*, a *Litera.hu* és az *Ambroozia* irodalmi portálokon. Könyvei: *Nemmozgó* (2009), *Bábelgép* (2012), *Orom* (2014), *A győri regény* (2020).

Az egymás mellett sorakozó tízemeletes panelházakat bámultam. Fiatal szemmel nem tűntek annyira ormótlannak és rondának, inkább csak hatalmasnak és célszerűen minimalistának. Másnak a vidéki faluhely, a fehérre meszelt parasztház vagy a megsárgult Kádár-kocka, nekem a lakótelep panelrengete volt az otthon, és nem láttam ebben semmi kivetnivalót. Azt hiszem, gyerekként még kritika nélkül alkalmazkodunk a környezetünkhöz.

Tündével megbeszéltük, hogy fél háromkor ott leszek a Kerinél. Eljössz elé? – kérdezte, de ez nem is volt kérdés, mert a panelházakkal ellentétben Tünde nagyon szép volt, én meg már hetek óta le voltam horzsolódva a szépségétől, valami mellkasi és agyi, izomlázszerű fájdalmak bujkáltak bennem, ha vele voltam, ha nem, lényegében tehát éjjel-nappal. Fiam, te jól érzed magad? – kérdezte mindent látó anyám aznap is, én meg mondtam, hogy persze, s közben úgy éreztem, rögtön szétvet a reszketés.

Mint péntekenként általában, most is ott ültem a két nagy ezüst hársfa árnyékában a szotyolahéjas padon, és az ujjaimat számolgattam unalmamban. Tünde pár perccel fél három után kilépett a Keri kapuján. Három osztálytársnője kísért egy darabon, aztán cinkos módon elbúcsúztak tőle, felém pillantgatva, összenevetgélve. Jókedve volt Tündének, mosolyogott, és amikor odaért hozzám, hagyta, hogy átöljeljem és megcsókoljam, pedig tudta, hogy bármikor észrevehet minket Miksa történelemtanár úr, aki konzervatívabb volt, mint egy doboz sólet. Vagy rajtakaphatott volna minket a testnevelés szakosztályról az Iszonyatos Titusz is, akinek az óráin a fiúk többnyire kifulladásig a Coopert futották, míg a lányok kispadrágban röplabdáztak közben. Igen emancipált elme volt a Titusz, de az ő tekintetét sem kaptam volna most szívesen a lapockáim közé, mint két igen hegyes és majdnem párhuzamos gereelyvasat.

A nyelvemmel ügyesen kiloptam Tünde szájából a még friss mentolos rágót, erre ellökött magától és szeretetteljesen lehűlyézett.

– Eljössz velem vásárolni? – kérdezte, amikor elindultunk felfelé az akkor még Nagy István út névre hallgatató flaszteren.

– Fehérneműt? – próbáltam humorizálni. – Nem korai ez még?

– Valami főznievalóra gondoltam. Anyámék ugyanis kirabolták a hűtőt, mielőtt elhúztak.

– Úgy érted, vacsorát főznél? Nekem? – kérdéssel finoman próbáltam utalni rá, meny-nyire szívesen maradnék vele estig, ha már az üres lakást megnyertük magunknak.

– Igen, úgy értem. A paprikáskrumplit szereted?

– Isteni! Az a kedvencem.

– Elég jól készítem, azt mondják. Te meg cserébe beszélsz nekem Kassákról, na?

– Most veszitek Kassákat?

– Jövő héten, aha.

– Megbeszéltük. A ló meghal, a krumpli meg fő.

Lökdösődünk kicsit a faszor árnyékában, mert igen felvillanyozott, hogy végre kettesben lehetek Tündével, hogy itt kering körülöttem, és én kísérhetem, és büszke lehetek rá és önmagamra, hogy egy ilyen lány velem jár, engem választott, és még főzni is hajlandó nekem. Hihetetlen érzés volt, egészen hőroszi érzés, és megnöttem közben a saját szememben, pusztán azért, mert vele voltam. Szóval a faszor árnyékában lökdösődünk kicsit, mert jókedvemben hevesen a derekára tettem a kezem, és egyetlen őszinteséggel hajoltam a nyakába, ő meg csiklandósan kiséderült a kezem és a szám alól, de azért valahogy elértünk a Verseny ABC-ig, csak kicsit tovább tartott nekünk az út, mint két egymást véglegesen megunt embernek.

Tünde szakértelemmel válogatta kosarába a vöröshagymát, a paradicsomot, burgonyát, engem meg elküldött a csemegepulthoz gyulai kolbászáért, hogy ezzel is időt nyerjünk. Egymásra gondoltam magamban már-már émelyítő fizikai vágyakkal, és kértem valami kolbászt, mert a pultoshölgy rám dörrent, hogy tessék kérni, és ezt ki nem állhattam, hogy így rámparancsolt a gyermekcipőben járó kapitalizmus.

– Nem jót hoztál – mondta Tünde, amikor elolvasta a csomagolásra ragasztott címkét, de már nem lehetett cserélni, mert bent álltunk a sorban a pénztár előtt, és mindenki frusztráltnak és szomorúnak tűnt körülöttünk, mintha nem egy márciusi péntek, hanem legalább egy novemberi hétfő lett volna.

– Nagy baj? – kérdeztem egy kutya ijedtségével, de Tünde vállat vont.

– Jó lesz ez is – mondta, – de nagyon el kell majd magyaráznod Kassákat – tette hozzá, én meg kezdtem úgy érezni, hogy ez az egész Kassák-ügy valójában csak egy metafora Tünde száján, és a helyére valami ennél jóval izgalmasabb tevékenységet is behelyettesíthetek.

A pénztártól néhány lépésre észrevettem, hogy akciós a balatonboglári kékfrankos rozé, és diszkréten elvettem egy palackkal, mire Tünde elismerően nézett rám és a fülembe bűgött.

– Le akarsz itatni? Nagyon helyes. Hozhatnál még egyet.

– Ilyen nehéz letörni az ellenállásod?

– Miféle ellenállást?

Izgatott örömmel a kosárba dobtam még egy boglári kékfrankos rozét.

A boltban vásárolt árut szépen elosztottuk hátizsákjainkban: én cipeltem a borokat és a krumplit, Tünde a maradékot. Az üzletből kilépve megfogtam a kezét, és a Barátság park felé vettük az utunkat. A parkon át egyenesen eljuthattunk a tízemeleteshez, amelynek pont a legfelső szintjén laktak Tündéék. Az épülethez érve Tünde elővette a kulcsát, aztán beléptünk a

lépcsőházba. A kukatároló felől erőteljes, ammóniás szag terjengett, úgy nyúltak felénk ezek a döglletes hullámok, mint a hulladékban élő szörny láthatatlan karjai. Pfuj, mondta Tünde, és rácsapott a lift hívógombjára. Minden háznak van egy saját szörnyetege, aki a kukatárolóban lakik, és a személedobó csövekben közlekedik, ha úgy tartja kedve, mondtam mintegy mellékesen, de Tünde nem volt partner ebben a fantáziában. Az alagsor egyik egészen elsötétült zuga felé nézett, mintha valami szokatlant vett volna észre. A fal mellett, az árnyékban egy férfi állt némán és mozdulatlanul. Lassanként, ami egy-két másodpercet jelentett, ki tudtam venni az alakját, természetét és ruházatát. A férfi keskeny karimájú, barna vagy fekete kalapot és hosszú ballonkabátot viselt, s ez valahogy nyomatékosabbá, egyszersmind fenyegetőbbé tette a jelenlétét. Arca csak halványan, szürkén derengett a félhomályban. Tünde hangosan a férfira köszönt, amire csak valami dünyögő, alig hallható válasz érkezett. Tünde újra a lift apró hívógombját nyomogatta, amelyet valaki előzőleg öngyújtóval megolvastott. A kijelző nem reagált, sőtét maradt, mintha a lift meghalt volna. Rácsaptam az alagsori világítás kapcsolójára, de semmi sem történt, továbbra is ott álltunk az egyre feszültebb homályban és csöndben. Észrevettem, hogy az alak egy aktatáskát tart a kezében.

– Úgy látszik, elromlott a lift – mondta Tünde, és bosszúsan rám nézett.

– Menjünk gyalog – javasoltam, jobb ötlet híján.

– Rácz bácsi – szólította meg Tünde az idegent –, átjön velünk a szomszéd lépcsőházba?

De Rácz bácsi nem válaszolt.

– Üzemen kívül – morogta –, na persze. Hát persze. Még szép, hogy üzemen kívül. Na jó. Hát ez van. Még szép.

A férfi lassan elindult felfelé a lépcsőn, csoszogó, szaggatott mozdulatokkal. Kalapja, ballonja és aktatáskája szürke egységbe olvadt, s az egész jelenésből valami fájdalmas, fáradt legyintés áradt, mint a hideg, ha kinyitnak egy lépcsőszekrényt.

– Gyere – mondta Tünde, és kiléptünk a lépcsőház ajtaján.

– Ki ez a fickó? – kérdeztem.

– Rácz bácsi. Nyugdíjas pasas, ő is a tizediken lakik, az északi oldalon.

– És mi baja van?

– Magának való, de nem veszélyes. Pár éve halt meg a felesége, nem sokkal, miután ideköltöztek. Nagyon megviselte.

– Megértem – mondtam ösztönösen. – Olyan hétköznapi dolog, hogy valaki meghal, gondoltam, még ha a közelünkben is, hogy védekezéséppen nem tulajdonítunk jelentőséget neki, nem tudunk elmerülni mélyen mások halálában, ez valószínűleg evolucionális fejlemény, megóv minket a megőrléstől, az értelmetlentől, hogy vagyunk, de eltűnhetünk, megsemmisülhetünk bármelyik pillanatban, a testünk rejtett, sosem látott zugaiban elég egy apró változás, egy picit érkatasztrófa, és ennyi volt, a többi már a környezetünk dolga, takarítás és gyászmunka.

Megkerültük a fél háztömböt, és Tünde az egyik kapucsengőt használva bekéredzkedett a másik lépcsőházba, amely ugyanannak a háztömbnek a keleti fekvésű lakásaihoz vezetett.

– Ha itt jó a lift, szerencsénk van, átmehetünk a tetőn – mondta Tünde.

– Hogyan? – kérdeztem kissé seppentem.

– A tetőn az ajtók mindig nyitva vannak, kimegyünk itt, lejövünk ott, mi a probléma?

A lift működött, Tünde lehívta a földszintre. Hallatszott, ahogy zakatolva, zörögve ereszkedik alá a fémkabin a rettenetes üregben.

– Mi lesz, ha bennragadunk? – kérdeztem, pedig valójában jobban tartottam attól, hogy mi lesz, ha felérünk a tizenegyedik szintre. Nem voltam az a tériszonyos típus, de nem is szerepelt bakancslistámon a tetőkön való császkalás.

– Miért ragadnánk be? Szerinted mennyi az esélye, hogy mindkét lift egyszerre romlik el? Ezzel nem tudtam vitatkozni.

Láttam, hogy a lift ajtaján a feliratot valaki elmésen „személyelvonó”-ra változtatta. Egy nagy rándulással meg is érkezett az „elvonó”, beléptünk, Tünde megnyomta a legfelső gombot.

– A hetediken mindig ránt egy nagyot, mintha le akarna zuhanni, majd csak figyeld – mondta, és tényleg így történt, remek volt ez a liftezés.

A szívem erősen dörömbölt, amikor kiszálltunk a tizediken. Tünde magabiztosan ment előre, és elvárta, hogy késedelem nélkül kövessem. A keskeny fémlétrán mászni kezdett felfelé, és bármilyen pompás látványt is nyújtott így alulnézetből, nem tudtam nem észrevenni feje fölött a csapóajtót, amelyet nagyon felelőtlen módon semmilyen zár nem védett.

– Miért nem jelentitek a házmesternek, hogy bárki szabadon ki- és bejárhat itt?

– Majd mindjárt meglátod, miért nem. Csak gyere utánam.

Tünde fellökte a csapóajtót. Napfény melegét és friss levegőt éreztem az arcomon. Összeszedtem magam, megragadtam a létra szárát, és követtem Tündét. Amikor kimásztam az üregeken át a tetőre és felegyenesedtem, ösztönösen úgy éreztem, legjobb lenne azonnal hasra vágni magam és lehunyni a szemem, de Tünde olyan laza volt és természetes, hogy nem akartam hülyének vagy gyávának látszani előtte. A tető lapos volt, némi szegéllyel a szélén, és helyenként kémények és antennák díszítették. Fekete, kátrányos szigetelőrétegen lépdeltünk. Igyekeztünk visszanyerni lépteimhez a biztonságot, amelyet mindig elveszítettem, ha tekintetemet felemeltem a talajról, és hagytam, hogy a panoráma elszédítsen. Sosem voltam még ilyen magasan, egy ház tetején, egy házén, amelyet mindennap láttam, mégsem jutott eszembe soha, hogy ilyen lehetőségek rejtőznek a magasságában. A látvány ámulatba ejtett, mintha csak egy szigeten lennék, és körülöttem mindenhol az üres lég óceánja, a magánynak, a félelemnek és a gyönyörűségnek különleges keveréke, amelyet az építészet és a gravitáció alkotott egymással karöltve ennyire halál- vagyis égközelivé.

– Hogy tetszik? – kérdezte Tünde, és tett közben néhány határozott lépést az épület pereme felé.

– Megrázó – mondtam. – Ott a városháza tornya, meg a színház – mutattam neki feleslegesen –, fantasztikus.

– Kijössz ide hozzám?

– Felejtsd el! És jobb, ha te sem mész. Nem úgy volt, hogy főzünk, meg Kassák-verseket olvasunk?

– Ez annál is izgalmasabb. Na, gyere már, csak egy kicsivel közelebb!

Akartam is menni, meg nem is, szóval mentem. Tünde letette a hátizsákját az egyik kémény tövébe, aztán egészen vérfagyasztó hányavetiséggel leült a betonszegélyre, és a mélység fölé lógatta a lábát.

– Ne már – nyögtem felé.

– Most mi van? Mit kéne tennem, hogy idegyere?

– Olyasmit, amit ott semmiképp sem tudnánk csinálni, szóval gyere csak szépen vissza ide mellém.

Tünde a hátára feküdt és széttárta a karjait maga mellett, miközben két lába továbbra is a mélybe kandikált.

– Szegény Rácز bácsi... vajon hányadik emeleten tarthat?

Leültem az egyik alacsony betonelemre, úgy két méterre Tündétől, így ha minden bátorságom összeszedem, nyújtózkodva elérhettem volna a száját, vagy ujjammal ujjának a végét.

– Miért érdekel annyira ez a Rácз bácsi?

– Sokszor kedves volt hozzám, teljesen ártatlanul. Láttam, milyen volt, amikor még élt a felesége, és láttam utána. Látványosan és nagyon gyorsan megöregedett. Eleinte még sültött krumplispogácsát meg kalácsot, mindig hozott át belőle, aztán az egész hirtelen véget ért. Elfogyott a lelkiereje.

Eszembe jutott a beígért paprikáskrumpli, és kissé elszégyelltem magam.

– Mit dolgozik az öreg?

– Valami hivatalnokféle lehet, de szerintem már nyugdíjba ment. Persze ettől még eljár otthonról minden egyes reggel, és estefelé hazatér, a fene se tudja, honnan.

– Család?

– Van egy lánya, de külföldön él, asszem Amerikában vagy Mexikóban. Egyszer-kétszer járt itt látogatóban, úgy rémlik. Anyám szerint nagy ribanc. Ő csak tudja.

– Sajnálom a Rácз bácsit – mondtam némi valódi együttérzéssel.

– Ja, én is kicsit. Valójában az öregség és az egyedüllét szimbóluma számomra. Valami, amit nem látsz szívesen, mégis naponta szembesülnöd kell vele.

– Vénség és magány. Tizenévesen, bele az arcodba, mindennap.

– Sem vénnek, sem magányosnak nem muszáj lennünk. Ha akarjuk, mindkettő megelőzhető – Tünde meglóbálta a lábát, és kuncogva nevetett.

Nem tetszett ez az irónia, túl sokat reméltem az estétől, profán és ösztönös dolgokat, éppen a vénség és a halál ellentéteit.

– Nem jönne még inkább vissza ide, hozzám? – kérdeztem.

– Gyere csak te ide, és megcsókolhatsz.

A fenébe is, gondoltam, és térbeli viszolygásomat legyőzve odaarasztottam Tünde mellé. A cipőm már éppen kiért a semmibe, és olyan érzésem támadt, mintha egyszerre lejteni kezdene alattam a tető. Tünde felém fordult, és hirtelen átkulcsolta a combját a derekamon.

– Mi nem leszünk magányosak és öregek – súgta a fülembe, és még mielőtt bármi mást mondhatott volna, számat gyorsan az övére tapasztottam, mint a forró pecsétviaszt. Lehunytam a szemem, és igyekeztem megfelekedni róla, hogy néhány arasznyira tőlünk szakadék nyílik örök fiatalságunkba. Csókolóztunk, eleinte hevesen, vadul, aztán kifáradva, egyre érzékibben, egyre lassabb és finomabb rohamokkal. A testem öröme és a létemben meggyökerező szomorúság felváltva csillogott bennem, mint egy feldobott, de leesni nem akaró érme két oldala. Tünde visszahanyatlott a hátára, de a kezemet nem engedte el, finoman, reménytelenül lüktetéssel szorította az ujjamat. Nem is tudom, mennyi ideig fekvőnk így egymás takarásában és védelmében, de körülöttünk mintha megállt volna a világ, és az ég olyan derűsen kék volt, hogy alig hitte az ember a mögötte uralkodó örök sötétséget. Kellott valami, hogy felébredjünk, kerestem egy szót, egy javaslatot, melyet téglaként átdobhattam ezen a pókhálóra szőtt csenden.

– Gyere, főzz nekem vacsorát – súgtam a fülebe –, igyunk egy kis bort, és közben Kassák-verseket fogok szavalni neked.

– Igazán forradalmi javaslat – súgta vissza Tünde, és megint kuncogott.

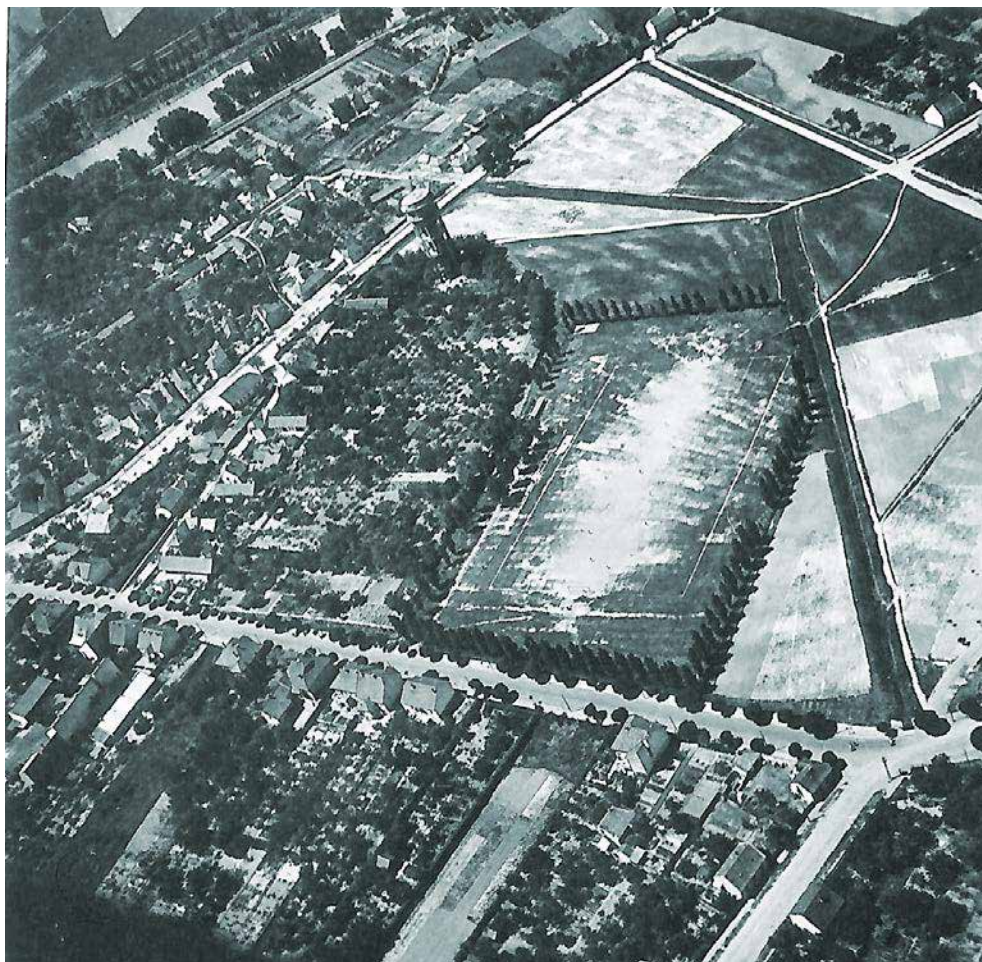
Felültünk a tetőn. Én, akár a rák, hátraevickéltem néhány métert, és csak akkor egyenesedtem fel, amikor a háztömb pokolian éles határán túl már nem láttam az utcák és a park mélységes mély szurdokát.

Tündéék lakása minden lányos rendetlensége ellenére egy nászutaslakosztály volt a szememben. Tünde sebes mozdulattal lerúgta cipőjét, a szobájába sietett, és néhány szétszórt ruhadarabot és fehérneműt behányt a szekrénybe. A fürdőszobában csak szűkösen fértünk el, évődve és nevetve megmostuk egymás kezét, és amíg Tünde a törölközőt használta, én szimplán csak megfogdostam a derekát a vizes kezemmel, hogy ficáncoljon nekem kicsit. Sietve kipakoltuk a táskák tartalmát a konyhában, hagyma, elhibázott kolbász, krumpli, vidám dobálózás közepette mindent felsorakoztattunk a pulton. Kibontottam az egyik palack bort, Tünde pedig kerített két egyforma poharat, és egy tálca jégkockát. Isteni volt a boglári rozé, és hirtelen valahogy elment a kedvem a főzéstől, mást akartam, másféle éhséget csillapítani.

Lihegve lehuppantunk a kanapéra a nappaliban, Tünde megpróbált odébb mászni, kezével az állólámpa kapcsolója után kutatott, de ahányszor elérte volna, visszahúztam magamhoz, mint egy kis magatehetetlen, akaratomnak kiszolgáltatott állatot, s ennek dacos és gyengéd verekedés lett a vége.

– Ha Kassákot akarsz, most megkapod – mondtam, és a melléhez szorítottam a fejem, lefogtam alig ellenkező karját, és mondom: *elvezetlek benneteket a források eredetéhez mondom: a lány levetkőzik a tükör előtt de ellobban, ha valaki észreveszi ez a kétfenekű láda titka a madár gondtalanul fölszáll a varázsló tégelyéből csak az a baj hogy sokan vagyunk együtt s a csoda szétmálik a fekete tükörlapon.*

Talán minden rendben is ment volna, de egy ponton, amikor a kezemmel egy kontinens bevételere készülődtem, mozgásom mohó sebessége miatt, vagy az utcáról felvisítő szirénák miatt Tünde riadtan felpattant a kanapéról, és melltartópántját igazgatva, mezítláb kirohant az előszobába, és feltépte az ajtót. Ijedten követte azt a rossz sejtelmet, amely rátört és elszakította tőlem a testét, talpa csattogva szaladt a lépcsőház kövezetén, csak hogy ezt a csattogást mindjárt megállítsa egy felismerés és egy félelmetes sikoly. Hormonjaim minden bosszúságával kitamolyogtam én is a lépcsőházba, és megláttam Tündét összeroskadva, zokogva, a lépcsőfordulóban sarkig tárt ablak alatt, Rácz bácsi ütött-kopott akatáskája mellett.

Révfalu látképe 1939-ben. Középen az 1906–1909-ben épült víztorony. (Fotó: Thomann Lajos)

A filmírás mint kritikai realizmus – Galgóczi Erzsébet filmírásai

Pókháló

„Az én prózám közelebb áll a filmhez.”¹
Galgóczi Erzsébet

Szöllősi Barnabás

1991-ben született Budapesten, 2016-ban szerzett mesterfokozatú diplomát a Színház- és Filmművészeti Egyetem film dramaturg-forgatókönyvíró szakán. Jelenleg az SZFE-n végzi PhD-kutatását, amelyben a forgatókönyv irodalmi autonómiájával, a magyar forgatókönyvírás történetével, baloldali filmelmélettel és a kreatív írás pedagógiai hasznosíthatóságával foglalkozik.

Galgóczi Erzsébet pozicionálása a rendszerváltás utáni irodalmi kánonban a mai napig vita tárgyát képezi. Annak ellenére (vagy éppen azért) tűnik igaznak ez az állítás, hogy életművéről relatíve gyakran, jelentős értelmiségi autoritások nyilvánítanak véleményt. Réz Pál még Galgóczi életében írt összefoglaló ambícióval hosszabb tanulmányt (RÉZ 1973: 410–423), Pomogáts Béla (POMOGÁTS 1999: 13–34) és Nadas Péter (NÁDAS 1999: 126–132) az író halálának tizedik évfordulóján nyilatkozott kanonizációs szándékokat sem nélkülöző hangnemben, a középgenerációs irodalmárok köréből Szolláth Dávid (SZOLLÁTH 2011: 160–190) vizsgálta példaértékű alapossgal Galgóczi szövegeit, a „rangidős” esztéták közül György Péter (GYÖRGY 2014: 239–246) mérlegelte az életmű súlyát, a filmtörténészeket pedig legjelentősebben Gelencsér Gábor tanulmánya (GELENCSER 2015: 398–415) képviseli.

A fenti művek szinte kivétel nélkül fölvetik a kérdést: vajon miért marginalizálódtak Galgóczi írásai a halála óta eltelt évtizedekben? Az egyik lehetséges válasz az, amit Szolláth találóan *kritikai realista*² írói attitűdnek nevez, s rendre beszél róla mindenki, aki Galgócziról beszél. Az író szövegei a létezett szocializmus nagy ígéreteinek sikerességeire és sikertelenségeire kérdeznék rá: változott-e a parasztság élete, a termelés mikéntje, s ha igen, ez valóban az osztály javára történt-e; hogy állunk az osztály nélküli társadalom ideájával, boldogulhat-e egy vidékről Budapestre vetődött első generációs értelmiségi az 1956 után kiépülő Magyarországon; hol tart az emancipáció; van-e sajtószabadság, mit olvasunk legálisan, mit illegálisan és így tovább. Ezen kérdések szoros kritikai vizsgálata kétségkívül egy már letűnt korszakhoz kötik Galgóczi szövegeit, s az ábrázolás nagy absztrakciós gesztusai nélkül nehezebben hozzáférhetővé válik az életmű. A másik lehetséges válasz stilisztikai természetű – bár nézetem szerint szoros összefüggésben van az előbb említett kritikai realizmussal –, amelyről a leg-tömörebb összefoglalást Nadas Péter adja: „Mert elunthatatlanok ezek a mondatok, de nem szép mondatok. Ügyetlen mondatok, idomtalan mondatok, olykor egyszerűen hibásak; brutális mondatok.” (NÁDAS 1999: 126) Galgóczi nyers, disztelen fogalmazási módját szinte minden korabeli kritikusa a szemére veti, ez alól Réz Pál sem kivétel, aki a valóságábrázolás elemi igénye, a mondatok szintelensége, illetve az író filmes háttere közt is összefüggést lát: „A szöveg megmunkálása elveszíti jelentőségét – hiszen elegendő felvázolni a helyzetet, a cselekményt, a környezetet, a többi már a rendező, az operátor, a színészek dolga. Minek megkeresni az egyetlen pontos szót, jó hasonlatot, metaforát, minek megkomponálni a mondatok és bekezdések zenéjét?” (RÉZ 1973: 420).

Kutatásom szempontjából mindezek jelentős és sokrétű kérdésekké válnak. Galgóczi nyilvánvalóan fontos szerző egy olyan doktori disszertációban,³ amely a filmírás irodalmi vetületét vizsgálja, hiszen Galgóczi a Színház- és Filmművészeti Főiskola film dramaturg szakos hallgatója volt, s ez természetesen hatott szerzői szemléletére. Mint írja: „A prózáiró is képeken látja a világot. Miközben írok, pontosan látom a figuráim alakját, arcjátékát, ruházatát, a helyiség berendezését, a havas tájat, a vásott makadámutat, a megyeháza késő barokk homlokzatát stb.” (GALGÓCZI 1978: 36). Mindez még inkább unikálissá teszi Galgóczi helyzetét az irodalmi és filmes mezőben: az általam vizsgált korszakra (1956–1989) inkább jellemző, hogy a forgatókönyvírók az irodalom felől érkeznek a filmhez, mint fordítva, ami Galgóczi útja, hiszen egyetemi évei előtt jellemzően csak pályázatok keretrendszerén belül, illetve kisebb vidéki lapoknál publikált, mint erről maga is vall a fent már idézett *Fekete, fehér* című életrajzi esszéjében. Továbbá Galgóczi éppen azelőtt járt a Színház- és Filmművészeti Főiskolára, hogy (részben az 1956-os forradalmi események következtében) (KELEMEN 2020: 21–50) a film- és a színházi dramaturg szakot megszüntették volna. A helyzet történetileg is kiemelt szerephez juttatja a szerzőt, amennyiben ezt követően filmírói, -dramaturgi státushoz csak informálisan, kapcsolati tőkén keresztül juthatott az ember.⁴ Maga Galgóczi erről így ír: „Irodalmi körökben úgy tudják, hogy a filmgyártásba nagyon nehéz bekerülni, mert a »filmesek« foggal-körömmel védik privilégiumukat. És minden író irigylésre méltó, akitől forgatókönyvet rendelnek, hát még ha forgatókönyve el is jut a megvalósulásig.” (GALGÓCZI 1978: 24–25).

Úgy tűnik tehát, hogy Galgóczi kanonizációs problémájának gyökere többek közt az, ami miatt számomra megkerülhetetlen: az író szövegein igen gyakran egy pontatlanul definiált irodalmiasságot kérnek számon kritikusai, s ezzel a tisztázatlan irodalomfogalommal szembeállítják a filmírás fogalmát mint alacsonyabb esztétikai értéket képviselő kategóriát. Fontos tehát közelről megvizsgálni a korszak idetartozó kritikai diskurzusát, Galgóczi viszonyát a filmíráshoz, illetve forgatókönyveinek autonóm textuális működését.

Galgóczi saját bevallása szerint 1978-ban már tíz forgatókönyv szerzője volt, amelyek közül mindössze három valósult meg filmként,⁵ élete végéig ehhez még egy megvalósult film

társult. A négy alkotás kronológiai sorrendben: *Félúton* (Kis József, 1963), *Pókháló* (Mihályfi Imre, 1974.), *A közös bűn* (Mihályfi Imre, 1978) és a leghíresebb, a *Törvényen belül* (GALGÓCZI 1980: 121–273) adaptációja *Egymásra nézve* címmel (Makk Károly, 1982). A *Félúton* a szerző első publikált kisregényének (GALGÓCZI 1961) adaptációja volt, és Galgóczi szavait idézve: „nagy szakmai és nézőtéri kudarca egy időre elvette a kedvemet a filmtől, de a filmek kedvét is tölem.” (GALGÓCZI 1978: 32) A tizenegy évvel későbbi *Pókháló* keletkezési története jóval speciálisabb. Újhelyi János, a *Pókháló* és *A közös bűn* dramaturgia, elbeszélése (Újhelyi 1978: 244–282) szerint Galgóczi önkéntes filmírói szilenciuma után Máriássy Félix kifejezetten az íróval akart együtt dolgozni, ezért Újhelyivel közösen keresték föl, van-e megfilmeshető ötlete. Máriássy ekkor megrendelte Galgóczitól a *Pókhálót*, amelynek forgatókönyvét Galgóczi kétszer is átdolgozta, majd: „Máig megfejthetetlen okokból 1971 nyarán, szinte már a forgatás előtt Máriássy Félix lemondott a film realizálásáról.” (ÚJHELYI 1978: 270). Galgóczi ezt követően önálló szöveggént adta ki a művet (GALGÓCZI 1972), s csak ezután filmesítette meg Mihályfi Imre. *A közös bűn* (GALGÓCZI 1976), az író-rendező alkotópáros második közös filmje már klasszikusabb értelemben vett adaptáció, akárcsak az *Egymásra nézve*: a számottevő különbség, hogy Galgóczi Makk Károllyal nem dolgozott együtt a kisregény forgatókönyvvé adaptálásán, éppen ezért nem tárgyalom részletesen a filmet tanulmányomban. Emellett fontos megemlíteni, hogy Galgóczi aktívan dolgozott a televízióban is (itt ismerkedett meg Mihályfi Imrével, aki a két Galgóczi-adaptáción kívül nem készített játékfilmet), s a *Fekete, fehérben* emlegetett tíz forgatókönyv közül sok tévéjáték: ezek közül többet 1986-ban a *Magyar karrier* (GALGÓCZI 1986) című kötetben jelentetett meg. Részletekbe menően ezeket a szövegeket sem vizsgálok tanulmányomban, mégis fontosnak tartom megemlíteni, hogy Galgóczi nem tett hierarchikus különbséget a filmes és televíziós írói gyakorlat között, s ennek nemcsak a Magyar karrier kötet a bizonyítéka: „Semmi különbséget nem éreztem, ma sem érzek egy nagyfilmnek vagy egy tévéjátéknak készülő forgatókönyv között.” (GALGÓCZI 1978: 32). *A közös bűnről* szóló *Ötlettől a filmig* kötetben Mihályfi Imre is megemlíti (ÚJHELYI 1978: 212–229), hogy a tévés és filmes rendezői gyakorlat között legfeljebb technikai különbséget lát, a szakmai és kritikai hierarchikus gondolkodás mégis a mai napig ellehetetleníti, hogy a tévéfilmek a magyar mozgóképes kultúra kánonjának részét képezzék.

A tanulmány további részében a *Pókháló* általam fellelt szöveg- és filmváltozataira, illetve az ezekről szóló kritikákra koncentrálok. A *Pókháló* esetének vizsgálata azért kiemelten fontos, mert olyan írásról van szó, amely filmtervként való meghiúsulása miatt vált önállóan kiadott szöveggé.

Pókháló

Sajnálatos módon a *Pókháló* szövegének azon változatai, amelyeket Újhelyi János a korábban idézett esszéjében említ, nem föllelhetőek. A Magyar Nemzeti Filmarchívum Könyvtárában csak egy későbbi, a kisregény publikálásával megegyező évre datált, 1972-es példánya⁶ található a forgatókönyvnek, amely már nem a Máriássyval, hanem a Mihályfival tervezett, s végül megvalósult filmnek az alapja. A publikált szöveg és a film közti minimális különbségek miatt, valamint Újhelyi tanúsága szerint sejthető, hogy a *Pókháló* keletkezéstörténetének legfontosabb szakasza éppen az a Máriássyval folytatott munka volt, amelyhez jelenleg nincs Galgóczitól származó, kéziratos forrás. Újhelyi így írja le a filmötlet születését:

„Galgóczi felsorolta, hogy milyen témákkal foglalkozik, mit szándékozik megírni a közeljövőben. Az egyik történetnél Máriássy megszólalt: Ez az, ezt kell filmre írni! A történet arról szólt, hogyan szorítottak ki az állásából, hogyan állítottak félre egy tészelnököt a járási, a megyei hatalmasságok a hatvanas évek végén, pusztán önzésből és magánérdekből. Galgóczi felsóhajtott: Egy baj van, ez az eset a családkban történt, a bátyámról van szó.” (ÚJHELYI 1978: 269) A *Pókháló* Niklai Gézáját tehát Galgóczi részben saját testvéréről mintázta, s Újhelyi emlékezetében ez a tény eredendően akadályozta a szerzőt a mű létrehozásában, a rendező és a dramaturg hatására mégis eltávolította magától a nyersanyagot, és megírta a forgatókönyvet. Ez alapján még az is föltehető, hogy Galgóczit kifejezetten segítette a filmes forma a családot érintő politikai események feldolgozásában.

A *Pókháló* publikált szövegének és a filmnek a cselekménye minimális eltérésekkel, jelenekek és párbeszéderek szintjén is azonos. A kiadott kisregény, az archívumi forgatókönyv és a film közt érdekes különbség, hogy a forgatókönyvben a dialógusok valamivel hosszabbak, mint a kisregényben és a filmben: mintha Galgóczi felduzzasztotta volna a hangzó szöveget a forgatókönyv írásakor, majd a forgatás során visszahúzták volna a párbeszédeket. A cselekmény váza mindhárom változatban a következő.

A Niklainak (Avar István) dolgozó Selyem Zsiga (a filmben: Deczki Zsiga, Koncz Gábor alakítja) agronómust hallópáson kapják. Niklai adna még egy esélyt Selyemnek, de a lobbanékony TSZ-elnökhelyettes, Zsuppán (Madaras József), hatására a TSZ tanácsa Selyem kirúgására szavaz. Mivel Selyem a megyei gyűlést igazgató Csegeinek (Horváth Sándor) bizalmasa, és Csegei haszonszerzésből magának akarja Niklai TSZ-ét, ezért módszeresen ellehetetleníti Niklai elnökségét. Ellenőrzőket küld az általa vezetett TSZ-re, mondva csinált hibákra hivatkozva akadályoztatja a mezőgazdasági munkát, ezzel valóban dokumentálható mulasztást generál, lejárató cikket írat Niklairól a megyei lapba. Az első cselekménybéli különbség a kisregény és a film közt, hogy előbbiben Niklai Géza házasa, utóbbiban idős édesanyjával (Patkós Irma) él együtt: ez a különbség már az archívumi forgatókönyvben is jelen van. Ennek ellenére a kisregényben lévő Anna és Géza közti párbeszéderek szinte szó szerint átkerültek a filmbe Niklai és anyja közt zajló párbeszédékként.

A Szőke Imre budapesti műépítész által tervezett KIOSZK 1917-ben épült a Radó-szigeten. Keller Gábor 1917. november 11-én nyitotta meg a kávéházat. A második világháború alatt az épület megrongálódott. Kijavítása után újból vendéglő lett belőle, majd egyebek között a Kisfaludy Színház kamaraszínháza kapott benne helyet. Emeletén a Megyei Könyvtár működött évekig. A szakemberek 1965-ben megállapították, hogy az épület állaga egyre romlik, ezért szükséges a lebontása. 1970 májusában bezárták és augusztusban elkezdték lebontani az épületet. A bontást csak úgy tudták elvégezni, hogy a hazánkban ideiglenesen állomásozó szovjet csapatok robbantották szét az épületet.

A kisregényben Csegeinek tehát még egy zsarolási pontja van: úgy intézi, hogy Niklai felesége, Anna tudjon a férfi városi afférjáról Zsuzsával (Káldi Nóra), így a kisregény végén Anna elhagyja Niklait. A filmben ez úgy módosul, hogy mivel Niklai renoméja sérül a történet során, Zsuzsát nem meri bemutatni anyjának, nehogy ezzel a fiatal zenetanárt kellemetlenségnek tegye ki a faluban. Csegei mindezzel kikényszeríti, hogy Niklai visszavegye Selyem Zsigát a TSZ-be, amivel bizalmi válságot generál, s Niklait a TSZ-tanács végül leváltja. A második különbség a kisregény és a film cselekménye közt a zárlatban található. A kisregényben Niklai intrikusai mindent megnyernek, míg ő mindent elveszít, ám veszteségével szinte nem is törődve folytatná tovább életét, elkötelezett szocialistaként, aki nem a pozíciójával, hanem az elvégezhető munkával törődik. A filmben ezután Selyem visszatér oda, ahol a konfliktus kirobban: a halastónál hajnalban kirúgja Zsuppán apját, majd a rakományos teherautóval útnak indul az esőben. Zsuppán hírért veszi apja megaláztatásának, ezért kirohan az országútra, s akadályozza Selyem Zsigát a továbbhaladásban. A két férfi közti dulakodás csúcspillanatában Niklai is megérkezik, így ő is szemtanúja lesz annak, amint a sáros talajon megcsúszó teherautó felborul, s több mázsa hal ömlik ki az országútra és vész kárba. Míg a kisregényben csak individuális nyereségek és veszteségek vannak, a filmben a pozícióért folytatott harc kollektív kárt okoz.

A fentiekre jól illik Réz Pál leírása: „Egy tanácselnök, téeszelnök, rendőrfőnök hitványsága magánügy, lélektani jelenség maradna, ha nem látnánk mögötte, körülötte, fölötte a közeget, amely ezt a hitványságot lehetővé teszi, és azt, amely ellene feszül.” (RÉZ 1973: 417). Mai szemmel kétségkívül a *Pókháló* társadalomrajzi, kordokumentáris olvasata a legerősebb, s ez szintén összefügghet a szöveg filmes indítással. A *Pókháló* minimalista nyelvezete, szárazsága, csupán néhány jelzőre szorítkozó leírásai egyértelműsítik, hogy Galgóczi a filmtörténet mimetikus, valóságábrázoló vonulatához kíván csatlakozni szövegével. Stilizáció, szimbólum, metafora sem a képek, sem a trópusok szintjén nincs a kisregényben. Az írás jellege szinte elörevetíti, hogy a belőle készülő filmnek fekete-fehérnek kell lennie, ahogy Mihályfi filmje az is. Bizonyos szempontból még Réz egy fokkal vádlóbb gondolata is ráolvasható a műre: „Megesik, hogy [Galgóczi] nem teszi meg azt a végső, nagy mozdulatot, amely felmutatná anyagában az általánost, az egyetemest.” (RÉZ 1973: 419). Ezzel együtt föllelhetőek a *Pókháló* mindkét változatában olyan motívumok, amelyek az absztrakciót célozzák.

Legerősebben ez a kisregény ismétléseiben érhető tetten. A rutinszerű cselekvések vizsgázató fölmutatása bevett filmes eszköz az idő múlásának és a szereplők lelki változásainak ábrázolására. A szöveg olyan jelenettel kezdődik, amely még kétszer tér vissza minimális változással.⁷ Niklai rendszeresen éjjel kettőkor kel föl, hogy valamit ellenőrizzen a TSZ-ben zajló munkák közül. A cselekmény előrehaladtával ez egyre inkább fölkelti Niklai feleségének, Annának a gyanúját, hogy férje ilyenkor félrelépni indul. Galgóczi dramaturgiai érzékének ékes példái ezek a szekvenciák, hiszen mindhárom ismétléskor azt látjuk, hogy először Géza és Anna otthon megbeszéli, Niklai hová megy, egyúttal Anna jelzi féltékenységét; másodszor Niklai odamegy, amit az előző jelenetben ígért Annának; s csak a harmadik jelenetben látogatja meg szeretőjét, Zsuzsát. Ezzel a kisregény szövegében Géza jóval árnyaltabb karakterré válik, mint a filmben, hisz egyszerre mond igazat és hazudik feleségének, mely motívum a főszereplő viselkedésének feminista kritikáját is felkínálja. Amikor távozik otthonról, azt teszi, amit feleségének vall, s ami egyúttal a szocialista felfogás szerint kötelessége: a TSZ ügyeit intézi valóban, ez nem csupán alibi, ezt követően azonban igazoltnak látjuk Anna gyanúját. Mint már utaltam rá, a Mihályfi rendezte filmből kiúrták Annát, így ott egy morálisan szintiszta férfit látunk, aki elmondja anyjának, hogy megy a dolgára, majd meglátogatja szeretőjét. Zsuzsával mind a kisregényben, mind a filmben folytonosan a házasság lehetőségét fontolgatják: előbbiben Niklai ezt felesége miatt utasítja vissza, utóbbiban a túl sok munkára hivatkozva halogatja a lánykérést. A nyitójelenetet érdemes teljes egészében idézni:

„Niklai Géza TSZ-elnök éjjel kettőkor felkelt a felesége mellől. Nem gyújtott villanyt, a vaksötétben óvatosan kítapogatózott a konyhába. 35 éves, lenyűzötten sovány, fáradt férfi. A gáztűzhelyre mosdóvizet készít, a kredencből előveszi borotválókészülékét – s egy fehér üvegből rövid habozás után önt magának egy csozsa pálinkát. Félmeztelenül az asztalhoz ül s borotválkozni kezd.

Nemsokára a felesége lép a konyhába, hálóingben, álmotól duzzadt szemmel. Nem lehet fiatalabb a férjénél, kissé házasságnak induló, szelíd parasztasszony.

– Hány óra? – kérdezi.

– Kettő.

– Hová mész? – a kérdés egyáltalán nem számonkérő.

– Ellenőrzöm az éjjeliőröket.” (GALGÓCZI 1972: 5–6)

Első olvasásra hibának tűnhet, hogy a kezdő két mondat múlt időben van, ezután azonban a szöveg legvégéig minden szerzői szakasz jelen időben íródik, amely a forgatókönyvek általánosan elfogadott igeideje. Nézetem szerint azonban – éppen a jelenet ismétlődése miatt – e megoldásnak gondolati mélységet tulajdoníthatunk: az ismétlésben önmagában ott a spirálitás, a spirális narratíva lehetősége, a szerző azonban azt a szakaszt tárja a *Pókháló*ban elénk, amely megtöri ezt a spirálitást. A kezdő múlt idő úgy is olvasható: mindeddig így zajlott, s mostantól másként fog, ezért jelen időre vált az elbeszélő.

E gondolatot igazolja a szöveg egy másik, párbeszéd szintjén visszatérő eleme. Niklai igen gyakran mondogatja munkatársainak, Annának és Zsuzsának is: „Ez a hét még nehéz lesz, aztán a jövő héten egy kicsit fellélegezhetünk.”⁸ A férfi balsorsa éppen ebből a szemléletből

bomlik ki: az öt módszeresen kivézetető Csegeinek nincs egyetlen húzása sem, amit Niklai ne pillanatnyi nehézségnek, ezen a héten megoldandó problémának látna. Niklai képtelen észrevenni a feje fölött, ellene zajló nagyobb politikai folyamatokat: túl jóhiszemű szocialista munkás ahhoz, hogy rosszat feltételezzen feljebbvalóiról. Mottóját épp úgy mondja a kisregény legelején, mint a legvégén, amikor már leváltották elnöki posztjáról. Mihályfi filmje ezt a karakterjegyet a vizuális transzparencia eszközével hangsúlyozza. A kisregény szövege is jelzi, hogy a TSZ-irodán mindig minden ajtó tárva-nyitva áll, Niklai csak a legritkább, legzkratlatottabb pillanataiban csukja magára szobáját. Mihályfinál azonban ilyenkor is gyakran a nyitott ablakon keresztül szólítják meg az elnököt az épület udvaráról, máskor pedig éppen az épület falai közt zajló beszélgetéseket mutatja a rendező és az operátor (Zsombolyai János) kintről, ablakokon keresztül. A filmben sok a hosszú, mozgó beállítás, így a kamera hol a TSZ-irodát szeli át, hol a falun belül mozog szabadon, éreztetve, hogy itt mindenki ismer mindenkit, mindenki lát és hall mindent.

A *Pókháló*ban a falusi transzparencia ellenpontja a városi bürokrácia. Cselekmény szintjén ez abban érhető tetten, hogy Niklai senkivel sem tud személyesen találkozni, amikor ügyeit próbálja intézni: sem a megyei hírlap főszerkesztőjéhez, sem Csegeihez nem engedik be. Mindez képekben is megfogalmazódik. A városban az elbeszélő tekintete irányt vált, itt mindig Csegei és emberei veszik észre Niklait, nem fordítva, sőt, Géza itt szó szerint is a sötétben tapogatózik: „A motor reflektora egy csomó szembejövő férfit vág ki a sötétből – megismeri Selyem Zsigát és Pigniczkit. Nem hallani, csak látni, hogy vidáman, nagy hanggal tárgyalnak valamit. Egy pillanatra mintha Csorvás, a főkönyvelő arca is föl villanna – de ebben nem biztos.” (GALGÓCZI 1972: 90). Galgóczi indokolt helyen hangsúlyozza a vizualitást, nemcsak motivikus, de nyelvi szinten is: a fenti idézetben a kivág ígével teszi érzékeny mozgalmassá és filmszerűvé a mondatot.

Galgóczi életművéből világos, hogy a teljes magyar társadalmon azt a demokratikus átláthatóságot kérte számon, amit a *Pókháló*ban a falu közegeként ábrázolt. A kisregényben kritikailag ez legmarkánsabban a Niklairól szóló lejárato cikk kapcsán jelenik meg. Miután Zsuppán rátalál a szeretett vezetőjét bemocskoló újságíróra, Niklaival együtt kivallatják. Az újságíró arra a kérdésre, hogy miért épp Gézáról írt cikket, így felel: „Az ilyesmi nem név szerint merül fel. Telefonál a titkárnő, hogy az »elvtársak« szeretnék, ha például Niklai Gézáról írnék riportot. Én meg szoktam kérdezni: pozitíve vagy negatíve? Ha az[t] mondják: negatíve – akkor abban a szellemben írom meg.” (GALGÓCZI 1972: 117–118). A konvenció szerint az ilyen nyíltan rendszerkritikus szövegeket a Kádár-rendszer nem tűrte az első nyilvánosságban, pedig ez a mondat nemcsak a kisregényben, a filmben is elhangzik (az újságíró Balázs Péter alakítja). S íme egy talán még keményebb bírálat a munkanélküliség fogalmát elviekben nem ismerő rendszerről: „Maguknak könnyű! 280 tsz van a megyében! Ha itt kirúgnak valakit, még elmeget 279 helyre. De újság csak egy van! Ha engem innen kirúgnak, hova megyek?” (GALGÓCZI 1972: 119). Úgy tűnik tehát, nem feltétlenül magát a rendszerkritikát vetette ki magából a kádári kultúrpolitika, hanem inkább a rendszerkritika jellege szerint válogatott. Hiszen a *Pókháló* szintiszta szocialista mű: Niklai egyedül házasságtörése miatt ítéltető el, amely motívum a filmből (talán éppen a könnyvél szélesebb nyilvánosság elé kerülése miatt) ki is maradt, máskülönben a TSZ érdekeit minduntalan magánérdekei elé helyező mintaembert ábrázol Galgóczi. Az alkotás leegyszerűsített üzenete innen nézve: az önzés és a rendszer hibái épp a legősintébb kommunistákat nem hagyja érvényesülni. Ugyis mondhatnánk: mivel Galgóczi balról bírálja a baloldalt, művei megjelenhetnek.

Korabeli kritikusan üdvözölték is ezt a törekvést: „Végső soron tehát azokat a figurákat és helyzeteket keresi [Galgóczi], melyekben kitapinthatóan szembesül a kollektivitás és az individualitás.” (JUHÁSZ 1973: 64). Ami dicséret a szöveg filmszerűsége kapcsán említésre kerül, szintén arra vonatkozik, hogy a dramatikusság szerkezet fölérősíti a rendszeren belüli, politikai konfliktusok ábrázolását: „Galgóczi kisregénye formájában nagyon közel áll a filmnovellához. Ez az ábrázolásmód némileg elnagyoltta teszi a *Pókháló*-t, viszont elősegíti a dráma kibontakozását.” (V. G. 1973: 42). Általánosan jellemző, hogy a filmszerűség a korszak kritikusainak szemében az elnagyoltság, a vázlatosság, néhol az önkorlátozás⁹ szinonimájaként jelenik meg. Pedig szocialista nézőpontból a nyelvi aszkézis éppúgy ünnepelhető volna, mint a fizikai. Úgy tűnik, a *Pókháló* szövege zavart keltett a kritikusokban, s ezt a zavart elutasításként fogalmazták meg. „Néhány hatásos, filmen bizonyára látványos, de felesleges, nem illeszkedő képsor erősen megtöri a mű kompozícióját. Lehet, hogy igazságtalanul bíráljuk Galgóczi könyvét, hogy jogosulatlan egyértelműen szépprózai munkaként elemezni, hiszen úgy tűnik fel, filmnovellának íródott. Számunkra azonban ebben a formájában, kisregényként, írásműként létezik, s mivel a legrokonszenyesebb eszmei, írói szándékot képviseli, indokoltnak véljük a fokozott szigorúságot.” (HAJDÚ RÁFIS 1973: 7). Hajdú Ráfis Gábor idézett mondatain érhető tetten leginkább ez a zavar. Üdvözli a kisregény tartalmát, de elutasítja nyelvi megformáltságát: nem kíván elszakadni bizonyos (meghatározatlan) irodalmi konvencióktól, hogy ezek számonkérése helyett az előtte föltáruló szöveg autonóm működését próbálja megérteni, miközben az idézett szakasz első feléből úgy tűnik, kritikai és elemző képessége megvolna rá.

A *Pókháló* minden bizonnyal olyan pillanata a magyar irodalomnak, amikor erős értelmezői gesztusokkal lehetőség lett volna a forogatókönyvet mint formát a literatúra fogalmába integrálni. A filmszerűség tényét és jellemzőit – jelen idejű elbeszélés, nyelvi minimalizmus (ennek következtében fokozott olvasói részvétel), költői képek helyett képszerűség, a leírásokban sűrítő szándék, a párbeszéd mennyisége, visszahúzódó narrátor – olvasói detektáltak, viszont nem legitimálták mint irodalmi beszédmódot.

Látnivaló tendencia, hogy Galgóczi hosszabb epikai művei vagy eleve hordoznak valamennyi filmszerűséget, vagy filmes kortársai megtalálják szövegeiben azokat a minőségeket,

amelyek filmadaptációra alkalmassá teszik írásait. Pomogáts Béla Galgóczi filmes műveinek teljes vonulatát fölvezolta: „[...] *Kőnél keményebb* és a *Bizonyíték nincs* szerkesztésére, »elbeszélő struktúrájára« a film formanyelve hatott. Ebben a tekintetben mindketten azt az epikus technikát folytatják, amely korábban a *Pókháló* című hosszabb elbeszélésben öltött anyagot. Ebben az írásban félreérthetetlenül jelentkezett a filmszerű technika: a történet »vágásaiban«, az egymásra következő jelenetek és képek dramaturgiájában.” (POMOGÁTS 1973: 2028–2029).

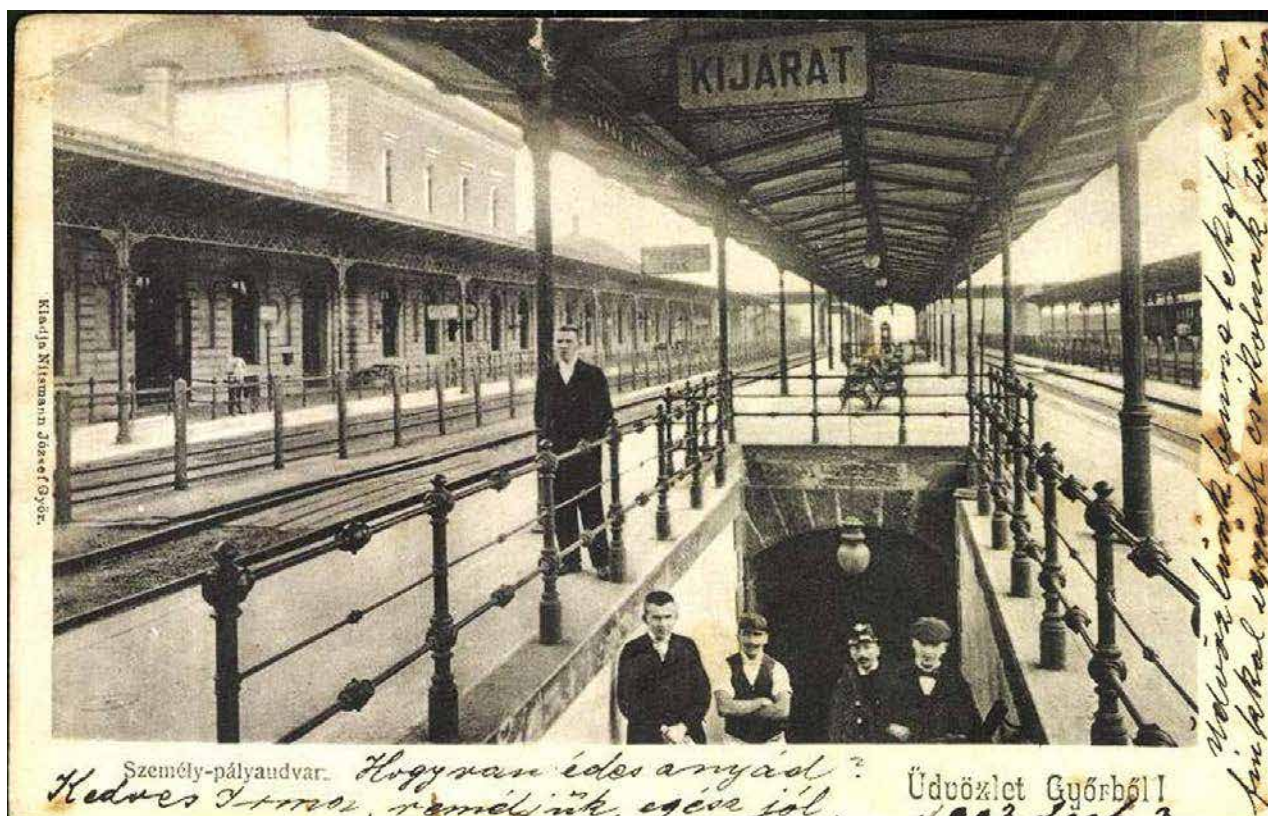
A magyar irodalomkritika jellemzője, hogy a „szakavatott” olvasók nemcsak szidnak, dicsérnek és elemeznek, hanem tanácsokat is adnak fiatal, pályakezdő szerzőknek, hogy vélekedésük szerint mi volna a fejlődés kívánatos iránya. „Regényolvasó nép vagyunk, Galgóczi viszont született novellista. Valóságismeretét, társadalmi indulatait a közvélemény elvárásaihoz közelítve, a kritika esztendők óta regényt sürget, regényt követel Galgóczi Erzsébettől.” (FÖLDES 1976: 1324). Szolláth Dávid behatóan elemzi korábban említett tanulmányában, hogy Galgóczi életművének alakulásán szinte közvetlenül tettenérhető a kritika hatása: „A fiatal lány egy idő után képtelen megfelelni a munkásíró politikailag túlterhelt szerepének, és ez többek között ahhoz vezet, hogy a társadalom ellenségét ismerje fel önmagában Galgóczi.” (SZOLLÁTH 2011: 164). A hatás enyhébb formájának tűnik, hogy a kispikában otthonosan mozgó Galgóczi, akitől a kritika nagyepikát vár, novellista rutinját összepárosítja a Színház- és Filmművészeti Főiskolán tanult szakmájával, a filmdramaturgiával. Így regényei nemcsak irodalmiak, de filmszerűek is lesznek.

IRODALOM

- FÖLDES Anna 1976. Galgóczi törvénye. In: *Kortárs*, 8.
- GALGÓCZI Erzsébet 1976. *A közös bűn*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- GALGÓCZI Erzsébet 1978. *Fekete, fehér*. In: *Ötlettől a filmig* – GALGÓCZI Erzsébet, MIHÁLYFI Imre: *A közös bűn* (Ördögh Szilveszter szerk.) Magvető Kiadó Budapest.
- GALGÓCZI Erzsébet 1961. *Félúton*. Magvető Kiadó, Budapest.
- GALGÓCZI Erzsébet 1986. *Magyar karrier*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- GALGÓCZI Erzsébet 1972. *Pókháló*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- GALGÓCZI Erzsébet 1980. *Törvényen belül*. In: U. ö.: *Törvényen belül és kívül. Két kisregény*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- GELENCSÉR Gábor 2015. Emberarcú szocial(ista reali)zmus. (A Galgóczi- és Galambos-mozifilmek világa). In: U. ö.: *Forgatott könyvek – A magyar film és az irodalom kapcsolata 1945 és 1995 között*. Kijárat Kiadó – Kosztolányi Dezső Kávéház Kulturális Alapítvány, Budapest.
- GYÖRGY Péter 2014. „Belőlem ötvenhat csinált író” – Galgóczi Erzsébet. In: U. ö.: *A hatalom képzelete. Allami kultúra és művészet 1957 és 1980 között*. Magvető Kiadó, Budapest.
- HAJDÚ Ráfis Gábor. Nincs alku! Galgóczi Erzsébet: *Pókháló*. In: *Népszabadság*, 1973. május 12.
- JUHÁSZ Béla 1973. Képek a valóság bugyirairól. Galgóczi Erzsébet: *Pókháló – Bizonyíték nincs*. In: *Alföld*, 9.
- KELEMEN Kristóf 2020. Dramaturgia az államosítás korai éveiben – HÁY Gyula. In: *Újjáépítés és államosítás – Tanulmánykötet a kultúra államosításának kezdeti éveiről*. Szerk. JÁKFAI Magdolna, KÉKESI KUN Árpád, KISS Gabriella, RING Orsolya. Arktisz – TMA, Budapest.
- NÁDAS Péter 1999. Galgóczi brutális hazája. In: U. ö.: *Kritikák*. Jelenkor Kiadó, Pécs.
- POMOGÁTS Béla 1973. Galgóczi Erzsébet új elbeszélései. In: *Kortárs*, 1973. 12.
- POMOGÁTS Béla 1999. Igazságkereső író: Galgóczi Erzsébet. Halálának tizedik évfordulóján. In: *Tekintet*, 6.
- RÉZ Pál 1973. *A magány szégyene. Galgóczi Erzsébettől*. In: U. ö.: *Kulcsok és kérdőjelek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- SZOLLÁTH Dávid 2011. Galgóczi Erzsébet szerepdilemmái. In: U. ö.: *A kommunista aszketizmus esztétikája – Opus 13*. Balassi Kiadó, Budapest.
- ÚJHELYI János 1978. A film rendezője: Mihályfi Imre – interjú. In: *Ötlettől a filmig – Galgóczi Erzsébet, Mihályfi Imre: A közös bűn*. Szerk. Ördögh Szilveszter. Magvető Kiadó, Budapest.
- ÚJHELYI János 1978. Fogalalkozása: dramaturg. In: *Ötlettől a filmig – Galgóczi Erzsébet, Mihályfi Imre: A közös bűn*. Szerk. Ördögh Szilveszter. Magvető Kiadó, Budapest.
- V. G.: Galgóczi Erzsébet: *Pókháló*. In: *Magyar Ifjúság*, 1973. december 28.

- 1 SEBES Erzsébet 1978. február 13. *Akit az úszó jégtáblára tesznek... Két éve készül a vészkiüzöbire. Pályájáról, témáiról, írói terveiről beszél Galgóczi Erzsébet*. Hétfői hírek.
- 2 „A Törvényen belül kritikai realista mű, poétikailag, irodalomtörténetileg nyilván anakronisztikus a maga korában.” (SZOLLÁTH 2011: 186).
- 3 Disszertációm *A forgatókönyv nyelve – szemelvények a magyar forgatókönyvírás történetéből* címmel készül a Színház- és Filmművészeti Egyetem Doktori Iskolájában, témavezetóm Szabó Iván, DLA. Az itt közölt szöveg a disszertáció Galgóczi-ról szóló fejezetének rövidített változata.

- 4 Ehhez lásd a már idézett Galgóczi: *Fekete, fehér* című szövegét; továbbá: ÚJHELYI János 1978. Fogalalkozása: dramaturg. In: *Ötlettől a filmig – Galgóczi Erzsébet, Mihályfi Imre: A közös bűn*. Szerk. ÖRDÖGH Szilveszter. Magvető Kiadó, Budapest, 244–282.; illetve: „Soha az életben nem küldtek ki sehonnan” interjú Schulze Évával (készítette: NAGY V. Gergő, SZÖLLŐSI Barnabás), Új Apertúra, 2020, tél, <https://uj.apertura.hu/2020/tel/nagyv-szollosi-soha-az-életben-nem-küldtek-ki-sehonnan-interju-schulze-evaval/> (a letöltés ideje: 2020. 10. 27.)
- 5 „A közös bűn a tizedik forgatókönyvem és harmadik filmem.” – (GALGÓCZI 1978: 24.)
- 6 Galgóczi Erzsébet, Mihályfi Imre, Újhelyi János: *Pókháló*. Magyar Nemzeti Filmarchívum Könyvtára, 1972, rekordazonosító: 20769.
- 7 Galgóczi: *Pókháló*, először: 5–6., másodsor: 101., harmadszor: 146.
- 8 Galgóczi: *Pókháló*, először: 7, utoljára: 173.
- 9 „Az azonban, hogy élt a filmtechnika bizonyos eszközeivel, a képi láttatás, a közvetlen megmutatás, a szükséztől, csak a lényeget kiemelő, éles vizuális metszetekkel dolgozó módszerrel, a regénynek bizonyos mértékig önkorlátozó tényezőjévé vált.” – (JUHÁSZ 1973: 65.)

A győri állomás hosszú ideig úttörőnek számító utasforgalmi megoldása volt a korabeli kifejezéssel terrasse-rendszernek nevezett szigetperonos elrendezés. Az állomásokon addig általában csak a felvételi épülethez legközelebbi I. vágány mellé épült emelt szintű peron és tető, a többi vágányon álló vonatokat a sínek között botorkálva, talajszintről lehetett elérni. Győrben azonban a II.–III. és IV.–V. vágányok között emelt magasságú szigetperonok épültek, ezek fölét szintén egy-egy önálló, vasszerkezetű perontető került. Emellett évtizedekig egyedülálló újdonsága volt még az állomásnak, hogy a fedett szigetperonokat a vágányok szintbeli keresztezése nélkül, aluljárón át lehetett megközelíteni, ami a történelmi Magyarországon az első ilyen megoldás volt 1894-ben.

Nádas Péter Takarítás című drámájának fogadtatásáról – az egykori győri ősbemutató kapcsán

A *Takarítás* első (tervezett) bemutatóját betiltották, a megvalósult ősbemutatót követően pedig szilenciumra utasították a napi sajtót. Az alábbiakban a dráma első két kiadásának (1978, 1982) és első színrevitelének (1980) a fogadtatását tekintem át.

1. A szövegről

1977 karácsonyán jelent meg egy interjú Örkény Istvánnal, amelyben az író, amikor a riportter arról kérdezte, hogy „Kikkel találkozik leggyakrabban? Kik a jó barátai?”, válaszát ezzel zárta: „Pályakezdő írók is gyakran fordulnak hozzám. A fiatal Nádas Péter első drámája épp itt fekszik az asztalomon” (GÁCH 1977: 20). A szóban forgó mű, a *Takarítás* a rákövetkező évben jelent meg a *Fiatalok rivaldája (hat színmű)* című antológiában (B. TURÁN 1978).¹ Bár Nádas korábban már írt egy dramatikusszöveget, az a mű csak 1990-ben látott napvilágot (NÁDAS 1990),² és az irodalomtörténet, valamint a kritika hagyományosan a *Takarítást* tekinti Nádas Péter első drámájának. A mű az antológiabeli megjelenést követően legközelebb ugyancsak egy gyűjteményes kötetben, a szerző *Szintér* (NÁDAS 1982a) címen kiadott drámatrilógiája részeként vált olvashatóvá, ami mindkét esetben megerősítette azt az értelmezői megközelítést, amely a *Takarítást* nem önmagában, hanem a vele egy kötetben kiadott többi színdarabbal összefüggésben vizsgálta. Ezt a megközelítést a Nádas-dramák műfaji besorolása, dramaturgiája és motívumrendszerre is indokolta, különös tekintettel a szereplők kezelésére és hálózatára. Nádas Péter egyik monográfusa, Bazsányi Sándor is hangsúlyozza, hogy a „*Takarítás* (1977), a *Találkozás* (1979) és a *Temetés* (1980) értelmezői (Angyalosi Gergely, Balassa [Péter], Duró Győző, Fodor [Géza], Pályi [András], P. Müller Péter, Radnóti Zsuzsa...) nagyon hasonló rokonsági hálót érzékelnek a három darab körül.” (BAZSÁNYI 2018: 132).

A dráma különállón akkor került az értelmezői tekintet fókuszába, amikor először színpadra jutott. Ennek kapcsán újrateremtődött az a magyar színikritikai hagyományban oly tántoríthatatlan gyakorlat, hogy a bemutató kínál alkalmat az irodalmi szöveg elemzésére, és az értelmezői szövegben vagy kulturális publicisztikában a színrevitel gyakran másod- vagy sokadrangúvá válik.

A *Takarítás* kötetbeli megjelenéseit követően az elemzők és kritikusok többsége hangot adott a mű zavarbaejtő voltának, aminek egyik leképeződése az a megközelítés volt, miszerint a dráma írott mivoltában nem értelmezhető (ebben a formában csupán kanavász vagy partitúra), és majd csak a színházi előadásban válik „igazi” műalkotássá. Ha ez így volna, akkor értelemszerűen nem létezne Shakespeare-filológia, Molière-dramák elemzése és így tovább. A kérdésben Szörényi Lászlóval értek egyet, aki a *Szintér* kötetéről írott recenziójában a következő álláspontot képviselte: „Ezúttal csupán a szövegek nyújtotta értelmezési lehetőséget próbálom kiaknázni, abban a meggyőződésben, hogy a drámák színpadi előadás nélkül is teljes értékű művek.” (SZÖRÉNYI 1983: 92). De az ellenkező nézet is hangsúlyosan megjelent a *Takarítás* első kiadásakor. Tarján Tamás azt képviselte az antológiáról írott kritikájában, hogy „Nádas »zenei szervezethez« szövege írott formájában megítélhetetlen, de roppant érdekes, s az egyetlen valóban kísérleti darab; értékét az előadás fogja eldönteni, valószínűleg kedvezően.” (TARJÁN 1979: 8).

Az 1980-as győri ősbemutatót követően – már az előadás ismeretében – az előbbivel rokon nézetet fogalmazott meg Koltai Tamás is, amikor a szöveg elemzésében mutatkozó kihívásra utalva ezt írta: „a *Takarítás* [...] szinte »palackba zártan« rejti szövegében az előadást, mintha csak »ki kellene szabadítani« a sorokba kódolt teátrumot. Talán ezért mutatkozott ellenállónak a konkrét elemzéssel szemben.” (KOLTAI 1981: 33). És ezt az álláspontot képviselte Mészáros Tamás is, aki Nádas darabjáról és Kornis Mihály *Halleluja* című művéről szóló esszéjének elején kijelentette – a két mű első színreviteleit követően, azok ismeretében –, hogy „[t]ekintsünk el most a darabok irodalmi színvonalától (márcsak azért is, mert drámákról lévén szó, ezt a szempontot külön nem tartjuk alkalmazhatónak)” (MÉSZÁROS 1982: 144).³

A darabokból sugárzó kihívás, valamint az elemzők számára annak idején rendelkezésre álló fogalmi eszközök és értelmezési technikák ki nem elégítő volta több szerzőt arra késztetett, hogy hangot adjon a különböző drámafogalmak és értelmezések használhatatlanságának, az elemzési kísérlet lehetetlenségének vagy kudarcának. Nagy Sz. Péter úgy fogalmazott, hogy „Nádas metafizikai abszurdja egy hagyományosabb esztétikai felfogásban, racionális, kerek anekdotát kereső buzgalomban teljesen érthetlenné válhat” (NAGY SZ. 1983: 119). Még egy évtizeddel a *Takarítás* első megjelenése után is (de a *Szintér*-kötethez kapcsolódóan) e felfogás jegyében azt hangsúlyozta Mész Lászlóné, hogy a Nádas-dramák világa „arra int, hogy kerüljük a drámaértelmezés szokott útjait, s adjuk fel azt a vágyat is, hogy a darabokat megpróbáljuk besorolni valamilyen ismert halmazba” (MÉSZ 1995: 440).⁴ Ugyanő kiemelte Nádas darabjainak a drámatörténeti tradíciótól való különállását, amikor kijelentette, hogy ezek a művek „nem kötődnek egyik újabbkori drámai-színházi konvenciórendszerhez sem. Nem naturalista, nem szimbolista, nem szürrealista, de nem ír abszurd drámát sem” (MÉSZ 1995: 440).

P. Müller Péter

(1956, Pécs), a PTE egyetemi tanára, az Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola vezetője. 1999-től öt éven át az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet igazgatója, 2005–2010 között az ECHO kritikai szemle (Pécs) főszerkesztője. Három tanévben vendégtanár (kétszer Fulbright-ösztöndíjjal) az Egyesült Államokban. Elsősorban a modern dráma és színház történetével, illetve elméletével foglalkozik. Tizenegy önálló kötete közül a fontosabbak: *A groteszk dramaturgiája* (Magvető, 1990), *Drámaforma és nyilvánosság* (Argumentum, 1997), *Test és teatralitás* (Balassi, 2009), *A magyar dráma az ezredfordulón* (L'Harmattan, 2014), *Színház önmagán kívül* (Kronosz, 2021).

PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ
KAMARASZÍNHÁZA

bemutatók az 1979-80-as évadban

NÁDAS PÉTER
TAKARÍTÁS
dráma

CAMUS
AZ IGAZAK
dráma

BORIS VIAN
A BIRODALOMÉPÍTŐK avagy a SMÜRC
horror

CZAKÓ GÁBOR
MINT A MÓKUS
dráma

MALJAGIN
ufo
színmű

TOR AGE BRINGSVAERD
A HATALMAS SZÍNRABLÓ
mesejáték
GYERMEKSZÍNHÁZI BEMUTATÓ

Figyelem! Bérleteket előjegyzéseim augusztus 21-től szeptember 2-ig, du, 2 órától este 7 óráig lehet a szervezési osztályon. Bérletek szeptember 4-től 14 és 19 óra között válthatók a Kamaraszínház előcsarnokában. Telefon: 11-965, 11-984

Az értelmezés lehetetlenségének vagy hiábavalóságának deklarálása a Nadas-drámák fogadtatásának egyik véglete. Mint a győri *Takarítás*-bemutató vitájáról szóló összefoglaló említette: „A szélső póluson felvetődött a darab *megfejthetlenségének* kérdése.” (KOLTAI 1981: 33). E szerint az álláspont szerint Nadas a műben „éppen a magyarázat lehetetlenségét lényegítette dramaturgiává.” (MÉSZÁROS 1982: 149). Ez a *műelemzői* fiaskó azonban nem jelentette egyúttal a *műbírálnói* szerep feladását is. A darabokat ugyanis nem csak azok értékelték, akik az értelmezésükre is vállalkoztak. Nem volt ritka az olyan minősítés, amelyik érdemi magyarázat nélkül alkotott ítéletet. A *Kisalföld* kritikusa például kijelentette, hogy Nadas műve „tartalmi szempontból erősen kifogásolható darab” (P[ETŐCZ] M[iklós] 1980: 5). A *Szintér* kötet egyik recenzense pedig azon sajnálkozott – három évvel a *Takarítás* bemutatója után (igaz, a trilógiára értve) –, hogy a színpad hiánya miatt Nadas csupán félmunkát tudott végezni (NAGY SZ. 1983: 120).

Nadas Péter drámatrilógiájának és benne a *Takarítás*nak a legplasztikusabb, legtisztább, legracionálisabb ismertető-értelmezését véleményem szerint Duró Győző dramaturg adta, felfejtve a művek bonyolult utalásrendszerét, rituális alapjait, releváns motívumait és életműbeli kapcsolódásait. Elemzését azzal zárta, hogy „Nadas trilógiája nemzedékében egyedülálló tel-

jesítmény. Nincs olyan pályatársa, aki három hasonlóan magas formai színvonalon megoldott, közösségi szempontból ilyen mértékben súlyos és fontos közlendőjű darabot tudna fölmutatni. Ez a tény pedig Nádas Pétert a fiatal magyar drámairodalom legkiemelkedőbb képviselőjévé avatja” (DURO 1982: 65).

A *Klára asszony háza* (1967) című Nádas-elbeszélés karaktereit és motívumait felhasználó 3+1 szereplős *Takarításban* a +1 szereplő a darabban a legvégső pillanatokig fényképen látható András. Ő deus ex machinaként elevenedik meg – lép ki a képből – a mű zárlatában, hogy egyetlen prózai mondattal zárja le a „komédia, szünet nélkül” műfajuként meghatározott, a szerző előszava (nyitó instrukciója) szerint az opera mintáját követő darabot, melynek három szereplője közül „Klára mezzoszopránban, Zsuzsa altban, Jóska tenorban beszél” (NÁDAS 1982b: 9). A *Takarításnak* (mint majd a trilógia további két darabjának is) meghatározó motívuma a szereplők én-határainak az elmosódása. Ennek egyik eszköze a kölcsönös függőségi viszonylatok előtérbe állítása, amelynek révén a függés és a másíknak való megfelelés erősebb karakteralkotó tényező, mint az egyes figurák saját habitusbeli vonásai.

A három színen mozgó szereplő közül Klára (62) a fotográfiként a darab elején és végén vizuálisan is jelen lévő Andrással (20) van függő viszonyban. Ennek az érzelmi fixálódásnak a kielésee vezet el ahhoz a törekvéshez, hogy a szomszédból felfogadott Jóska (20) megfeleltesse egykori szerelmének. A fiú még képlékeny, formálható, infantilis, Klára manipulációja nyomán az egykor élt forradalmár ironikus-groteszk reinkarnációjának is tekinthető. A cseléd-házvezetőnő Zsuzsa (32) egyik darabbeli funkciója az, hogy Klára eszköze legyen, és segítsen az asszonynak abban, hogy a három évtizeddel korábbi szerelmét újra élhesse, ha nem is közvetlenül, de szemléllőként, Zsuzsa és Jóska kettősében. Másik szerepe az, hogy Klárát rákényszerítse arra, hogy a takarítás révén nézzen szembe és számoljon le a múlttal. Ebben a négyesben, az egymásra vetülő karakterekben és egymást ellenpontoszó törekvésekben nem találunk központi alakot. A szereplők egyszerre egymás komplementerei és ismétlődései, ahogyan a színpadi történések redundanciája is ezt az egymásra vetülést demonstrálja. A konstrukció azt sugallja, mintha a *Takarításnak* Klára és András volnának az „eredeti” (valamikori) szereplői, akik Zsuzsa és Jóska alakjában megkettőződnek, akivé a két jelenbeli „fiatal” átváltozik.

2. A tervezett pécsi bemutatóról

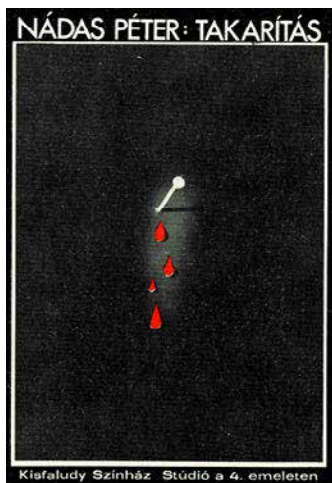
Mivel a győri ősbemutatót megelőzte egy pécsi bemutató terve, indokoltnak látom röviden kitérni erre, ugyanis mindkét előadás (a tervezett és a megvalósult) rendezője Szikora János volt.

Az 1977/78-as évadban, 1978. március 21-én mutatták be a Pécsi Nemzeti Színház Kamaraszínházában Déry Tibor *Az óriáscsecsemő* című darabját, Szikora János főiskolai hallgató rendezésében. Az előadásnak igen jelentős szakmai és közönségsikere volt. Ugyanitt, az 1978/79-es évadban, de már a nagyszínpadon került sor Szikora vizsgarendezésére, melynek 1978. november 24-én volt a premierje. Ez az előadás az általa és Morsányi Géza által Kafka *A per* című regényéből készített színpadi változat volt, mely ugyancsak komoly szakmai fogadtatásban részesült. E jelentős művészi teljesítménnyel is összefüggésben a színház a következő évtől szerződtette a rendezőt, aki az 1979/80-as évadban elsőként Nádas Péter *Takarítás* című drámájának ősbemutatójára készült. Ez lett volna az első premierje diplomás rendezőként a pécsi Kamaraszínházban, ahol ezzel az előadással kezdődött volna a szezon. Az évadterv a nyár folyamán, plakátok formájában a város nyilvánossága elé került, mint azt a mellékelt kép is mutatja.⁵

Miként a Bogácsi Erzsébetnek az erről az időszakról adott interjújában Szikora János elmondta, a dráma másorra vétele nem volt egyszerű feladat, és a mű „csak a színház vezetése és a felsőbb irányítás közötti hosszú harcok után kerülhetett be a műsortervbe” (BOGÁCSI 1991: 36). A nyár során elkészült a díszletterv, és az évadkezdésre a díszlet kivitelezése is közel kész állapotban volt, amit az évadnyitó társulati ülésre érkező rendezőnek az ülés előtt a tárvezetők meg is mutattak. Majd behívta a színház direktora és közölte, hogy „a játszási engedélyt visszavonták” (BOGÁCSI 1991: 36). A társulati ülésről tudósító *Dunántúli Napló* már értelemszerűen nem tett említést Nádas darabjáról, de a cikkből úgy tűnik, a színházigazgató nem igazította az új helyzethez a tájékoztatóját. „A bemutásra kerülő tizenöt darabról Nógrádi Róbert elmondotta, hogy olyan darabokból állt össze a műsorterv, melyek sok jó szerepet kínálnak, s kibontakozásra, fejlődésre adnak lehetőséget a színészeknek. A színház tavaly kialakított fiatal rendezői gárdája is biztosíték az évad sokszínűségére, a különféle stílusok együttes megjelenésére” – olvasható a cikkben (GÁLLOS 1979: 2).

Az idézett Bogácsi-interjújában a rendező elmondása szerint a betiltás egyik oka az 1979 július 23-án bejelentett drasztikus áremelésekben volt keresendő. Augusztus 1-jén összeült az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága, és az áremelés nyomán kialakuló ellenséges közhangulat csillapítása céljából – egyebek mellett – a színházak évadtervéből bizonyos, kényesnek ítélt műveket kihúzatott. „A *Takarítás* ilyennek minősült” – mondta Szikora. A másik ok pedig a Nádas Péterrel szembeni hatalmi retorzió volt, ami közvetlenül Aczél Györgytől eredt, és Nádas „neve elég volt ahhoz, hogy [...] igyekezzenek megszabadulni tőle...” (BOGÁCSI 1991: 37).⁶ Szikora János az évad végén távozott a Pécsi Nemzeti Színházból, és az 1980/81-es évtől Győrbe szerződött, ahol egy évadot töltött.

3. A győri bemutatóról

Plakátterv: Kelemen Benó Benjamin

Plakátterv: Kelemen Benó Benjamin

titikai botrányra készült, mégsem az lett belőle, hanem etikai botrány. A próbák utolsó szakaszában súlyos konfliktusba sodródtam Kovács Máriaival, aki visszaadta a szerepet. Főszereplő nélkül maradtunk. Két választásunk lehetett. Vagy teljesen elhagyjuk a bemutatót, vagy pedig átosztjuk a szerepet. Az utóbbi mellett döntöttünk, Olsavszky Évát hívtuk meg” – mesélte a rendező (BOGÁCSI 1991: 40). A *Takarítás* győri ősbemutatójának alkotói a következők voltak: Olsavszky Éva (Klára), Bajcsay Mária (Zsuzsa), Bán János (Jóska), Angster László (András), Rajk László (díszlet), Tordai Hajnal (jelmez), Morcsányi Géza (dramaturg), Mózes István (rendezőasszisztens), Szikora János (rendező).

A Nádas-dráma premierjének recepcióját az irodalmi és színházi fogadtatás szokásos gyakorlatától eltérő, másfajta dramaturgia jellemezte, a bemutató után nem a kulturális publicisztikától a szakszerű műbírálatig elmozduló kritikai visszhang következett, hanem a napi kritika hallgatását egy azonnali kanonizációt ígérő interpretáció ellenpontozta. A győri bemutató kapcsán azt írta Balassa Péter, hogy „a mű és előadása körül [...] képtelen csönd alakult ki, ami önmagában nem más, mint valamiféle sunyi, de annál átfogóbb hisztéria, hallgatag formában, beszédlehetőség híján” (BALASSA 1981: 105).⁷ Fodor Géza pedig azt emelte ki, hogy „a *Takarítás* bemutatóját nem követte normális kritikai visszhang, a Színház és a Mozgó Világ kivételével egyetlen lapban sem olvashattunk róla, a mű fogadtatása rögtön – s így abnormálisan – szakszerűvé vált, az első megközelítés nem annyira egészségesen harcolni, mint inkább patológiusan túlkompenzálni kényszerült s jócskán előreszaladt: szinte a végső helykijelölésig” (FODOR 1983: 723). Ez a kettős reakció, a hallgatás és a túlbeszélés ugyanannak a jelenségnek a két oldala volt. A zavart pedig nem közvetlenül az értékelendő-elemzendő mű, hanem a politika-hatalmi-szakmai környezet generálta.

Balassa és Fodor is utaltak rá említett írásaikban, hogy a bemutatót övező (a napi kritikában beállt) csönd nem volt természetes. Ezt a jelenséget Balogh Tibor is szóba hozta a *Vigiliában* közölt cikke legvégén, amikor – némi feltételezhető iróniával – arra utalt, hogy a Győrbe történő elutazás az előadás megtekintésére kihívást jelenthetett. „Talán a kritikusok közül is sokakat elriaszt a távolság: azért annyira mély a bemutató körüli csönd” (BALOGH 1981: 214). Bogácsi Erzsébet – egy évtizeddel később – a már idézett Szikora-interjújában pedig felidézte, hogy „a lapokat eltanácsolták a beszámolóitól. Jómagam, aki minden egyes munkájáról írtam, ekkor nem tehettem meg a *Magyar Nemzetben*” (BOGÁCSI 1991: 41).

A napilapok hallgatása mellett – kivéve a helyi újságot, a *Kisalföldet*, mely szemlélte a premiert – néhány hetilapban (*Élet és Irodalom* [SEKRENYESSY 1980], *Film Színház Muzsika* [APÁTI 1981]) jelent meg rövid (a napi sajtóéval azonos terjedelmű) recenzió, az érdemi recepció a folyóiratok (*Színház*, *Mozgó Világ*, *Vigília*, *Híd*) lapjain látott napvilágot. Ebből sem volt sok, s a mérvadó rész nem is volt spontán, mivel a Színházművészeti Szövetség kritikus tagozata által kezdeményezett és szervezett szakmai vitához kapcsolódott. Ott hangzott el Balassa Péter vitaindítója, Bécsy Tamás referátuma, Pályi András elemzése. Ezek közül az első a *Mozgó Világban*, a két utóbbi a *Színházban* jelent meg. A folyóirat-közlemények közül ide (nem a vitához, hanem a részletesebb elemzéshez) kapcsolható Mészáros Tamás már említett írása is az *Életünkben*, amely a *Takarítás* (és a *Halleluja*) szövege mellett a színrevitelt is tárgyalta.

A *Színház* folyóirat Fórum rovatában a szakmai vitáról közzétett két írás (Bécsy és Pályi cikke) elé Koltai Tamás írt bevezetőt. Ebből kiderül, hogy a három referátumon kívül mi történt még a vitán, amelyen a kritikus tagozat tagjain kívül „részt vett Szikora János, az előadás rendezője, a szereplők közül Olsavszky Éva és Bán János, valamint írók, filmrendezők, dramaturgok, zeneszerzők és néhány egyetemista” (KOLTAI 1981: 33). A vita témakörei közül a résztvevők először a dráma három szereplőjének viszonyáról, kapcsolatuk tartalmáról fejtették ki a véleményüket. A másik kérdés a takarításnak mint színpadi akciónak a rendezői felfogása volt. Ez utóbbihoz a rendező is hozzászólt, aki – Koltai összegzése szerint – azt mondta, hogy a győri a harmadik találkozása a *Takarítással*, amit először rádiójátékként rendezett meg,⁸ másodikként pedig a pécsi félbemaradt munkára utalt.

A két fő hozzászóló, Balassa Péter és Bécsy Tamás érvelésében visszaigazolta azt a Bojtár Endre által a műalkotás-megközelítés három módjának, a leírás – értelmezés – értékelés folyamatának a legtöbbször látenszen maradó természetéről kimutatott sajátosságát, hogy a már befogadott „műalkotás megítélésénél nem a végén, mintegy a csúcán jelenik meg az esztétikai érték, hanem az elején, s élményünk »lefelé« halad az értelmezés, illetve a leírás felé” (BOJTÁR 1983: 16). Balassa a szövege elején deklaráta, hogy Nadas drámatrilógiája „a szűkös magyar drámatörténetben *fordulatot* jelent”, a győri bemutatóról pedig kijelentette, hogy azt „az utóbbi évtized egyik legjelentősebb magyar színházi eseményének” tartja (BALASSA 1981: 105). Bécsy burkoltabban, de voltaképpen ugyancsak értékítélettel indított, amikor referátumát ezekkel a megállapításokkal kezdte: „Nadas Péter *Takarítás* című darabja elsősorban nem a magyar irodalmi hagyományból nő ki. Drámairodalmunk – de epikánk is – lényegében elkerülte a tudatalatti megjelenítését, ábrázolását. A mű előzményei közé a tudatalatti tartalmakat objektíváló nyugat-európai drámák tartoznak, elsősorban Jean Genet művei, közülük is a *Cselédek*; a kelet-európai hagyományból pedig elsősorban a század lengyel drámái, Witkiewicz-től Mrozek-ig. Csakhogy azokban erőteljesebbek azok a vonatkozások, amelyek az ember benső világának ezt a kétségkívül meglevő részét a társadalmisággal összekötésbe hozzák.” (BÉCSY 1981: 34)

Balassa Péter nemcsak itt, hanem a trilógia másik két darabja esetében is apologetikus módon viszonyult az adott drámához. Ez az elfogadó attitűd mutatkozott meg abban, hogy előre bocsátotta – magasztaló – értékítéletét. Abban a tényben is ezt a magatartást láthatjuk, hogy a két további Nadas-dráma Balassa kísérszövegével került először publikálásra, azaz – Fodor Géza megfogalmazása szerint – „a markáns interpretáció *megelőzte* magát a művet” (FODOR 1983: 723). Bécsy Tamás az elemzése során voltaképpen kifogások sorát fogalmazta meg a darabbal kapcsolatban. Például így: „egy-egy alaknak egymással lényegében ellentétes tartalmi is vannak; olyannyira ellentétesek, amelyek együttesen elképzelhetetlenek egy valódi, jellemként értelmezett emberben”. (BÉCSY 1981: 35) Záró értékelésében a drámát hiányoshibásnak, a rendezést ellentmondásosnak minősítette. Négy évtized távlatából visszatekintve tanulságos látni, hogy Bécsy mennyire a strukturalizmus szemléletére és módszertanára alapozva, és a lélektani drámát mintának tekintve próbálta megközelíteni Nadas strukturalizmus utáni művét.

Pályi András színészportréként exponált esszéjében az egész előadást tárgyba vonta, melyben kiemelte, hogy drámájával „Nadas újfajta, nálunk szokatlan színpadi nyelvet javasolt. Ennél is szokatlanabb, hogy Szikora János, amikor színre vitte a *Takarítást*, ezt a propozíciót kiolvasta a darabból és megvalósította. Még szokatlanabb, hogy színészei pontosan értik ezt az új színpadi kifejezőmódot. Ritkaságnak számít, hogy az író par excellence színházi (a színjátászás mikéntjét érintő) ajánlatot tegyen drámájával a színháznak, s nem kevésbé ritkaság, hogy a színház ezt a propozíciót megérti, elfogadja és él vele” (PÁLYI 1981: 41).

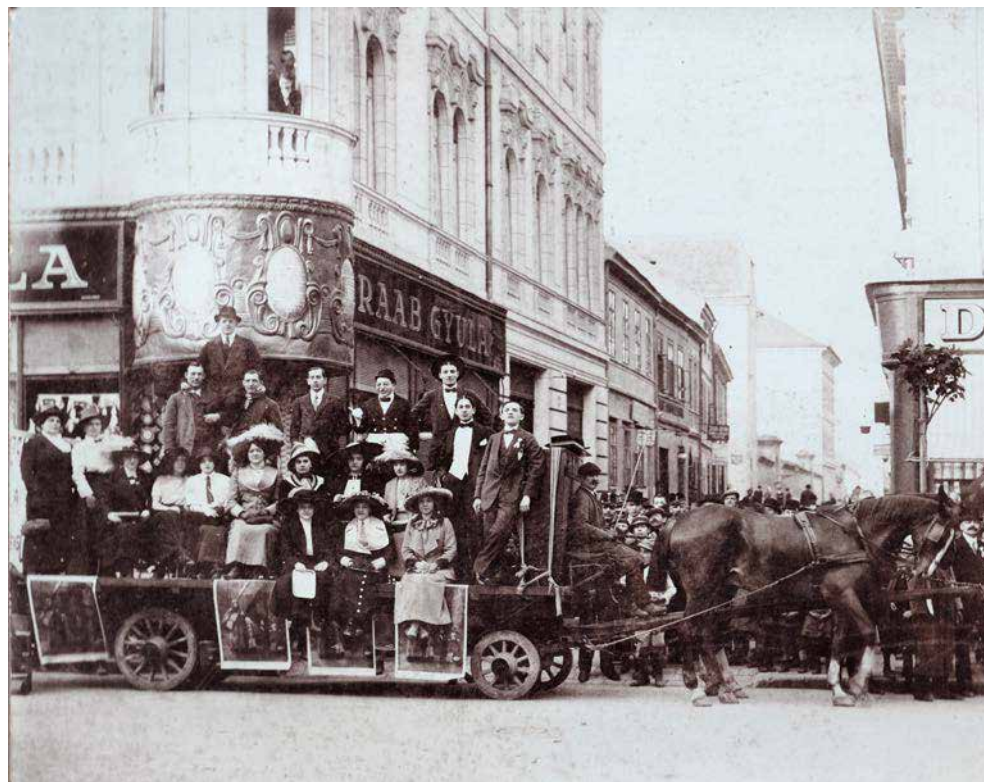
A vita – Koltai Tamás összegzése szerint – polemikus volt, ellentmondásokba torkollott, melynek kapcsán a rendező azzal vágta el a gordiuszi csomót, hogy őt a színrevitel kapcsán egészen más dolgok foglalkoztatták. „A *Takarítás* megrendezésével azt vizsgálta, hogy meddig lehet »megidézni az ördögöt«: meddig lehet a színészt, anélkül, hogy személyiségében károsodna, rávenni a drámabeli szereplők kinzó kapcsolatainak megélésére” (KOLTAI 1981: 34).

1981 februárjában lezajlott a győri előadás vitája, márciusban és júniusban megjelentek a fent hivatkozott írások. Az évad végeztével a rendező távozott a győri színházról, és Nadas Péter drámája sem maradt műsoron. A *Takarítást* legközelebb 1987-ben Rómában és Egerben vitték színre. De az már egy másik történet.

IRODALOM

- APÁTI Miklós 1981. Ezt láttuk – a színházban. *Takarítás*. In: *Film Színház Muzsika*, február 14., 6–7.
- BALASSA Péter 1981. Opera és komédia. Nadas Péter *Takarítása*. In: *Mozgó Világ*, 6. 105–112.
- BALOGH Tibor 1981. Nadas Péter drámája Győrött. In: *Vigilia*, 3. 213–214.
- BARANYAI György – PÉCSI Gabriella 1994. *Nadas Péter bibliográfia 1961–1994*, Jelenkor Kiadó – Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Pécs – Zalaegerszeg.
- BAZSÁNYI Sándor 2018. *Nadas Péter. A Bibliától a Világó részletekig 1962–2017*, Jelenkor Kiadó, Budapest.
- BÉCSY Tamás 1981. Az ellentmondások előadása. Nadas Péter *Takarítás* című drámájának stúdióelőadása Győrött. In: *Színház*, 3. 34–40.
- BOGÁCSI Erzsébet 1991. *Rivalda-zárlat*. Dovin, Budapest.
- BOJTÁR Endre 1983. Az irodalmi mű értéke és értékelése. In: U. Ö., *Egy kelet-európeai az irodalomelméletben*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 9–55.
- DURÓ Győző 1982. Nadas Péter. In: VINKÓ József, szerk., *Hiánydramaturgia (Fiatal magyar drámaírók)*, Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 42–65.
- FODOR Géza 1983. Szín – tér nélkül. Nadas Péter drámái. In: *Jelenkor*, 7–8, 723–728.
- GÁCH Mariann 1977. Tizenhét kérdés Örkény Istvánhoz. In: *Film Színház Muzsika*, 52. (december 24.), 18–20.

- GÁLLOS Orsolya 1979. Évadnyitó társulati ülés a Pécsi Nemzeti Színházban. In: *Dunántúl Napló*, augusztus 27. (csütörtök).
- KOLTAI Tamás 1981. Vita a *Takarítás*ról. In: *Színház*, 3. 33–34.
- MÉSZ Lászlóné 1988. Színterek. Nadas Péter drámái. In: U. Ó., *Színterek*. Tankönyvkiadó, Budapest. Újra közölve: Korona Kiadó, Budapest, 1995, 437–454.
- MÉSZÁROS Tamás 1982. A hősnek hült helye. In: VINKÓ József, szerk., *Hiánydramaturgia (Fiatal magyar drámaírók)*. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 144–158.
- NÁDAS Péter 1982a. *Színtér*, Magvető Kiadó, Budapest.
- NÁDAS Péter 1982b. *Takarítás*. In: U. Ó., *Színtér*, Magvető Kiadó, Budapest, 5–87.
- NAGY SZ. Péter 1983. Háttérben Sodoma. Bereményi Géza: *Trilógia*; Nadas Péter: *Színtér*. In: *Új Írás*, 9. 117–120.
- NÁDAS Péter 1983. *Nézőtér*, Magvető Kiadó, Budapest.
- NÁDAS Péter 1990. Protokoll. Elbeszélésnek alávetett tragikomédia. In: *Alföld* 41, 7. 6–11.
- PÁLYI András 1981. Egy érzéki színház. Szélgjegyzetek Bajcsay Mária játékához. In: *Színház*, 3, 41–43.
- PI[ETŐCZ] M[iklós], A stúdió első bemutatkozása. *Takarítás*. In: *Kisalföld*, 1980. december 6.
- SZEKRÉNYESSY Júlia 1980. Dalolva szép a takarítás. In: *Élet és Irodalom*, december 13.
- SZÖRÉNYI László 1983. Nadas Péter: *Színtér*. In: *Mozgó Világ*, 10. 92–93.
- TARJÁN Tamás 1979. Gondolatok egy drámagyűjtemény kapcsán. In: *Kritika*, 5. 8–9.
- B. TURÁN Róbert szerk. 1978. *Fiatalok rivaldája. Hat színmű*. Magvető Kiadó, Budapest.

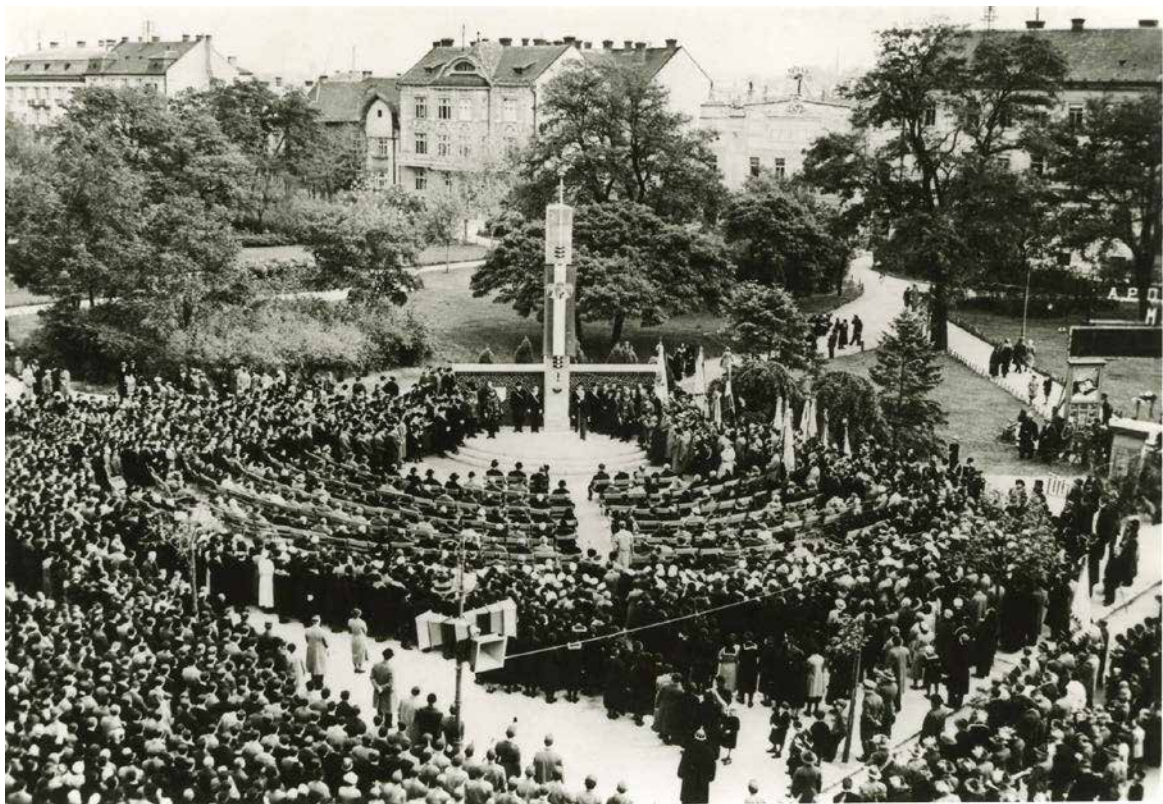

Szintársulat felvonulása a Baross úton 1919-ben. Szemben a Kisfaludy utca. (Fénykép Németh Vilmos gyűjteményéből.)

- 1 A kötetben a *Takarítás* mellett szerepel még Bereményi Géza *Léggöbméter*, Czako Gábor *Disznójáték*, Jász István *Kezdet a végeken*, Simonffy András *A Japán Szalon* és B. Turán Róbert *Melina* című darabja. Két évvel később egy újabb, azonos című kötet jelent meg, abban további nyolc fiatal szerző darabjával.
- 2 A megírás éve 1966. A művet Nadas Péter felvette a *Drámák* című kötetébe, annak nyitódarabjaként (Jelenkor Kiadó, Pécs, 1996).
- 3 Eredeti megjelenés *Élettünk*, 1982/1, 66–75.
- 4 A szerző drámaelemző kötete címéül a Nadas-dramakötet címét kölcsönzi.
- 5 Köszönettel tartozom dr. Szabó Attilának, a színházi intézet igazgatóhelyettesének és Diósi Juditnak, a színlaptár gyűjteményvezetőjének, hogy előkeresték nekem a gyűjteményből a kamaraszínházi évadplakátot.
- 6 Aczél György ekkor Baranya megye 1. sz. választókerületének országgyűlési képviselője volt.
- 7 A tartalomjegyzékben „színkritika” megjelöléssel ellátott írásnak a címhez fűzött lábjegyzetében a következő szerepel: *A Színházművészek Szövetségében rendezett beszélgetés (1981. február 2.) vitaindítójának szövege*.
- 8 A rádiójátékról nem találtam adatot, még a nagyon alapos és átfogó Nadas-bibliográfia sem említi. Vö.: (BARANYAI-PÉCSI 1994).

Győrött 1936. július 29-én, szerdán délelőtt futott át az olimpiai staféta. A győri szakasz Likócs pusztánál, a 124-es kilométerkőnél kezdődött. Az Országzászló előtt állt az olimpiai oltár, melyen a díszes fátylát a befutó Pfanni Jenő, az autoklub elnöke gyűjtötte meg. (Fotó: Magyar Királyi Automobil Club albuma / Győr Megyei Jogú Város Levéltára.)

1934. október 21-én, vasárnap délelőtt fél tizenkettőkor avatták fel Győrött a Pfanni Egon Ervin által tervezett országzászlót. Félkör alakú lépcsőzet vezet a félkör átmérőjére épült, szép kiképzésű vörös téglafalhoz, melynek közepén magasba nyúló, modern oszlopon helyezték el a nemzeti lobogót.

Sütő Csaba András

(Győr, 1979):

költő, az *Ambroozia* folyóirat szerkesztője. Megjelent verseskötetei: *Spleen* (FISZ, 2004), *Szent és érthetetlen* (Orpheusz, 2006), *meredek út* (FISZ–Napkút, 2007), *disintegration* (Orpheusz, 2008), *AURA* (Tipp Cult, 2013), *nempróza* (Kalota Művészeti Alapítvány–Napkút, 2019), *jönnek a házak* (Napkút, 2020). A Fiatal Írók Szövetsége, a Hermaion Irodalmi Társaság, a Magyar Írószövetség tagja. Díjai, elismerései: MórícZ Zsigmond irodalmi ösztöndíj (2008); Lilla-díj (2015); NKA alkotói ösztöndíj (2016, 2018, 2019).

SÜTŐ CSABA ANDRÁS

A Négy Gyűrűk – ami a kobold kezéről a sikátorban leesett

I. időtlen másolat (timeless copy)

Az ember aki elásta az évszakok szépségét
üres zsákja után nyúl tétova keze mozog
szája körül húzódo ráncok fiatal redők
ládába zárta a toronyóra dallamát
és ráhajtotta fedelét koppant a deszkákon
és nyitva hagyta éjszakára az ablakot
a lakatot sem nyomta össze többé a záron
a jobb idők jöveteléig egyetlen hírre várt

Figyelt a felfalt falvak alján kotyogva
keringve a gólyafossal diszkréten megszórt
harmincéves bitumenen a fából készült
megdőlt villanyoszlopok alatt sétálva
a frissen festett kerítések mentén
a vágott murva irritáló konkávjai között
a hagyma-, olaj-, lekvár- és pörzsölésszagú utcákon
tekerve déltájt a biciglivel sülő hús illatában cikázva
a csomagtartóra fogatott fonott kosárral
a szigszalaggal bandázsolt kormány szarvait
tartva nyomva elengedve bedőlve a kanyarokban
kerülgetve a bekötések (víz- gáz- és csatorna)
kvadrátáit a sosem rehabilitált betoncsíkokon
hívjuk utcának a kisutcán oda a nagyutcán vissza
így hallotta öreganyjától fogékony erre volt
akadt neve is de az itt embert nem érdekelt

Élt bele mindenki nevekkel meg nem törhető világába
nem süketen nem vakon valahogy félig bénán
kisemmizve kissé balfaszon saját szerencsését
a megmaradt artézi kutakból feltekerve
előbb vas- később bádog- végül műanyag vödörkbe
meringülve tudva a lábra könnyen kiloccsan
és a tikok között az ólban mindenképp
belelépsz a szarba nyomorult és esendő
vót ott mindegyik a levesbe valók
a tojók a csibék kitéve a kakasok
permanens haragjának ivarzásnak vesztésnek
nyomorult volt az is aki ganézni bement de hülye nem volt
azért vót esze mindegyiknek megvolt a magához való esze

II. a háziállatok jövetele (pets are cometh)

Akartok-e változást csiripelték a reggel hártáira a madarak
enyém ez a reggel is kukorított megannyi kakas
már ha vándlingot láttak akkor is elhagyták a kamrák hűssét
és előavázkodtak az izmos macskák tanulékony kölkeikkel egyetemben
az egerek kibontottak egy újabb zsákot és időt nyerve fellélegeztek
a vérszagtól felbolydult az udvar és az ólból kifutottak a láncszemek
és bundás nyakakon szorult meg az örvek kopott repedezett bőre
a kerítés mellett rohangálók hergelték a láncra verteket
mint rendszeren időtlen ideje mindennek tornyok az ég sírok a mély felé
és a tudatlanságból származó habzó mélybe húzó cinikus öröm
találkozások éber és riadt állapotban álomból álomba zuhanva
a közökben él közelre gondol lábbal és pedállal mér távolságot
akaratot biciglizik akkor magasra tör a posztósapkás nyeregből kiáll

Nézegeti az udvarokat a kerteket
sajnálja kicsit a porbafingókat
az égtől távol a földhöz közel

Kézfogás integetés a jobb
megkiabálás a rosszabb
hallgatás a súlyos helyzetekben
kés a gumicsizmaszárban

A józanság és az eszméletvesztés hosszúra nyúlt közeiben

Megyek a városba tíz perc múlva nyolc
gyűn a busz ötvenöt kis híján egész
nézed az arcokat a sárga dobozban
van aki éveig dolgozni is gyalog járt
máshova meg úgyse nagyon
vagy biciglivel hóban fagyban hőségben szélben
hát mért nem maradsz itthol te szerencsítlen
te mégis milyen városba mész

III. út a semmibe (road to nowhere)

Minek mennél városodba kérdeztem
nincs már neked ott semmi
elköltözött a vaskakas a nyugati széllel
feltúrták formálták a Dunakapu teret
a piacot evakuálták keresni kell és a buszok
ablakán nem szökik be a lacikonyhák zsíros illata
nem állnak a hegykői ásványi baráti bajcsi
újfalusi zámolyi gyirmóti etcetera asszonyok embereikkel
a fabakokra felpakoltan nem töri meg a ritmüst
egy-egy kiváltságos eskimo vagy schöller napernyő
helyette mélygarázból hörgő négykerekű csodák
kétlábú gazdáik kényére-kedvére a mérget
és a kerge jólét ópiátjait okádva surrannak elő

Minden évben felülnézetet felhőtlen szórakozást kínál
az obligát óriáskerék nézzed csak mennyi minden nem a tiéd
nézd hogy kocsma a belváros novembertől márciusig
nézd hogy talmi nézd hogy a talentum e partokon kevés
kedved oda és ezt olvasod az ünneplő hömbölgést
messziről az ellenállás melankóliája mindent tisztára töröl
„Nézzék mán! A János megin bemutassa!”
és nézik magukra nem vennék a világ kincséért se
földhöz a hold naphoz a föld a többi égi bolygó
gyűrűs vagy gyűrűtlen gázóriás jeges pokol fagyhalál
a decemberi égre párát lehel utánanéző legyintget nagykabátban
és fentről nyugtatja szemét az alatt vonagló tömegben
és nem áll közöttük a panem et circenses koncerteken

Minek mennél te ebbe a városba kérdeztem
nincs ott neked semmi és nincs nekem sem

Szabadstrand a Mosoni-Dunán az 1930-as években.
Győr mindegyik folyóján voltak szabadstrandok. A Mosoni-Dunán négy, a Rábán és a Rábcán egy-egy kijelölt hely állt a fürdőzők rendelkezésére.
(Kozma Endre gyűjteményéből.)

IV. ami a kérdést illeti (those about the question)

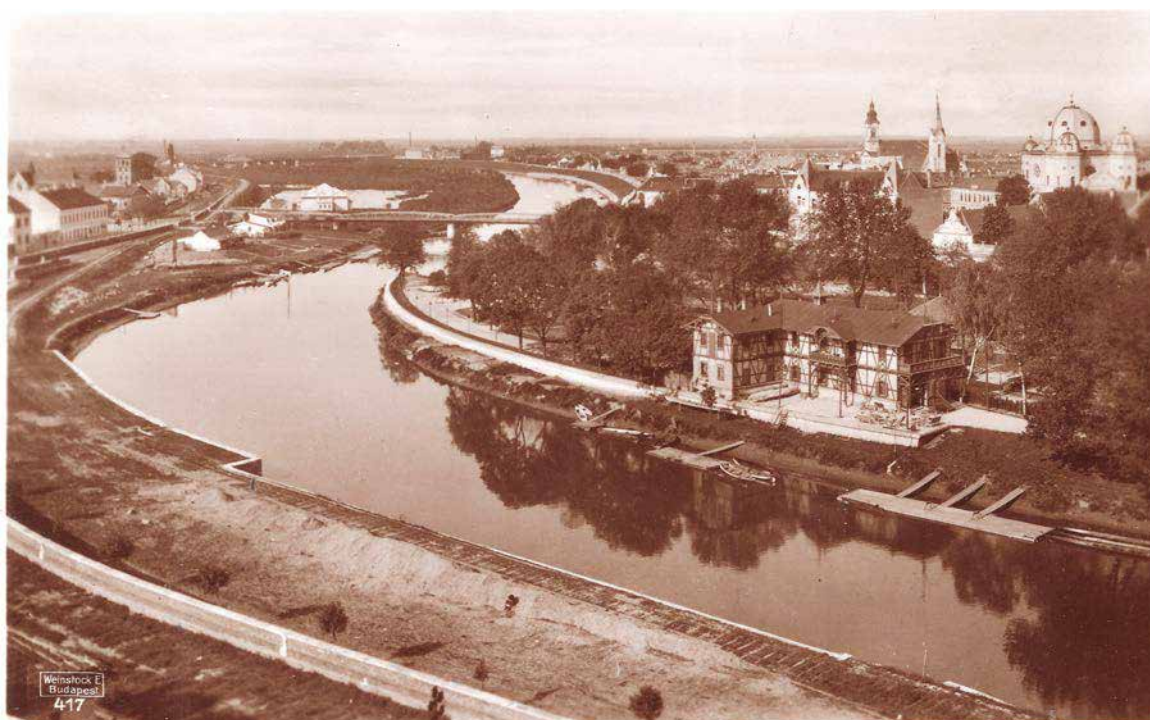
mi volt ez a város? a végvári vitézség? zsoldosokkal a falak között? a nyugat kapuja? állj kedves őr? az ötszázért megvett shelley-kötet? xantus óceánon átküldött állatai? a káptalandomb enyhe lankája? gurulós bőröndök a makadámon? a kamaszodó weöres? a belvároshoz tapadó lakótelepek? a marcal egy? a papagáj? szabadhegy durvuló idomai? a szovjet laktanya helyére plázát? valóban? a magtárból lakócsodát? az olvashatóság pengeélén táncoló mélybe zuhant megyei lap? rábaköz és környéke? sopron is? írjunk együtt? verset, prózát? az első tanítóképzős évfolyam? mind német polgár? a ránk testált pszeudobarokk pompa? a műszaki-távközlési főiskola? a hidak? a ne szarj be, kossuth? a gyertünk, széchenyi? a radó, amit kánikulában is locsolgat a rába felett motoszkáló szél? a jereván diszkó, ahol leszerelt kiskatonák lobogtatták visszkapott személyi igazolványukat? a virágpiac? a másík? az első lengyelpiac? Újváros? Kisbácsa? elfogyott? a Kisbajcs határáig sasszézó híd? igényes közönség? humánértelmiség? a két láda sört? a tessék? a tessék? a belakhatatlan folyópart? a nyolcas busz? az üres szlogenek? az elfogyott a víz? a hol a pénz? Határ Győző megjelent művei? a Köszlánygyár? az ESZTÉKA? a piért? a oti? az anyák boltja? a DAC-pálya? a Győri Dózsa? hogy dózerek? a Győri Keksz és Ostyagyár? a weltstadt, weltsadt, köszöntjük kedves utasainkat? a MÁV személyfuvarozási osztálya holokauszt-emléktáblája a vasútállomáson? a pénzes játékgépek kocsmában, félemeleten? a legyalult, elforgácsolt Vagongyár helyére árkádiát? rezgő ablakok kilazult tokokban? úsztatás erős áramlással? a Végh Zoltánnak éljenző tömeg? a hajszán híján? a verebes, a mágus, hosszútappsal? a BEK-elődöntő Eusebio Benficája ellen? Hidegkuti? a város tüdeje? az észak-északnyugati szél? az Aranypart? a Szeszgyár szaga? süllő kenyérére talán? a pékek dolgukat végezve lapátjukra támaszkodva a kemencék mellett? fekete? fehér? pilot bisquit? a Magyar Vagon- és Gépgyár? Géczy Julianna fröccsfoltos, galambszarral kevert vére? Jedlik és Czuczor városában? a GRABO-sátor? a házgyári balesetnek is nevezhető A klub? a jön feliratú falivitrin a Rába filmszínház oldalában? a fák, füvek, virágok, ez itt az én hazám? melyik medencébe? sport vagy Cziráky? ha Rába-szabályozás? ha fallikus obeliszk? az Unger-kártyával szétvert asztalok? a csillagvizsgáló resti? a tizenöt fél vodkát? az egészségesek vagytok? a Dunacsúny kicsepeg, a lesz még itt folyami hajózás? a kenjük be vazelinnel a medret? torkolati műtárgy? kinek a torkán és mit még? a sok titok, amit nem mondott el soha? nézed mennyit ér a hiány nimbusza? és ha ennyi minden volt, utolsó kérdésnek ez marad: lesz ebből eljövő időben időtlen másolat?

leteszi végül a tollat fejt felemeli a többi
innen már a szem és az elme dolga lesz
a boncasztalra néz és hűldögél
nézi kevesebbet többet tud-e

át és vissza téren és időn
a fénykazánok felé tolul
nézi a negyvenegyhez
a hétötven mint viszonyul

Az 1851-ben alapított Kohn Adolf olajgyár 1910 körül.
Az 1890-es évekig 80-100 emberrel dolgozott, majd egy bővítést követően már 250-400 munkást foglalkoztatott az üzem. Közép-Európa legnagyobb olajgyára volt.

A Radó-sziget és Újváros látképe 1930 körül.

PUSZTAI ZOLTÁN

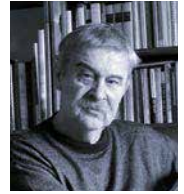
Színe és fonákja

1.

keretezésre váró kép: kerék-
párja nyergébe szökken. örökség.
váltós, villás csavarok elől és
hátról, aranysárga váz. apjától
maradt rá, használt svájci; vonaton
hozta szülővárosából Győrbe,
ahol sok éve él. a baleset,
a vidéki buszpályaudvar
mögött, jégfolton elcsúszva éri:
kulcscsonttörés. jobb válla sérül, de
természetesen a röntgen által
visszaigazolt diagnózis
totálisan politikamentes.
jobb sorsra érdemes, balszerencés
eset. meglehet, eshetett volna
másik vállára is, de színe és
fonákja ennek-amannak néha
egy. többszörös törés, kés alá, mű-
tét vonzaskörébe kívánczolt,
ám úgy gondolta, kössék csak fel;
ebcsont beforr. azóta jobb válla
(két csont fedésbe került) rövidebb
valamivel, lecsúszik róla
válltáska és rendszervál(l)táska is.

2.

részt vesz a koszorúzáson. Xántust
felváltja Rómer; Old Shatterhand
vadászpuskája távol a Stornó-
háztól sztornó. az utóbbival majd
évekre rá pózol csak voksokat
gyűjtve a politikai pornó
képviselésében mindegy, hogy ki.
szóra se érdemes, mondhatná
galambguanós, poros padláson
töltve a kommunista szombatot
takarítással a hivatalos
pecséttel ellátott oklevélen
restaurátorként említett személy.
forgószínpad, változó szereplők,
változó idők. zsebtükörből
Janus-arc kacsint, akárha néha
az se lehetne még és már, ami.
a színház melletti papírboltban
Csontváry Taormina című
festményéről posztert szemtelenül
olcsón, szinte fillérekért vehet,
aki az időutazásra vált
bérletet, és nem viteti magát
önként a bölcs, okos járőrrel el.

Puztai Zoltán

(Mosonmagyaróvár, 1955):
költő, dalszövegíró, a
Magyar Írószövetség
tagja. Verseit a régi
Mozgó Világtól kezdve
több országosan meg-
jelenő folyóirat közölte
és közli napjainkban
is. Eddig megjelent
kötetei: *Kallódó bábuk*,
Önarckép varjúval, *Évkör*
a halak jegyében, *Képirás*,
Körfolyosó. Az elmúlt
években számtalan
nagylemez szövegét írta
az Auróra, a Moby Dick,
a Hungarica és a Brazzil
együttesek számára; a
legutóbbi, *Terápia* című
album aranylemez lett.
Képzőművészként több
önálló és csoportos ki-
állításra volt. Feleségével
Győrben él.

3.

unikumot, jóféle almabort
 iszik, egy ujjal verseket gépel.
 ha jól emlékszik, Remington talán
 a márka, kissé kopottan kapta
 nem tudni, mikor, nem tudni, kitől.
 az is lehet, hogy leselejtezték
 egy pártirodán s Fortuna kegye
 enyhe vargabetűvel, vérvörös
 kanyarral-kerülővel így szánta
 neki, így juttatta hozzá. mára
 se híre, se hamva; múzeumi
 darab lehetne vitrinbe zárva,
 kordonzsinór mögött, mint '56
 ohmos ellenállás az olajzöld
 lódenkabát gallérján, ami már
 sok éve molyok martaléka.
 kőkemény tél van, kicsapódik
 a parafin is autentikusan
 az olajkályha szűrőjén. pár éj
 (pár évtized?) az állomás váró-
 termében múlik majd el, pontosan
 úgy, mintha ma is ott igazoltatna
 álmunkból riasztva karitatív
 mosollyal minket a karhatalom.

4.

alkalomadtán rock 'n roll, egyéb.
 a bitófa árnyéka addigra
 annyira halovány, hogy látni is
 alig lehet. néhány forradalmár
 kimerészkedve a sötétítő-
 függöny mögül, galambokat etet
 a Széchenyi téren, azután újra
 vissza a kiindulási pontra,
 és kulcsra zárva az ajtó magunk
 mögött. végül a párhuzamosok
 találkoznak a végtelenben,
 mondják szótagszámot szándékosan
 tévesztve a bölcsék. az élet, mint
 halálra esetlegesen adott
 (adódó) előleg olykor olyan,
 mint amilyen minden képzeletet
 felülmúl, máskor a pénztártól
 távolodva reklamációnak
 semmi helye. macskazene harsan,
 romtemplom egere szedi lábát
 szellemi szőnyegbombázás után
 fűrgén a zebrán. ja kérem, ez
 nem holmi „szív küldi szívnek”,
 közli a hangosbemondó velünk.

5.

emberünkre találtunk magunkban,
ez se elhanyagolandó story.
lebontott kultúrházak, filmszínház
(több is volt belőle) helyett pláza-
mozi. golfozni saját feje után,
saját fejével ki-ki szabadon
tanulhat kezdőknek, haladóknak
hirdetett tanfolyamon. az évek,
akár a percek, műanyag méhek
művirágon; a cipőkellékes
bolt szomszédjában, a Kisfaludy
utcában kit ér maholnap tetten
az álom: talány. a csernobili
paradicsomoshal, a hazai
csokiparány sehol. szintiszta sor:
áttételesen arról beszélünk,
amire a sorok között ritkán
vetődik fény. fejből írt költemény
sorait memorizálva este,
harcszásás közben a vasúti híd
Kóvalter felőli oldalán, ott,
ahol a bejáratott, szokott helyén
fejlámpa világít a zavaros
vízre: reményhal is haraphat még.

A Duna-part az elevátorral.
Képeslap 1900 körül.

PÁTKAI TIVADAR
A jampeckirály

*Csámpy Johnny
avagy
Rongylábú Dzsonni
emlékére*

Pátkai Tivadar

(Sokorópátka, 1947)
közlekedésgépésznek
tanult, de hamarosan
ráérezett a versmondás
és -írás ízére. Előbb a
győri Arrabona színpad
tagja, majd a Kassák
Kollégium egyik alapí-
tója. Büszke arra, hogy a
híres „Kormos-egyetem”
tagja lehetett. Versei és
prózái magyar és külföldi
folyóiratokban, valamint
antológiákban jelentek
meg. 1974 óta él Győrött.

Első házasságából két
gyermek van és több
unokája.

Díjai: Móricz-ösztöndíj
(1979), Radnóti-díj
(1979), Megyei Művé-
szeti-díj (1979), Kormos
István-díj (2011).

ezerkilencszázhatvanhárom
május huszonötödikén
azon a langymeleg szombat estén
püspökvárunk tövében lenn
a rajongásig imádott és egyben
hírhedt győri Röcsögén
nem volt menőbb rockabilly
mint a Rongylábú Dzsonni

az országban sehol párja
egyszerre négy-öt csajjal
bíz isten fölváltva csinálta
lassúzott és csörgött
ahogy a basszus kívánta
az irigység majdhogynem
szétvetett bennünket tőle

csónaciban, hegyes lakkcipőben
rikító virágmintás ingében
a loboncát egyfolytában nyalta hátra
és ez a jampi csak rázta rázta
mint karámból szabadult kiscsikók
ütemre ficáncoltak a lánymellek
ha elfáradt szegény Johnny
a vár tövében heverte
ki

nem értettük a twist-pulcsis csajokat
mi a frászkarikát zabálnak rajta
mért ragadnak mért tapadnak
mint bogarak a légyfogó papírra
smárolásra termett vérdús ajkakkal
éppen a Csámpy Johnnyra
pont erre a link krapekra
aki még a Presley-Stones-Beatles
nevét se tudta helyesen leírni

de mindez még csak hagyján
képzeljétek
hogy az ócska kölcsön dobgitárján
nem volt képes a legkönnyebb
akkordot az *e-moll*-t sem
tisztességesen lefogni a bundján

*Pátkai Tivadar hatodik
könyve, a Nagyothalló
angyal című novelláskötet
kiadás előtt áll, és dolgozik
újabb verseskötetén.*

SCHNEIDER ÉVA
Malter, téglá
Győr 1954

Schneider Éva

(Győr, 1987):
költő, vízépítőmérnök.
Jelenleg Győrben él. A
Budapesti Műszaki és
Gazdaságtudományi
Egyetemen végzett.
2016 óta jelennek meg
versei, többek között a
Műút, Tiszatáj, Műhely
folyóiratokban.

ötvennégy február
a ködtől nem látni a vallási központokat
a Városháza tornya ott magaslik valahol
munkások sétálnak lyukas télikabátban
az újjáépült Rába Kettős-hídon

ötvennégy április
a távoli New Yorkban az ütemjelző a helyére kerül
megszületik az első rock and roll-dal
túlórázó férfiak és nők táncolnak rá szakadatlan

ötvennégy május
7:1-es győzelem Anglia ellen
három család egy helyen hallgatja rádió

ötvennégy június
csicsereg a kamra ajtaja
üres a bendője

ötvennégy július
a kialakult hidrometeorológiai helyzetre való tekintettel
a vízügyesek védekeznek
csónakokkal embereket mentenek
házak, jószágok, javak vesznek el

ötvennégy december
az UVATERV végre megbízást kap
a vasútállomás új épületterveinek készítésére
a munkások jövőre keményen dolgozhatnak rajta
rakják a téglát
keverik a maltert
megtömk a kamrát
ne csicseregjen többé

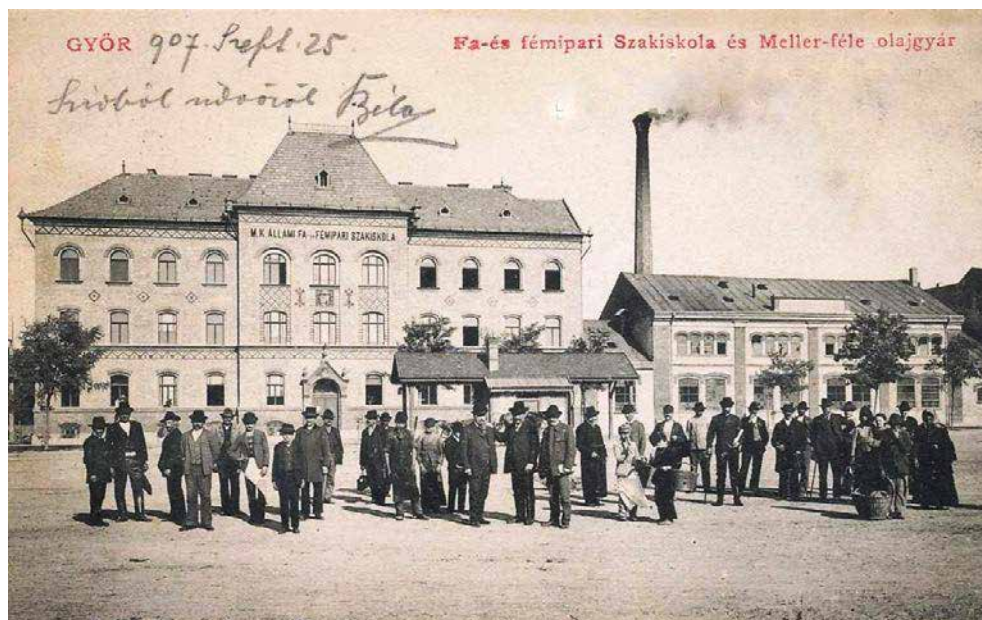
Bán-Horváth Veronika

(Győr, 1990)
gyógy- és drámapedagógus, improvizációval és irodalommal foglalkozik. 2009 óta publikál irodalmi folyóiratokban. Első nyomtatott kötete a FISZ-nél jelent meg 2017 tavaszán *Minden átjárható* címmel. 2019-ben második verseskönete megírására Móricz-ösztöndíjat kapott, 2020 decemberében pedig *Rigó-félék* című kisregényéhez nyert NKA alkotói ösztöndíjat. Ikerében nőtt fel, jelenleg Budapesten él.

BÁN-HORVÁTH VERONIKA

Habarcs

Nem ereszt az idő, ámbátor szivárog.
Rések. Rések mindenütt. Leszakadtak
a felsővezetékek, mert leszakadt az ég.
A vasút történetében rekedtem – se ki,
se be. Azik a var. Rozsdaszín csurog.
Füledten párolog az állomáson a függő-
beszéd. „Azt mondd, szeretsz? Imádsz?
Hogy nem tudnál nélkülem?” „It’s a new
day. It’s a new life.” – fülembé ültetik
a kezdetet. Pedig „sok lesz már”, üvölti
túl a harmadik, nem mennyiségben, ha-
nem minőségben mérjük a... fröccsöt.
A bort. A pálinkát. Vagy mit is? Mérföld-
köveket. Az vesse rám az elsőt, akinek
van. Akié beszélni tudna. Kussol a kő.
Néma a vaskakas. Kitülekszem a kapun,
át a testek közötti réseken. Inkább víztől
ázzak. Hadd málljon széjjel a kölcsönzött
nosztalgia. Nem kell narratíva, az össze-
függések úgyis rám találnak. Belém kötnek.
Bámul egy pocsoyaarc. Szervusz, kötőanyag.

Az 1901–1902-ben épült Magyar Királyi Állami Fa- és Fémipari Szakiskola (ma Jedlik Ányos Gépipari és Informatikai Technikum és Kollégium) és az 1876-ban alapított győri Meller-olajgyár egy 1907-ben postázott képeslapon.
A Meller-olajgyár 1911-ben leégett, 1912-ben Gyár városban, a Teleszky (ma Puskás Tivadar) úton épült újjá.

A szerző portréját Bán-Horváth Attila készítette.

MARAFKÓ LÁSZLÓ

Írás a tűzfalon

Marafkó László
(Győr, 1944): író, költő, újságíró, szerkesztő, főiskolai oktató. Legutóbb megjelent kötete: *Végek* (színművek, 2021).

Álmodban néha suhansz a város felett. Galambok járta magasságban.

Lassú siklással át a belváros felett: ez a Lukács Sándor utca, amint belenyilall az Újvilág tér háromszögébe. Egy kis nekilendülés, s a Batthyány-park után már látszik a Dunának szaladó Tarsay Vilmos utca is.

Felgyorsulva a Nádorváros legvégén fehérlik a Pápai út, egyik odalán családi házas sor. Aztán egy nagyobb ívvel át a Rábán, s Győr-Szigetben ott az egyentömbök szegélyezte Radnóti utca. Valamennyi helyszínen laktatok. Az álom kristályprizmáján át a házak egykori arca enyhe fátyollengésben. Szárnyaidon finom jégmáz, egyre vastagodik és nehezől, már nem érheted el az ismeretlen túlpartot, ahova tartottál volna. Felébredsz. Kitakart oldalad hidegebb a test másik felénél, fázol. S oda a túlnani, vitorlázó hangulat is. Az a szenttelenül mindentudó, mindenem felülemelkedő biztonság. Itt csak kis lelki görcsök, a halottaitól már örökre megválaszolatlanul maradó kérdések, a fogyó idő szomja.

Az a Pápai úti családi ház, pontosabban a hátsó traktusa, valamilyen nyárikonyhával volt az első lakás, ahova beköltözött a család. Még nélkülöd. Befogadó albérletbe. Az első bécsi döntés után vagyunk. A pontos évre nincs válaszod – válasza a rég halott szüleidnek lehetett volna, akik elhatározták a költözést. Akiknek a múltja csupa földrengés volt. Apai nagyapád az első nagy háború első őszén elesett a galíciai fronton, így a kamaszkorból alig kilépő nagyob-bik fia családfenntartóvá kénytelen válni. Ugyancsak ifjú (még nem ismert) jövendőbelijét családi döntés parancsolta megállni a lábán, távol a családtól. Trianon után, a friss Csehszlovák Köztársaságban a két mátyusföldi, szomszédos, színmagyar faluból származó fiatal valószínűleg Pozsonyban ismerkedik meg. Majd 1933-ban összeházasodó szüleid először a nagyváros közelében, Bazinban (ma: Pezinok) próbálnak megkapaszkodni. Az 1938-as nemzetközi alku Bécsben a Trianonban elcsatolt területek egy keskeny sávját visszaadta Magyarországnak, de ők abban reménykedtek, hogy beljebb az anyaországban, Győrben mégiscsak jobb lehet.

Csak félálomban hallott történeteid vannak a negyvennégyes, pusztító szövetséges bombázásokról. Tízéves bátyád – a felnőttek legnagyobb rémületére – felfelé tárt arccal bámulja a kíséző vadászok karéjában érkező amerikai – ahogy akkoriban mondták – Liberátorokat. Anya jönne fel egy alig ugránsyíra levő ház óvóhelyé „kinevezett” mély pincéjéből (te még a mag-zatburok védelmezésében /?), s a közeli vasutat szétfröccsentő bombák légnyomása visszalöki a lépcsőn. Apád első munkahelyét, a Back-malmot gyújtóbombák égetik le. Utána egy kisebb üzemben dolgozik, közel az amerikai szőnyegbombázások égi pörölycsapásaival már szétdőlt Vagonyjáróhoz. Azért ússza meg a katonaságot, mert ez is hadiüzem, bár nem fegyvereket gyárt, hanem a nyugatra menekítendő javak fából készült szállítási és védőburkolatát. A cég régi nevét még az ötvenes években, a Tarsay Vilmos utcai időtökben is őrzi a telep falán egy öles felirat. A közelgő front még nagyobb megpróbáltatásai elől a család 1945 hűvös tavaszán az apai nagymamához menekül, fel, a szülőföldre. Mire újra jönnének Győrbe, már visszaálltak a trianoni határok. De nem hagyják veszni az itteni pár évet, az ismerősöknél elhelyezett ingóságokat, s később újra visszatérnek.

A tarolások következtében a városban nagy a lakásínség. Valamelyik békeévben a Lukács Sándor (valamikor: Opitz Ferenc) utcába költözik a család. Az öldöklő idők után másfajtan szigorú évek következnek. Vasfüggöny mögött vasmarok igazgat. A hétköznapiokból összerakódó történelem errefelé csupa kényszerűség. Társbérlet, azaz feszengésre ítélő megoldás, de ennek is örülni kell. A lakhatáshoz juttatás gesztusát rögtön megterheli egymás elviselése. A házban lakik egy középkorú asszony is, az egykor sajátjában most társbérlelőként. Egymást kerülgeti a volt tulajdonos, a négyfős családokat – Trianon kései vándorai –, meg egy holokausztot túlélt házaspár a már a háború után született lányukkal. A két családfő minden hajnalban biciklin indul a Vagonyjáró más-más üzemébe. Ahol apád – szavai szerint – „húsz évet húz le”.

A Lukács Sándor utcában örökre retinádba égetődnek a tűzfalak vonalrajzai. Házatok az utcafront felől magasságszintes, de hátul a mély betonudvart körös-körül a szomszédos emeletesek téglafalai övezik. Ha a poroló vasára kötött hintán lengsz, veled ring a téglarács képe. Elsőéves egyetemistaként, egy laktanyából kialakított kollégiumban ezért nem érzed idegennek – falusi társaidtól eltérően – a kopott angyal földi házak vakolatlanul meredező téglafalait.

A háború utáni ínséges években parányi szabadság a galambbröptetés. Barátok padlásain, összeeszkábált madárreptereknél megtanuljátok a fajták nevét, s míg a többiek egymás közt csereberélik a ritka példányokat, te csak gyönyörködsz a megriadt, tündökletes szemükben.

A Tarsay Vilmos utca a kamaszkor. A sarki, földszintes ház sorakozó lakásai, a szívós kis kert, a tűzfalnak vetett fáskamrák s a tűzágágyásokban illatozó violák.

Évtizedek múltán, mikor már üres telek a helyén, szíven üt: egy XIX. századi térképen ott a ház és a kert pontos alaprajza, ahol a gyalogbejáró melletti nagy kapun, amelyet ti már nem használtok, a tulajdonosa valaha lovas kocsival járhatott be.

Ugránsyíra a régi temető kiforgatott sírkövei, a teherpályaudvar háborús roncsokkal, légvédelmi ágyúk jókora lövedékhüvelyeivel teleszórt, szívdobogásos bújócskázásra, bandázásra csábító világa. A nagy dunai árvíz évében költöztök az utcába. A volt temető melletti új lakótelep térségein ott állnak a katonaság járművei, gulyáságyú. Ásványrárónál már átszakad a gát, féltik a belvárost is. Életre szóló, azaz halálig tartó barátság helyszínei. S ötvenhat felizzó, majd dermesztő és elhallgatásba surranó ideje. „Szénszünet” után iskolába indulsz, és a sarkon

terpeszkedő szovjet tankszörny, az akkor legkorszerűbb típus, lassan elfordítja a lövegtornyát, mintha követné a mozgását...

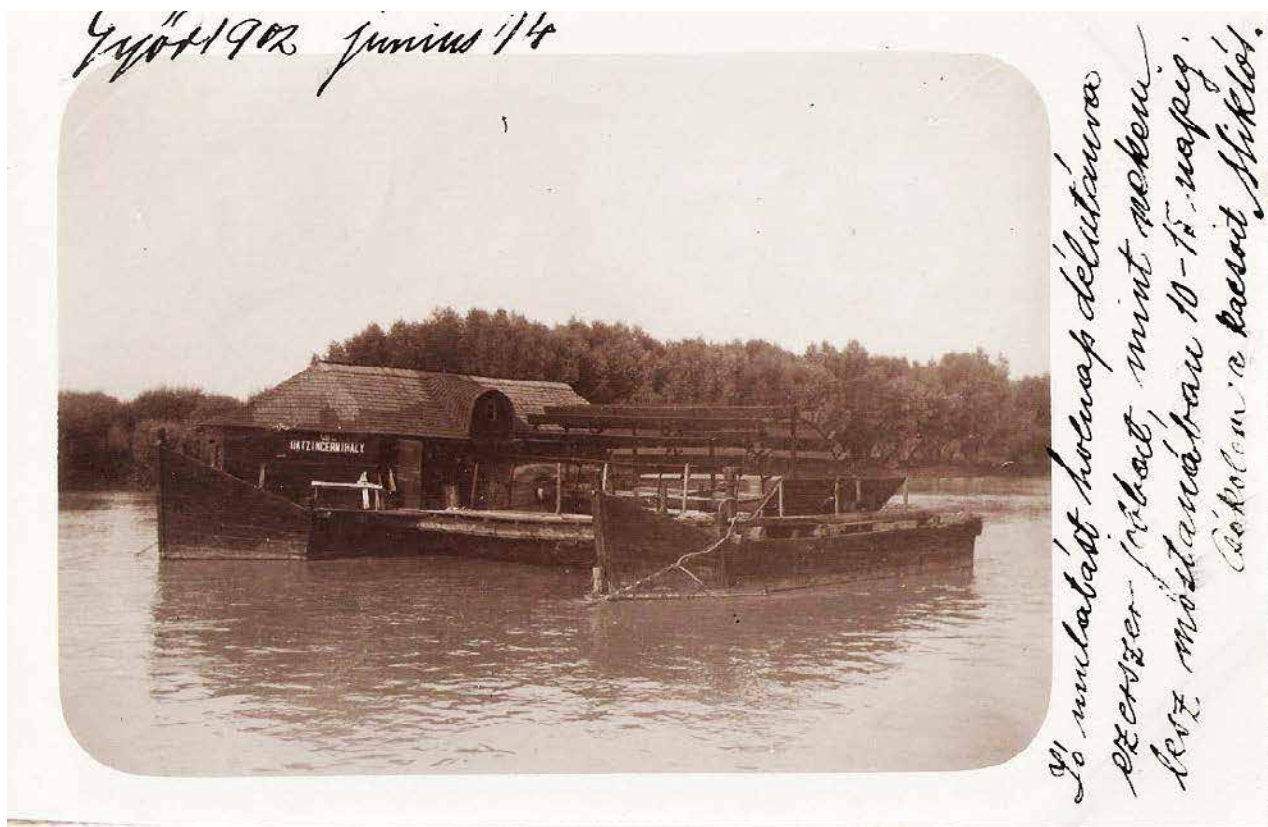
A Radnóti utca panelkaptárába (bocsánat: „középblokkos” ház) 1962 őszén költöznek a szüleid. Pesten vagy egyetemista. Bár első hazalátogatásodkor térkép nem kell, mert középiskolásként társaiddal biciklivel a Dózsa-pályára jártatok atletizálni, de a hosszú tömbben mégis nehezen találsz meg a tíz lépcsőházakat. Összkomfortos garzon a harmadikon. Bátyád már nem lakik veletek, s te is csak nyári vendég leszel. Az 1967-es végzésed utáni fél év a leghosszabb idő, amit egyfolytában eltöltesz itt. A felső tagozatosként kezdődő s az első gépiparista év után is folytatódó vasgyári, nyári kétkezi munkáid után váratlan s kényszerű ez a visszatérés akkor már nyugdíjas apád egykori kenyéradó cégéhez. Bölcsészdiplomádtól ugyanis eléggé távoli a jobb híján itt talált, bár szellemi munka. Évtizedek múltán szüleid a tőlük pár kőhajításnyira levő szigeti temetőbe költöznek ki, egymást hét évvel követve. Az egy életen át tartó hurcolkodásaik ott érnek véget.

Kislányoddal egy győri látogatáskor, a hetvenes években befordulsz a Lukács Sándor utcába, és belső földrengés. Vera fölnezi rád, mert a megrendüléssel őt is átjárja. A gyerekkor helyén átlagos társasházak. A tisztogató dűh a középkori városrész ugrásnyira levő aprócska, egymáshoz ragasztott házait is eltörölte. Nem bombával eltakarított és nem sóval behintett helyük is szinte perzsel. Vértolulással. Az egykor veletek szomszédos sokemeletest megkímélték (a mérete miatt?), csupasz oldalának téglamozaikja ott dermed a tűzfalokról bevésődött emlékekben...

Az egykori társbérlet helyén kibontott, vaskos városfal. Villámlás gyanú: régen ennek téglaszövedékét vélheted a hátsó tűzfalnak! Az aknaszerű udvar végében, a különálló épületben levő közös konyha meg a spájzok szinte odabújtak ehhez a védelmező „téglaházhhoz”. S az utcarész és a házatok ugyanígy, mint sokszáz éves, óvó menedékhez, úgy elrejtve, hogy nem is tudtatók róla. Ma már emléktábla rajta, a vár és szülővárosod múltját felidézve.

Felnőtt unokáidnak így már csak a Radnóti utcai, többször is felújított tömböt mutathatsz meg. S csak te vélheted az egykori tűzfalon megjelenni az Írásnak talán a sorsodra igazított mondatát: „Meggzámálattál – s életre ítéltté”. Nem csak a valahai ház néhai lakóira érvényesen.

Kihűlt otthonok. Eltűnt otthonok nyoma. S emlékek múlhatatlan háttérsugárzása. A táguló személytelenbe.

Hatzinger Mihály molnár, Újváros Fő u. 49. szám alatti lakos hajómalma.

A Duna, Rába és Rábca partján mindenütt kikötöttek a hajómalmok, Szent József napjától Szent András napjáig éjjel-nappal dolgoztak. Zakatolásuk a városba is behallatszott, ez szinte hozzátartozott a környezethez és a hangulathoz. Tudjuk, hogy Győr, Ásvány és Vének folyópartjain – tehát a Szigetköz alsó szakaszában –, a 19. század közepén még több mint száz malom dolgozott. Miért tudott ennyi molnár megélni a városban, ezen a rövid szakaszon? Azért, mert nagyon híresek voltak ezek a malmok és molnárjaik. Messze vidékről is jöttek ide. Nemcsak a környékbeli gazdák jöttek és örökölték, hanem Sopron és Veszprém megyéből is idehordták aratás után szekereken a gabonájukat, és itt aztán szétosztották a molnárok között.

VILLÁNYI LÁSZLÓ

Lomb utca

Életem első emléke: egy idegen ház előtt állok, két évvel születésem, tíz évvel a háború vége után, rettentően hosszúnak látom a Lomb utcát, a Rába utcából, ahonnan elköltöztünk a hatalmas teherautóval, csak egy picit, életlen fénykép maradt, amin lövésre lendítem lábamat, nyáron aztán, az országhatár felé vonatozva, arra gondoltam, milyen jó lesz majd fésülni másik nagyapám bajszát is, ez a második emlékem, Papó egyszer eljött hozzánk Beregszászból, akkor sétálhattam vele utoljára, a Nádor téren át, éppen annyi idős volt, mint most én, a sarkon laktak Virághalmiék, nekik volt először tévéjük, náluk láttam a Barcában gólt fejelni Kocsist, később szenvedélyesen néztük a hoki-vébéket, Tell Vilmos hőstetteit, sötétedésig fociztunk a réten, ettük Lányi bácsiék ropogós cseresznyéjét, a cukros zsíros kenyeret, a Rába-parton bámultam a napsütötte lányokat és a DAC focistáinak fejlődő tudományát, olykor a vízben folytatták a meccset, mi meg a túlsó partra gázoltunk, megkockáztatva, egy kagyló mély sebet vág talpunkba, reggelente Szerencsés Ferkóval a postás elé mentünk a Zöldfa utcán, mielőbb olvasni akartuk a Népsport híreit, pár évtized múltán ebben az utcában nőttek fel fiaim, de akkor már Babits Mihály nevét viselte, hogy rácsodálkozhassanak versmániás barátaim, tizenharmadik születésnapomra, új otthonunkban, az Álmos utcában, ahol fürdőszobánk is lett, megkaptam Budapest márkájú piros biciklimet, azóta vele tekerek, akárha újra meg újra végighajtanék a Lomb utcán, folyótól folyóig.

Villányi László

(Győr, 1953):
1990 és 2020 között a *Műhely* főszerkesztője volt. A Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja. Győrzámolyon él. Legutóbbi könyve: *mindenek előtt* (2020).

Egy város poétikai mélyrétegei

(Villányi László Győr-verseiről)

Komálovics Zoltán

(Szombathely, 1964):
költő, kritikus, a Pannonhalmi Bencés Gimnázium tanára. A *Pannonhalmi Szemle* szerkesztője. Legutóbbi kötete *A harmadik címmel* 2015-ben jelent meg a Magyar Kultúra Kiadónál. Győrben él.

Egyfelől könnyű dolga van annak, aki Villányi László költői munkásságából el akarja határolni a Győr-tematikájú, Győrhez szorosabban kötődő verseket, hiszen a szerző az alkotópálya indulásától kezdve verscímbe emelte a város utcáit, tereit, épületeit, és a Győr-tematika nevesített jelenléte a legújabb könyvekig a lírai pálya meghatározó szólama maradt. Ez a tematikus konstancia nyert önálló formát a 2013-ban Szabó Béla fotóival illusztrált *Győri idők* című kötetben, amelyben a szerző a korábbi könyveiben publikált Győr-versekből állított össze egy bő válogatást. Azonban az antológia híján a költői korpusz figyelmes motivikus olvasata is hamar kirajzolná azon versek összességét, amelyekben szövegszerző középponttá a város valamely referenciális vagy metaforikus téreleme válik. Másfelől egy ilyen szövegekörpusz direkt elhatárolása ebben a költészetben meglehetősen problematikus lehet, hiszen Győr Villányi költészetében nemcsak mint lokalitás, nemcsak mint a beszélő földrajzi kapcsolatrendszerének sűrű szövésű, finom hálózata jelenik meg, hanem a költői látásmód, a valóságteremtő költői tudat olyan eredőjeként is jelen van, mely formáló erőként munkál minden verstárgyon, témán, hangulaton. Ebben az értelemben a város nem egy hely, hanem a verseken keresztül teremthető valóság abszolút horizontja, a lehetséges poétikai tér végső koordinátarendszere, amely saját szabályrendszerébe von minden rajta kívül található teret és viszonylatot. Azt is mondhatnánk, hogy a Villányi-versekben Győr egy olyan érzékeny felületű akusztikai labirintus, melyen áthaladva az egyes szövegek témájuktól függetlenül megkapják összetéveszthetetlen villányis tónusaikat, azaz a „győriség” önálló beszédregiszterre vált modalitását. Ez a Győrből megszólaló hang alakulástörténete során egyre jobban birtokba vette önmagát, egyre tudatosabban őrizte felismert és vállalt külön- és kivülállását, s ebben a vállalásban egy olyan költői éthosz is megképződött, mely saját – már a költői induláskor birtokolt – morális-esztétikai meggyőződéseit mindvégig kitartóan képviselte az irodalmi divatok, az aktuális beszédmódok gyorsan változó, tülekedő valóságában. Ebből a szempontból szinte minden Villányi-vers „Győr-vers”, s az így megképződött organikus szövetből valóban nehéz leválasztani valamiféle direkt győri tárgyú szövegcsoporthoz. A fentiekből egyértelműen következik az a belátás, hogy Villányi költészetében Győr nem a beszélői horizont lehatárolásához, definiálásához szükséges határteremtő övezet, mely a létben való benne-állás provinciális biztonságérzetét adhatja meg, hanem az a vonatkoztatási keret, mely a világra irányuló szellemi nyitottság metaforikus térképe, melyben a valóság legkülönbözőbb terei, a képzelet sok regiszterű fokozatai otthonra lelnek. Amikor Villányi a *Műhely* főszerkesztőjeként 2006-ban *Az otthonos város* címmel jelentetett meg tematikus különszámot, akkor nyilván tudatosan próbálta megújítani, felfrissíteni a (kultúra történetében oly fontos szerepet betöltő) városról szóló beszédet, annak kitüntetett jegyeként az otthonosságot állítva középpontba. A városnak ez a minősítése jól tükrözi Villányi viszonyát saját teréhez, ahhoz a térhez, amely megformálta gondolkodását, világhoz való viszonyait. Ebben a felfogásban a város nem az individualizálódott, uniformizálódott, emberi kapcsolataiban elidegenedett modernitáskori életvalóság épített tere, hanem egy olyan megszervezett emberi közösség kerete, amely egy újrastrukturált tárgyi környezet viszonyrendszerében is képes megőrizni, fenntartani az egyedi emberi lét számára szükséges intimitás érzését és mentális formáit. A 2006-os *Műhely*-különszám szándéka szerint amellettt érvel, hogy a modern nagyvárosi lét éppúgy megélhető poétikus térként, a teremtő képzelet otthonos valóságaként, ahogy például a romantikus képzelet számára a városon (és egyáltalán a civilizált téren) kívüli természeti tér mutatkozott meg a képzelet elsődleges otthonaként. Villányi számára Győr az otthonos város. A város és a benne lakó polgár bizalmas viszonya két szinten szerveződik. Egyrészt Győr a szó szerinti otthon, a szülőföld intimitást adó tere, másrészt a Hely a benne és általa teremtődő képzelet, megformált poétikai valóság otthona. Ahogy ez a két szint folyamatosan egymásra utal, úgy teremődik meg a *nyitott város* poétikai alakzata, melyet a költői képzelet mint egyetemes teret benépesít. A város és városlakó sajátos viszonyának első reprezentatív megfogalmazása az 1985-ben írt *A polgár esti meditációja* című ars poetica:

„Ha az embernek szerencséje van, megadatik egy város, ahol nem csupán ismerős,
Ott nem annyira az emlékezetben rögzített házak, kocsmák emlékművek igazítanak útba, s pontosan elhelyezhető egy szeszgyár, egy olajgyár, vagy éppen egy disznószállás szaga.
Ott a rossz beidegződés nem kényszerít biztonságos kerülőútra, mert különösebb erőfeszítés nélkül, felülről is érezhetők a város egyenes és görbe vonalai.
Ott az utca végéről elindulva könnyedén dobunk az érkező és az általunk keletkező körök közepébe, magabiztosan követve a sodrásban szétáradó hullámozást.
Ott az ember el tudja képzelni a várható következményeket, s észreveszi, ha visszafelé mozdulnak a folyók.”

A szövegben megszólaló hang a városi polgár hangja. Annak a városlakónak a szólamát halljuk itt, aki az általa lakott térben úgy foglalta el helyét, hogy a neki adatott teret nem pusztán birtokba vette, hanem olyan közelségig engedte be önmagába, melyben az *én* éppúgy otthona a városnak, ahogy a város otthonként adatott meg az *én* számára. Ez a kölcsönös egymásban-lét válik Villányi költészetének megmunkálendő terepévé, olyan utalásrendszerré, melyben az egyes elemek folyamatosan a kívül/belül vagy az *én/világ* elkülöníthetetlen, mégis kettős viszonyában tükröződnek. Az „*érkező és az általunk keletkező körök*” kettős gyűrűzése pontosan metaforizálja azt az otthonosság-érzetet, mely a Villányi-versben elsődlegesen az egymásra-hangoltság harmóniájában válhat tapasztalattá. Fontos megjegyezni, hogy a cím látszólagos sugallata ellenére a szöveg nem a polgári megelégedettség, konformizmus otthonosságáról beszél, hiszen az mindig az egyén materiális beágyazottságáról vall, hanem a város felülről is érezhető „*egyenes és görbe vonalai*” biztosítják azt a transzparenciát, amelyben a beszélő a benne-lét tapasztalatára tesz szert. Ebben a metaforikus átjátszásban jól szemléltethető a Villányi-versekben oly gyakran megjelenő motivikus metamorfózis, mely során az induló kép egyre újabb szemantikai síkokat emel be a vers terébe. A *polgár esti meditációjában* a kocsmák, emlékművek, gyárak épített tereként adódó város úgy absztrahálódik egyenes és görbe vonalakká, hogy a pontosan ismert tárgyi környezet egyszerre a lélek rejtelmes erőterének modelljeként is olvashatóvá válik. S a tér olvasásának „szétaradó hullámzásában” a lélek itt egyben a beszélő lelkeségéért és a város lelkületeként, egymásra utaló kölcsönösségként mutatkozik meg. Valójában az élő és élettelen „térelemeknek” ez a különös transzparenciája rejlik a Villányi-versekben kódolt otthonosság-érzet mélyén, s az ebből fakadó folyamatos áramlásnak, sodrásnak köszönhető az a harmóniateremtő belátás, hogy az otthonos város olyan tér, amelyben „*az ember el tudja képzelni a várható következményeket.*” A képi súlypontváltás azáltal válik lehetővé, hogy a beszélő mind a megidézett poétikai világban, mind az őt körülvevő tárgyi világban önmagát mint létviszonyt ismeri fel. Villányi László költészetének alakulástörténete ebből a szempontból az ön-tudat, a teremtő képzelet egyre mélyülő regisztereinek szöveglenyomatait képezi le. Azt a folyamatot állítja versbe, melyben a tér poétikai konstrukcióként a beszélő lelkének formájává válik, s a lélek térként állítja elő önmagát. Ezt a poétikai praxist József Attila vezette be a magyar költészeti hagyományba. Halász Gáborhoz írt levelében fejti ki a Formának azt a sajátos értelmét, melyben a tér (forma) mint tudat, mint létviszony rendeződik át az énantikuláció lehetséges, végső keretévé, azaz totalitássá: „*En a proletárságot is formának látom, mind versben, mind a társadalmi életben és ilyen értelemben élek motívumaival. Pl.: nagyon sűrűn visszatérő érzésem a sivárságé s kifejező szándékom, rontó-bontó, alakító vágyam számára csupán »jóljön« [sic] az elhagyott telkeknek ez a vidéke, amely korunkban a kapitalizmus fogalmával teszi értelmessé önnön sivar állapotát, jóllehet, engem, a költőt, csak önnön sivarársági érzésemnek formákba állása érdekel.*” (JÓZSEF 1976: 318) Ami József Attila számára a „proletárság”, az Villányi képzelete, vágyakozása és emlékezete számára a város, a várost övező töltés, a várost átszelő folyók tárgyi világa, melyek között évről évre finomodtak a lélek poétikai késztetései, és ezzel együtt egyre élesedő fókuszációban rajzolódott ki a térrészletek látható és láthatatlan versalkotó történései, a városnak a lokalitások állandóságában is változó labirintusa, amely a benne élő egyén kitettségéből és odatartozásából következően visszavonhatatlanul megformálja a mindenkori rajta/benne élő embert. A tér és a térben élő ember időben mindig más arcát mutató elementáris kölcsönössége abban a dinamikában nyeri el formáját, melyben a térnek mint valóságnak a nyers, formáló munkája (az ember „hozzáigazítása” a térhez) önmaga tükröképeként kényszeríti ki az ember hol nyers, hol finomra hangolt formáló, alakító munkáját (a tér emberhez igazítását). A költői pálya kezdetén íródott *A polgár esti meditációja* című korai vers határozott vonásokkal fekteti le az alapokat, amelyeket Villányi későbbi Győr-versei egyre finomabb rajzolatú térképpé szerkesztenek össze.

Az otthonosság-érzet mellett Villányi Győrhöz kötődő verseinek egy másik folyamatosan jelen levő összetevője a versbeszélő megajándékozottság-tudata. E versek lírai énje mindig abban a kitüntetett érzékenységi állapotban szólal meg, amelyben a városi lét mindennapiságának bármely pillanata az öröm vagy a szépség megmutatkozásának lehetőségévé válik. Villányi Győr-verseinek egy jelentős csoportja a megigézettség (megidézetttség) állapotait, helyzeteit rögzíti, s azokat a pillanatokot ragadja meg, melyekben a költői tekintet által kifigyelt, „leleplezett” pillanatok gazdagsága a világértés új horizontjait nyitja fel. Villányi versbeszélőjének megigézettsége a különböző variánsaiban újra és újra megismétlődő pillanatok korrespondenciáiból fakad, s ebben a folyamatosan transzformálódó térben a lét poétikai regisztereit kereső és rögzítő én egyfajta vendéglét megajándékozottság-tudatában éli mindennapjait. Létének gazdagsága a pillanatok bőséges kínálatának gazdagságából táplálkozik. A város ebből a szempontból az az eseménytér, amelyben az otthonosság mindennapisága átmenet nélkül torkollik bele a teremtő képzelet esztétikai közegébe:

„Mutatod, a Bartók Béla út elején, milyen hamar
megfáradt az egyik fa, november közepére
már elengedte összes levelét, míg a másik
ragaszkodik színes világához. Tavasszal majd
megfigyeljük, melyikük lesz lassú, nem törődve
mások könnyelmű nyílásával, s melyikük lesz
türelmetlen, akár mielőbb teljes pompájában virulni.”
(*A Bartók Béla út elején*)

A Bartók Béla út elején című szöveg a megvendégeltség tapasztalatának azt az összetevőjét ragadja meg, amely a városban is tovább élő természet folyamatos önfeltárukozásából, saját szépségének észrevétlen demonstrálásából fakad. A versteremtő élmény a megpillantás, felismerés, a felfedezés csendes katarzisa. A vers középpontjában a természet egyetlen egy apró részlete áll, melynek kitüntetettsége, az őszi fák sorozatából való kinagyítása a valóságteremtő (meg)pillantás kompozíciós munkájának köszönhető. Az élesre csavart tekintet a Villányi-versekben szinte természetes módon bukkan rá az „alakító vágya számára” szükséges valóság-mozzanatokra, szelektációs mechanizmusa nagy magabiztossággal hozza létre azt a látványteret, amely poétikai lelkületének hol szimbolikus, hol allegorikus tükröződésévé válhat.

A konkrét látvány felmutatása, a valóság felismert megmutatkozása ebben a szövegben is azonnal a költői képzelet fiktív tárgyává válik, és az ajándékként megértett lét (*a teljes pompájában viruló természet*) nyomaként, jeleként íródik be a versbe. A lét teljes pompájával szembeni megigézettség Villányinál sohasem válik üres lelkesültséggé vagy a lét-totalitás naiv csodálatává. Villányi biztos érzéssel kerüli a pátosz fenyegető veszélyét annak a szelektációs figyelemnek köszönhetően, hogy a versekben megjelenő látványmozzanatok, felismerések soha nem lépik át sajátos mikroviláguk vonatkozásrendszerét, s nem állnak össze olyanfajta narratívává, amely valami felismert egész felől formálná a lírai beszédet. Villányi költészete a tárgystruktúrák, a jelentések, a konkrét értelemadások szintjén egy immanens világot konstituál, s ebben az immanenciában hatol előre a megajándékozottság, megvendégeltség tapasztalatához. A mikrovilág immanenciáját az a tárgyi (motivikus) valóság biztosítja és tartja fenn, amely egyfelől kötetről kötetre visszatérő alapszöveve, térképe e költészetnek, másfelől a folyamatos újíródás révén dokumentatív státusba helyezi a szövegeket. A bicikli, a sorompó, a tóltés, az állomás, a temető, a folyó, a Baross-híd, a Lomb utca régi/új felbukkanása egy sztenderdizálódott poétikai térbe vezeti a versek olvasóját, aki az ismerősség érzésével léphet be a versek világába. A mindennapok metamorfózisának poétikája, s az általa rögzített megigézettség tapasztalata a 2006-os *volna a szerelem* és a 2011-es *Amulat* című kötetekben nyeri el végső kidolgozottságú formáját. Többek között az *Artér*, a *Kálvária*, a *Rózsa*, a *Lomb utca végén*, a *Jövünk haza*, a *Rábából*, a *Radnóti* című versekben valósul meg mintaszerűen a valóságos tárgyi tér és a képzeleti valóság grammatikai-retorikai és érzéki vetületeinek a kölcsönös tükröztetése, a szemantikai síkok szinte láthatatlan egymásba úsztatása. Ebből az újrarétegződő, „torlódó” versfelszínből születik meg a szerző érett költészetének formaképe: a precízen szerkesztett, körkörösén építkező Villányi-szövegforma. Az *Amulat* című kötet már a címében is jelzi azt a világra nyíló költői attitűdöt, amely számára a beszélőt körülvevő mikrovilág feltárja korábban észrevétlenül maradt néma és rejtekező valóságát. Mindkét kötet szerelmi ciklust tartalmaz, s nem véletlen, hogy ez a költészet ebben a tematikában nyeri el klasszikus formáját. Azt mondhatjuk, hogy maga a város is abban a szerelmi érzületben nyeri el varázslatos, állandó megújulásra képes próteuszi létét, amely teremtő erejénél fogva kinyitja a város kövekbe, formákba zárt titkait. A *volna a szerelem* és az *Amulat* című kötetekben a város a szerelem előtörténeteként, majd annak tanújaként válik verstárggyá. A szerelem helyekhez kötődik, ezáltal helyeket jelöl ki a város térképén, s maga a szerelem terek, utcák történeteként íródik vissza, hogy történetükön keresztül újraidézhető legyen magának a szerelemnek a története:

„A kezdetekre emlékezve elmeséled, milyen kiábrándítóan rosszak voltak első gesztusaim, tizenkét nap kellett, hogy feledtessem őket, aztán a májusi ártérben mégiscsak tenyerembe hajtottad arcodat, hiába, elrontani se lehet, ha egy történet végig akarja mondani magát.”
 (kezdetek)

A májusi ártéri történet önmaga előtörténetét elmondva válik folytatható eseménnyé. Az előtörténet hangsúlyosságát az adja, hogy Villányi Győr-verseinek beszélője vagy a szerelem transzcendáló lélekállapotában vagy a szerelemre vágyakozás el nem múlt reményének feszültségében van jelen. A „szerelem ideje”, a megvalósuló szerelem valójában a kitartó türelmű várakozás gyümölcse, s a várakozás az a termékeny idő/tér viszonylat, amely az eljövendő boldogság reményét őrzi, s vetíti bele a térbe.

A kölcsönös megidézés folyamatában meghatározó szerepet játszik az a „rugalmas idő”, amely a tér horizontális eseménytörténetét a múlt archeológiai tengelyén is értelmezhetővé teszi. A 2003-ban megjelent *időközben* című kötet epigrammatikus rövidségű „szövegvillanásai” sejtetik meg először az időnek egy olyan beíródását a Villányi-versek, melynek temporalitása a „közben” formáját ölti. Mintha Villányi verseinek, Villányi városának ideje nem szukcesszív rendbe ágyazná az életesemények kontingens felszínét, hanem az előre- és visszautalásokon keresztül, az emlékezés és várakozás módusában az idő egy helyben áramló, pulzáló szövetét alkotná meg:

„Szalad a kislány, boldogan mutogat szerteszéjjel a járdán, lelkendezik: mennyi gesztenye, mennyi gesztenye, legszívesebben én is szaladgálnék körbe-körbe, lelkendeznék rád mutatva, s virulna az összes hajdani szeplőm.”
 (Károlyi-kert)

A jelen visszairódása a múltba és ezzel együtt a múlt újrendezése Villányi verseiben legalább olyan gyakori, mint a múltsemény jelen idejűsítése, ismétlődése. Ezek a versek valójában az idő közeiben vernek tanyát, azokon a réseken áramlanak elő, melyekkel a poétika ideje felfüggeszti és kibillentí az egymásra tapadó pillanatok sorozatát. Ebben az értelemben Villányi városa olyan megszilárdult tér, melyen a tárgyi valóságok változása alig hagy nyomot. A tér sajátos archetipusokká vált elemei mitizálják létének feltételrendszerét, hiszen a város konkrét helyszínei az ismétlődésben végleges alakzatokká fixálódnak, és az ismétlődéssel megteremtődő evokatív erejük folytán önmaguk másikat vonják a szövegvilágba. Ezért jelenik meg tragikus történésként minden olyan változás, amely a város térképét, arculatát átírja vagy teljesen eltörlí. A hely sohasem pusztán önmagát jelöli, hiszen abban a funkciójában nem lenne poétizálható potenciálja. A hely jelszerűsége éppen abban áll Villányi verseiben, hogy átadja helyét a beszélő valós vagy képzeleti élettörténetének. A város már költészetbe vont helyeinek, tereinek eltűnése ilyen szempontból a beszélő arcvesztése is. A teremtett világ integritását nézve vészterhes fenyegetés:

„Elrabolták az Álom-köz azonosító bádogtáblát,
 így nincs már Álom-köz, nincs az Álom-közbe
 várt szerelem, nem létezik a keresztutca sem,
 az apáca simítása karodon, elveszett az alma
 íze, nem találsz a folyókat, eltűnt városod,
 idegenbe vándorolt az összes bicikli, köddé vált
 az állomás, sehonnán sem érkezik többé vonat,
 megvénültek a lányok, nem kell ámulatod,
 nem kérdezhetsz senkitől, hogyan is érhetsz haza.”
 (Álom-köz)

A 2016-os *egyszer csak* kötetben megjelent *Álom-köz* című vers tömör katalógusa Villányi Győr-szövegeinek. A benne megjelenő motívumok, önreferenciális utalások szinte felrajzolják a „győri versek” (részben az egész költői pálya) alakulástörténetét. A negatív leírásban megtestesülő elégikus hang a versek által mitikus mozdulatlanúságba emelt város hirtelen megváltozásából, az otthonos világ térszűkítésének tapasztalatából fakad. Az „*elveszett az alma íze*” és a „*nem kell ámulatod*” veszteségrögzítő belátások pontosan rögzítik azt a szimbiotikus viszonyt, mely a versbeszélő és a benne/általa élő város között fennáll: a város arcvesztése a város lelkületét író költészet érvénytelenségével fenyeget, s megrendül magának a versbeszélőnek a világértelmező pozíciója is („*nem kell ámulatod*”). Az „*Álom-köz*” versbe írása költői telitalálat, hiszen a motívumhasználat ebben a versben modell-értékűvé válik, amennyiben a helymegjelölés (már eleve poétikus) jelszerűsége, maga a konkrét hely szinte elsodródik az azt felülíró jelentések gazdag archeológiai tárházában. Az *Álom-köz* egyrészt az álmok által formálódó költészet helye, otthona, s mint ilyen, a város egészére vonatkozó metafora, másrészt magának a beszélőnek az otthona is. A város és a benne élő beszélő viszonyában megképződő *köz-tesség* valójában az a létvonatkozás, amelyben a költői beszéd meglepedhet, az a hely, ahova a költő várost képviselő hangja hazatérhet. Az otthonosság-érzetet érintő fenyegetettséget rögzítő *Álom-köz A polgár esti meditációja* című vers ellenpárja. Összevetésük a költői pálya nagyobb szakaszaiban zajló, gyakran alig észrevehető mélystruktúrájú változásokról is vallhat.

Villányi Győr-tematikájú verseinek talán leghomogénebb egységét azok a szövegek alkotják, melyek a beszélő én önéletrajziséga köré szerveződnek. Bár a személyes, alanyi önéletrajziséga idegen Villányi versteremtő ihletettségtől, ám az éntörténet fikcionális dokumentálása, a reális és az imaginárius életvalóság összeshálózása, az én eredettörténetének kiterjesztése egy magánmitológiai fikció irányába mégis egészen sajátos verscsoportot hozott létre. A poétikai én történetének verstárgyként való megjelenése a 2009-es *mondja édesanyám* című kötettől kezdve folytatódik a 2011-es *Ámulat*, a 2014-es *egyszer csak*, és a 2016-os *folyótól folyóig* kötetel, s nyomaiban megőrződik az utolsó, 2020-ban megjelent *mindenek előtt* című könyvben is. Ezekben a versekben Győr a legkülönbözőbb földrajzi tereket (Németország, Kárpátalja, Dánia, Új-Zéland, Horvátország, Dél-Amerika) összefogó, magasabb rendű szintézisként jelenik meg. Életek, sorok olyan találkozási helye, amely egyszerre kiinduló pont és célállomás is egy-egy élettörténet számára. Igazi nyitott város, melyben valóságos történeti szereplők éppúgy felbukkannak, mint a költői képzelet által teremtett alakok, a Győrben valójában megfordult személyek ugyanúgy jelen vannak ebben a poétikai térben, mint a városban sosem járt szereplők. Ezek a szövegek a *Poétika* arisztotelészi értelmében vallják, hogy a költő magasabb rendű tevékenységet folytat, mint a történetíró, hiszen ez utóbbi „csak” arról tud beszámolni, ami valakivel megtörtént, a költészet viszont azt mutatja be, ami az emberrel *megtörténhetne* (megtörténhetett volna) a valószínűség és a szükségszerűség törvényei szerint. Győr abban az értelemben válik a fikcionált valóságok találkozási helyévé, hogy maga a város a beszélő képzeletében konstruált helyként, a szerzői tudat metonimikus helyettesítőjévé válik, azaz a találkozások, az eredettörténet szét- és összeágazó számai valójában a lírai énből futnak össze homogén valósággá. A beszélői tudatban megképződött tér tehát egy olyan gyűjtőhely, mely a születő magánmitológia termékeny táptalajává válhat:

„nagyapám 1916-ban a K.u.K. hadsereg katonájaként
 Galiciába kerül majd a román fronton megsebesül az arcán
 később Isonzónál lövést kap a lábába
 Győrbe hozzák az egyik orvos megsajnálja

és a legegyszerűbb megoldás az amputálás helyett megoperálja de szilánk marad a térdében néhány évtized múltán lassú járásához igazodva kezét fogva sétálok vele a tábori kórház helyén”
(*nagyapám 1916-ban*)

Az ezekben a szövegekben kitüntetetten megjelenő édesanya körül kirajzolódó verssorozat a mitizáló történetépítkezés központi magja. A Beregszászból érkező, Győrben otthonra lelő édesanya-kép szövegbeli jelenléte magának az otthonnak a folyamatosan íródó metaforája. Az anya alakjában megtestesülő otthon kettős elköteleződésű. Egyrészt a romantikus vágyakozás tárgyaként magában hordozza a beregszászi, Vérke parti otthon elmosódó, archetipusos otthonképét, másrészt a Győrben új hazát lelő asszony-anya által teremtett, a beszélő számára meghatározó családi otthon a gyermekkor térképét is kirajzolja. A Villányi-költészetben oly domináns „másik élet” motívumának forrása talán éppen az az idegenség, amely a távolról Győrbe érkező anya sorsán keresztül ivódik be a szerző énértelmezéseibe. Villányi várostérképének talán legmélyebb rétege az az értelemsík, amelyben Győr megváltoztathatatlanul az anya örökös helye. Abban az értelemben végső tér, ahogy a város – időtől független formaként – utcáin, terein jelen időként tartja, hordozza az édesanya alakját:

„Anyja neve? Kérdezik.
Mindig jelen időben.
Amíg élek, jelen időben.”
(*Anyja neve*)

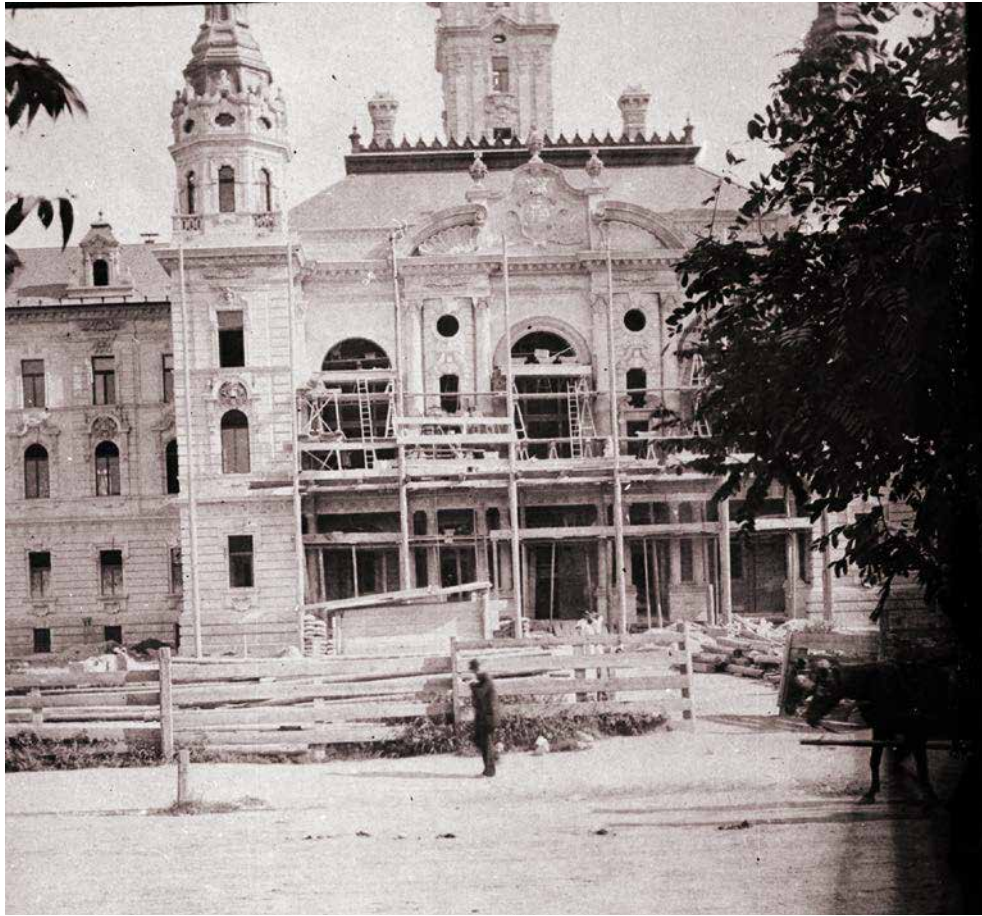
A költői képzelet által otthonossá tett város nyitott tere leginkább a *folyótól folyóig* című kötetben mutatja meg teljes horizontját. A kötet 64 verse mindegyike ajánlással „kiutalt” sajátos dialógus a klasszikus és kortárs művészet egy-egy alakjával. Az ajánlással evokált alkotók Villányi poétikai univerzumában Győr „tiszteletbeli polgáraiként” jelennek meg. Az Anna Ahmatovától Zbigniew Herbertig terjedő evokáció a városnak azt a kiterjesztett szellemi horizontját rajzolja fel, amely a versbeszélő számára tárgyiságoktól, lokalitásoktól független, mégis reális szellemi környezet. A versekben a város vendégeivé tett alkotótársak a beszélő én eredettörténetének (a személyes viszonyok alakulástörténete mellett párhuzamosan futó) másik medrét mutatják meg. A megidézett szerzők úgy kerülnek be a város terébe, hogy leképezik az én szellemi önépítésének hosszú folyamatát és kifinomult szerkezetét.

A *folyótól folyóig* versei emellett kirajzolnak egy olyan magaslati pontot, ahonnan a szövegekben otthonra lelt szellemi horizont láthatóvá, feltérképezhetővé válik. A Villányi költészetben magaslesként felépített és megképzett poétikai tér azt a költészetben rejlő szellemi erőt demonstrálja, amely anélkül teszi egyetemes léptékűvé a tárgyi környezetét, hogy feladná a lokalitás mikrovilágának egyedi formáit és hagyományát. Ebben az értelemben mondhatjuk, hogy Villányi költészete a várost, Győr tereit, utcáit, gyárait végleg a költészet megunthatatlan, lezárhatatlan próteuszi terének részévé tette.

„Évtizedek alatt sem unta meg otthonos terét,
a sétákat a víz csöndjéhez, a madarak röptéhez,
csak amikor megölték a folyót, akkor nem ült
biciklire, akkor nem hajtott végig a töltésen,
itt temette el apját és anyját, jól ismeri
az éjszakai vonat dübörgését, tudja milyen
szép lány volt a ráncokkal teli röntgenes nő,
itt nem kell sorban állnia, félreteszik neki
a kenyeret, s egy-egy szalmakutya vicsorgása
csak időlegesen keseríti, teszi a dolgát tovább,
visszatérnie soha nem gyötrelmem, nem látja
porfészeknek városát, hiába tett magáévá
egy másik utcát, folyót, tengert, egy másik életet.”
(*A hazatérő*)

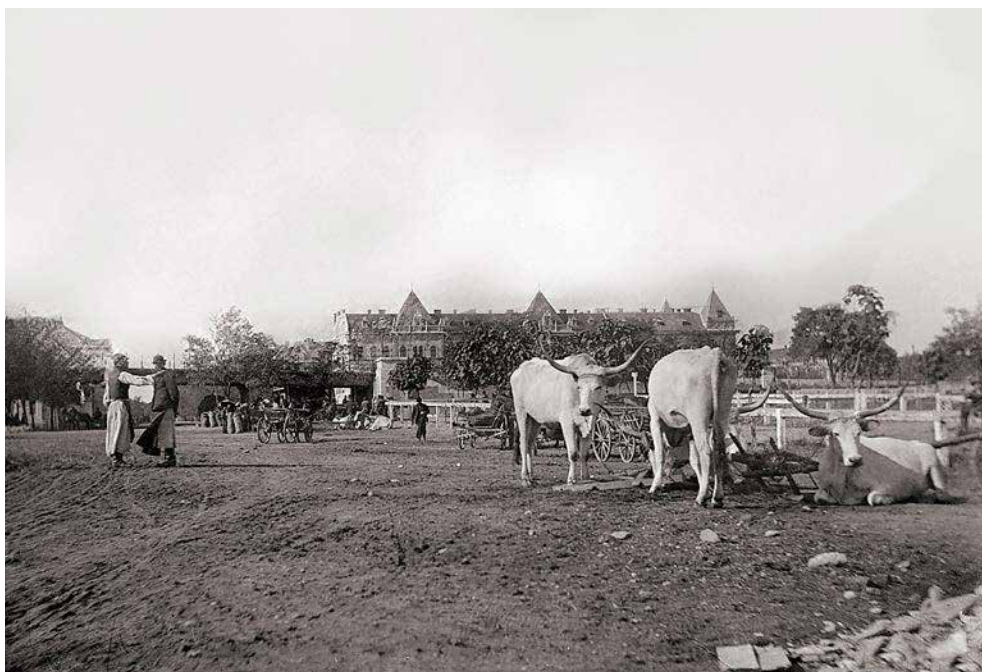
IRODALOM

- JÓZSEF Attila 1976. *József Attila válogatott levelezése*. Szerk. FEHÉR Erzsébet, DIÓSZEGI András, ILLÉS László. Akadémiai Kiadó, Budapest
VILLÁNYI László 2000. *Egy másik élet*. Orpheusz Kiadó, Budapest
VILLÁNYI László 2006. *volna a szerelem*. Orpheusz Kiadó, Budapest
VILLÁNYI László 2009. *mondja édesanyám*. Orpheusz Kiadó, Budapest
VILLÁNYI László 2011. *ámulat*. Orpheusz Kiadó, Budapest
VILLÁNYI László és Szabó Béla 2014. *Győri idők*. Magyar Kultúra Kiadó, Győr
VILLÁNYI László 2014. *folyótól folyóig*. Új Forrás Kiadó, Tata
VILLÁNYI László 2016. *egyszer csak*. Napkút Kiadó, Budapest

Az épülő Városháza.

1900. március 19-én adták át hivatalosan a Hübner Jenő (1863–1929) tervei alapján Hlatky-Schlichter Lajos (1853–1920) által épített győri Városházát, melynek az építése 1896. október 26-án az alapozással vette kezdetét.

Az Állatvásártér 1894-ben. Itt épült fel később a városháza.

Az utolsó állatvásárt 1908. március 13-án tartották itt. Az állatvásártér kihelyezése után az egész területet parkosították, és az így kialakult teret, az előtte elvonuló házsorral együtt 1908-ban Bisinger József (1780–1843) győri polgárról nevezték el. (Nagy István fényképészemester üveglemez gyűjteményéből.)

Péntek Rita
(Győr, 1974):
költő. Szülővárosában
él. A Széchenyi Egyetem
Apáczai Csere János
Karán diplomázott.
2000-től publikál verse-
ket. Önálló kötete
2015-ben jelent meg
Átutazó címmel a
Magyar Kultúra Kiadónál.

PÉNTEK RITA

Térképfozlányok

1.

Utcák, házak, apró egymáshoz
tapasztott faltjai, akár arcok és
karok, hányféleképpen fonódtak
sorsok, kerültek máshová,
lépteink mikor fordultak vissza
ismerős sarkokon, évek
rakódtak porszemekből,
útkereszteződések lüktető
lenyomata bőrünkön.

2.

Városom útjai tenyerében,
honnan érkezett, hány éve
foszlik róla az a másik
város, zuhog elé a folyó,
visszafordul-e, észrevesz-e,
emlékezetében hol
folytatódik történetem.

3.

Tetőkön, angyalok közt jár,
mintha felhőből ereszkedne
a nap, fehér szárnya eleven
falakat simogat, apró
mozdulat, zsebemben
ujjamhoz ér, átmelegít
a tőled kapott kavics.

Bende Tamás

(Győr, 1990):
költő, az *Ambroozia*
folyóirat szerkesztője.
Budapesten él. Leg-
utóbbi kötete: *Horzsolás*
(Parnasszus Könyvek – Új
vizeken, 2016).

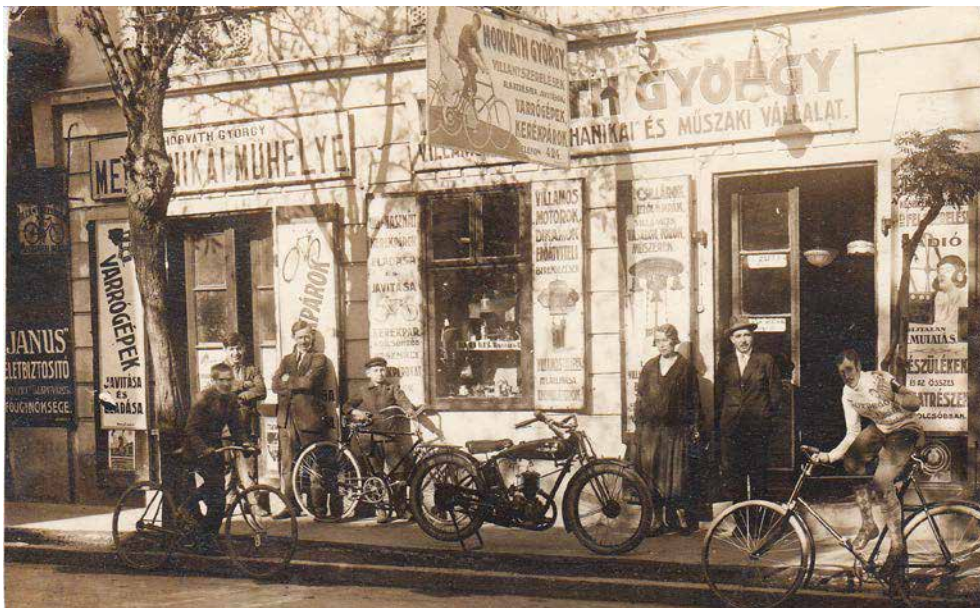
Elindulsz az utcán, ami a holtághoz vezet.
A töltés lábánál áll egy ház. Idegenek lakják.
Nem is tudnak arról, hogy ott nőttél fel,
ott voltál gyerek. Az emeleti szobából kikönyökölve
hallgattad, az ártér fái egymással mit beszélnek.

Lassan haladsz az utcán, amit ligetnek hívnak.
Álom vagy csupán, egy jelenés a múltból,
ráérős lépteid hangja senkit sem zavar.
A katonai kollégium ablakai hályoggal fedett
szemek: hiába látják, nem ismerik fel arcodat.

Megállsz egy ismerős családi ház előtt.
Az előkert állatai némák, nem foglalkoznak veled.
Egyszerre megérzed a téli esték füstös illatát,
és eszedbe jut mindaz, amit megérteni nem lehet:
egy megbomlott férj, egy vadászpuska, két árva gyerek.

Megváltozott az utca, amit egykor olyan állandónak hittél.
Elvitték a telefonfülkét, és kivágták a gesztenyefát.
Széles járda, sima aszfalt, karcsú, fehér villanypóznák.
Az egyik tövében egy macska szétroncsolódott teteme.
Arra figyelmeztet, hogy tényleg bármikor vége lehet.

Elérsz a töltés tövéhez. Nézed a házat, amiben felnőttél.
A kivilágított üvegen át fel-felbukkan egy pillanatnyi család.
Gyerekkorod tereiben járnak-kelnek, nevetnek, sírnak,
esznek és alszanak azok, akikről semmit sem tudsz.
Végtére is jól van ez így. Még az is lehet, hogy ők boldogok.

Horváth György mechanikai műhelye Győr, Árpád u. 43. sz. alatt az 1920-as években.

Bodrogi Sára

(Miskolc, 1995):
költő. Mezőkeresztesen
nőtt fel, a budapesti
Károli Gáspár Református
Egyetem kommunikáció-
és médiatudomány
szakán szerzett diplomát.
2017-től Győrben él, on-
line szerkesztőként dol-
gozik a Győr+ Médianál.
2020 szeptemberében
adott életet kisfiának,
jelenleg vele van otthon.

Annyit mondogattam, hogy hazamegyek,
pedig évekig nem volt jelentése. Bár, ha
jobban belegondolunk, mindig is úton voltam
az otthonom felé. Keletről nyugatra
költöztem, mint a madarak, hogy a
lombkoronaszinten rakjunk együtt fészket,
ahonnan csak pár levéllyire van a
csónakház. Beleszerettünk, ahogy egymásba
és a fádba. Agyagvörös kockák a lapuzöld
deszkák között. A tornácán pihenve aranyra
festené tollunkat a Nap, mielőtt elmerül.
Csak a természet lakja, mégis tele van
élettel. Bölcsen hallgat, mint akinek több
évszázadnyi találkozásról lenne mit
mesélnie. Úgy teszünk, mintha nekünk is, de
mi állandóan megtörjük a csendet. Egy
mederbe sodródtunk, mint a folyók, szavak
útján keveredik a hordalék. Azt mondjuk, úgy
kapcsolódunk, ahogy az ágak egymásba,
apró életek ölelésükben. Itt van a fészünk,
benne a fiókánk – hazatért két vándormadár.

A Püspökvár és a Székesegyház látképe csónakházakkal a Radó-szigetről 1928-ban. (Képeslap)

VÉR GEORGINA MIRTILL
megalapozatlan

mutatóujjával összeköti anyajegyeid
megszületik belőlük a *megalapozatlan*
félelmek csillagképe

reggelente a hosszabb utat választod haza
felhevült testtel lépdelsz a sétálóutcán
január vége van piszkosszürke és hűvös a város
ebben a napszakban mégis van valami
romantikus báj

meg lehetett volna előzni ezt
összefogdosni és gombostűre szúrni
a gyomor pillangóit mielőtt jelentésekkel
telik meg ez a lakás is és emlékek maródnak
a belvárosi utcák macskaköveibe

VÉR Georgina Mirtill
(Győr, 1996)
szülővárosában él.
2007 óta ír, 2013-ban
publikált először, vala-
mint ebben az évben
jelent meg magán-
kiadásban nulladik
verseskötete *Epershake*
címmel.

igazán az övék

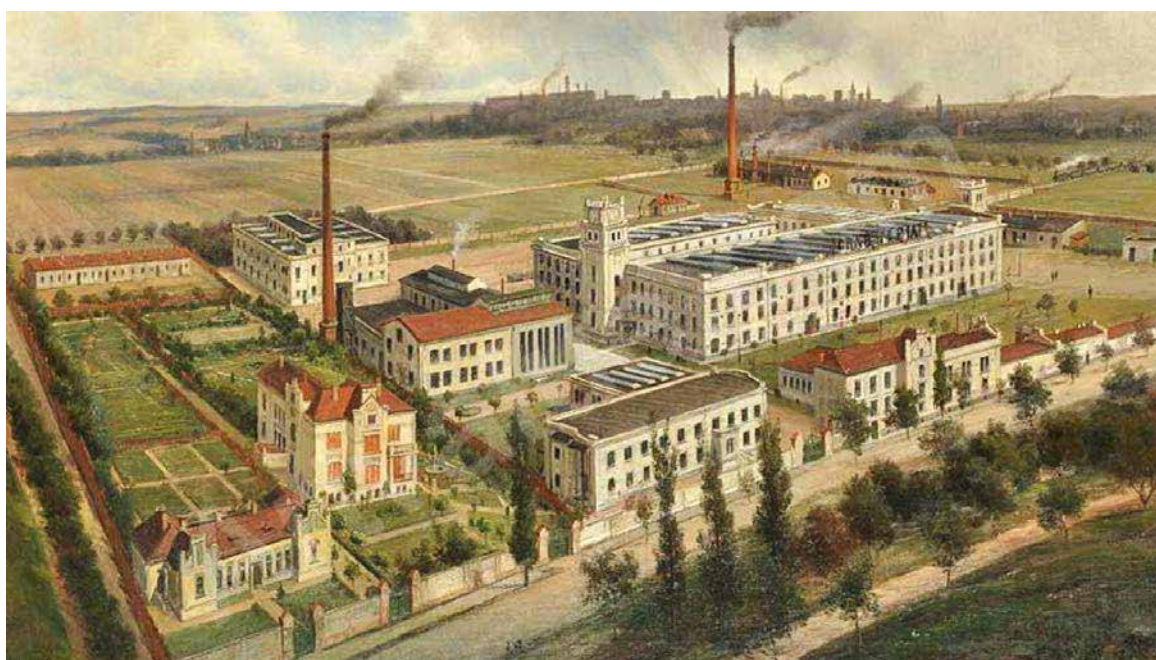
esténként madarakat esznek, hogy álmaik
röpte könnyű legyen. a halak reggelente
még köröznek a gyomorban, kinek hiányzik
a folytonos émelygés? pedig halhoz jutni könnyebb.
derékig gázolnak a sétálóutca vizében,
az egykori rakpartnál azon
versenyeznek, ki tud elég mélyre merülni,
hogy elérje az ágyúkat.

délután a káptalan-dombon szárítkoznak.
egyikük talpát felvágja egy csillogó, színes
üvegdarab, az alvadó vér sötétre festi a kéket.

éjszakánként a belvárosban kóborolnak,
téglával bedobott kirakatok pókhálóüvegén
kúsznak át, foszladozó fehér ruhákba
bújnak, és harsányan nevetnek valamin,
amit azelőtt vesztek el, hogy igazán
az övék lehetett volna.

A Vagongyár látképe egy 1902-ben postázott képeslapon.
A Magyar Vaggon- és Gépgyár r.-t. 1896. december 28-án alapították – 2 millió koronatókével és 1000 emberrel kezdte meg működését 1897-ben.

1905-ben Grab Miksa és fiai megalapítják a gyárat bőrvászon, viaszosvászon és linóleumpadló gyártásra. (Képeslap)

A szivárványmadár (Győri emlék)

Kovács Katalin

(Győr, 1972): a győri Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett. A Szegedi Tudományegyetem Francia Tanszékének oktatója. Kutatási területei: a 17–18. századi francia művészetelmélet; motívumkutatás (a csend fogalma; a tudom-is-én-micsoda; szenvedélyelméletek; majomábrázolások). Legutóbb megjelent kötetei: *A csend alakzatai a festészetben* (2010, Budapest) és *Diderot et Watteau. Vers une poétique de l'image au XVIIIe siècle* (2019, Párizs), illetve sajtó alatt van egy tanulmánykötete (*Hét arabeszk. Watteau-olvasatok*, Martin Opitz Kiadó, Budapest). Festmények által ihletett, rövidprózai írásai a *Műhelyben*, a *Tiszatájban* és a *Magyar Naplóban* jelentek meg.

*Valami, ami úgy tűnt, hogy örök, hirtelen darabokra törött.
Pedig semmi sem változott. Alkonyatkor, a fák alatt a gyökerekre felkúszó árnyak most is messziről látszanak, és esténként sóhajtoznak a Duna partján a fák.*

Fényfoltok csillognak a Duna vizén, szikrázik a víztükör, vibrál a part menti táj. A festő a révfalui töltésen sétál, pipájából bodor füstöt ereget. Hiába jött ki már kora reggel a hídhöz, hogy felvázoljon néhány motívumot – amelyeket majd este, a műterem hűvös magányában kidolgoz –, délelőtt is óriási a hőség. Verejtékcseppek gyöngyöznek a homlokán, szeme káprázik az erős fényben. A Püspökerdő felől különös madárhang hallatszik, amilyenhez hasonlót még sohasem hallott – mintha nem is madár hangja volna. Csupán egy pillanatig látja maga előtt elsuhanni a színpompás tollazatú, óriásira nőtt kolibrihoz hasonlító szárnyast, túl rövid ideig ahhoz, hogy színceruzájával lerajzolja. A madár körvonalait épp csak felvázolja a fehér lapon, a feje és a teste elkészül, a szárnya nem.

Halkan fodrozódik a víz. Csónakok imbolyognak a Dunán, szótlan halászok ülnek a parton, ügyet sem vetnek rá, hogy figyelni őket a festő. Egyikük, egy egészen fiatal legény elhúzódik a többiektől, s amikor senki sem látja, óvatosan visszaengedi a keszeget a vízbe. *Aranyhal* – suttogja maga elé, pedig jól tudja, hogy már évek óta nincsenek aranyhalak a folyó győri szakaszán, a legutóbbi árvízkor mind elúsztak Bécs felé.

Olomsúlya van a forróságnak. Egyre magasabban jár a nap, szinte kiégeti a vízparti tájból a színeket. A festő képtelen tovább haladni a töltésen, úgy érzi, valami láthatatlan erő visszatartja. A távolból szemléli, amint vásári bódékat állítanak fel a Vaskakas kút körül és kiáltozás tölti be a Dunakapu teret. Apró fénypötyök táncolnak a szeme előtt. Árnyékot keres, ahol megpihenhet. Sarkon fordul, lassú léptekkel megindul. Felfelé kaptat a macskaköveken, a Káptalándomb felé veszi útját. Leül egy sarokkőre, fejét a házfalnak támasztja.

Behunyja szemét. Zegzugos sikátorok körvonalát látja maga előtt, s a távolban egy utca-sarkot, amely egy idő óta szinte minden álmában megjelenik: a hajdani, ismerős könyvesbolt kirakatában a szárnykürtöt ábrázoló óriásplakát mellett mindig ugyanazok a kották várják, hogy valaki végre életre keltse a lapjaik közé zárt dallamokat. A bolt mögött egy láthatatlan magaslat felé vezető lépcsősor sötét árnyéka sejlik fel a félhomályban. Minden egyes alkalommal elindul rajta, de sohasem jut el a tetejéig – felébred, mielőtt megtudná, hová visz az út.

Egyetlenegyszer sikerült tovább álmodnia a lépcsőket. Nem a Káptalándombra, hanem egy ismeretlen, romos vidékre vezettek, ahol csupán néhány elhagyott építmény állt, a magaslaton pedig egy omladozó, okkersárga falú házikő árválkodott. Álmában odamerészkedett a ház közelébe, nem riasztotta el a láncrea vert, éjfekete kutyák csaholása. Csontot dobott nekik, de a kutyák nem méltatták figyelemre, egyre csak viczorogtak a hivatlan látogató felé. Elbizonytalanodott, egy pillanatig úgy gondolta, feladja és visszafordul – ám ekkor megpillantotta a ház tetején a színpompás madarat. Szárnyaszegetten ült a kémény tövében és emberi hangon énekelt, sebes sodrású folyóról és aranyhalakról. A festő megbabonázva hallgatta. Egy korhadt farönknek támaszkodott, kezébe vette a színceruzeit, s a parázsló csillagok fényénél megrajzolta a szivárványmadár szárnyait.

Győr panorámalátképe 1900 körül egy háromrészes képeslapon.

Stolz Ádám

(Győr, 1989)
egyetemi tanulmányait
magyar szakos majd
jogászhallgatóként
végezte. Jelenleg
Franciaországban él,
ahol pénzügyi területen
dolgozik. Versei megje-
lentek a *2000*, az *Apokrif*,
az *Új Forrás*, a *Képirás*, a
Műhely és az *Opus* hasáb-
jain, és helyet kaptak a
Beszámított veszteség
című antológiában
is. Első verseskötete
2016-ben jelent meg
Becsapódás címmel, az
Apokrif-FISZ gondo-
zásában. *Transz* című,
második verseskötete,
mely szintén az Apokrif-
FISZ kiadásában lát majd
napvilágot, 2022-re
várható.

STOLCZ ÁDÁM
Hazarepülni

Hazarepülnék, de
drágulnak a jegyek.

A gép elhúz felettem.
Az időm volt csak kevés,
vagy inkább sokat késtem?

A nyárson forgó
csirkehúsban ott ketyeg a kés.

Szárnyaszegett lettem
ebben a gyanús,
kötőtű-ülésben.

Házról házra szálló
árnyék az én gépem.
Szem elől tévesztem.
Főlével az ár.

Az égbolt összerezzen,
mennykő-kemencében
ég a szétmálló,
és lassan szenesre
sült madár.

Még elindulhatok,
ott lennék időben.
Biztató géphangon
nekem szól a szél.

Forog a hajtómű,
énekel a hőben,
az induláskor
már-már
megrepedő acél.

Kitaszít és húz
az áramlás, az erő.
Hibás a szerkezet,
alattam ég a vas.

Az életen át vezet
a hazatérés-blues.
A fel- és feléledő,
forgószél-kakas.

Mikor leszel otthon?
Az utolsó pár szóban
ott ül a létige.
Tudom, hiába vár.

Sodródik a test
a húsfeldolgozóban.
A halálra szánt csibe
körüli pörög a láthatár.

Piac az egykori Duna-kapu helyén, a hajóhíd belvárosi hídfőjénél 1894-ben.
Háttérben a Székesegyház és a Püspökvár.
(Nagy István fényképész-mester üveglemez-gyűjteményéből.)

A Mosoni-Duna part látképe a Kastélybástyáról 1894-ben.
Az előtérben Réthy Gyula kőfaragómester telephelye, a túlsóparton Révfalu házzai.
(Nagy István fényképész-mester üveglemez-gyűjteményéből.)

DR. HORVÁTH NÓRA

1978-ban született Győrben. Filozófus, művészeti író. A Győri Széchenyi István Egyetem egyetemi docense. 2016-tól a Műhely szerkesztője, 2019-től főszerkesztő-helyettese, 2020-tól főszerkesztője.

Tudományos fokozat (PhD): Filozófia (2014).

Tanulmányok:

2006–2009: Pécsi Tudományegyetem Filozófia Doktori Iskola; 2002–2006: Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, filozófia szak; 1998–2002: NYME – Apáczai Csere János Kar, tanító szak; 1998–2002: NYME – Apáczai Csere János Kar, művelődésszervező szak.

Főbb kutatási területei: az esztétikai életvitel filozófiai megközelítései; létezésesztétika; George Santayana életműve; amerikai esztétizmus, Edward Perry Warren és Fred Holland Day életműve; amerikai pragmatizmus, pragmatista esztétika; Richard Shusterman filozófiája (szómaesztétika); Frenák Pál életművének filozófiai megközelítése;

A magyar és idegennyelvű publikációk listája elérhető az MTMT adatbázisban.

Önálló kötetei: A szépség szeretői – George Santayana és kortársai (2018 GlobeEdit, 2019 JatePress)

DR. HORVÁTH-MÁRJÁNOVICS DIÁNA

1988-ban született Győrben. Irodalomtörténész, kritikus. 2020-tól a Műhely szerkesztője, a lap kritikaosztályának vezetője. A Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett. A Pécsi Tudományegyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájában szerzett doktori fokozatot. Az ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa.

Fő kutatási területei: Mészöly Miklós életműve; a kortárs magyar próza.

Tanulmányok:

2014–2017: ösztöndíjas doktorandusz, PTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola; 2011–2013: esztétika szakos bölcsész (MA), PTE BTK; 2010–2013: magyar nyelv és irodalom szakos bölcsész, irodalomtudomány szakirány (MA), PTE BTK;

2007–2010: alapszakos szabad bölcsész (esztétika szakirány), magyar minor (BA), PTE BTK.

Publikációk listája elérhető az MTMT adatbázisában.

Önálló kötete: Örökölt blende. Példázatos irodalom és a Mészöly-hagyaték (2021 Kijarat Kiadó).

KURCSIS LÁSZLÓ

1950-ben született Csornán. Grafikusművész. 1990-től a Műhely arculattervezője.

Tagság: Magyar Grafikusművészek Szövetsége, Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete, Győri Grafikai Műhely, Art Flexum Művészeti Társaság, Nyugat-Szlovákiai Képzőművészek Egyesülete, Art World Hungary Egyesület. 1975 óta szerepel csoportos és egyéni kiállításokon Magyarországon és külföldön egyaránt. Rendszeres résztvevője a magyar és nemzetközi művésztelepeknek. Alkotásai számos közgyűjteményben és magánkollekciónak megtalálhatók itthon és külföldön egyaránt. Szuverén alkotói munkáját gazdagítja és végigkíséri a művészetoktatói, kiállításrendezői és tervezőgrafikusi tevékenysége, amit a győri Műhely kulturális folyóirat harminc évfolyamának arculattervei, több mint száz könyvborító, kereskedelmi és kulturális plakát is reprezentál.

kereskedelmi és kulturális plakát is reprezentál.

Tanulmányok:

Dekorátor és Kirakatrendező Iskola, Budapest 1969–1972, Mártélyi művésztelep 1972–1986, Pedagógiai Főiskola, rajz szakirány Győr 1975–1979, Képzőművészeti Egyetem Budapest 1979–1983.

Díjak: 1973 Petőfi-pályázat I. díj, 1986 Győri Grafikai Műhely-ösztöndíj, 2000 Győr Város Kulturájáért díj, 2003 Győr Város ezüst emlékérmé, 2003 Győr-Moson-Sopron Megye ezüst emlékérmé, 2005 Megyei Tárlat Győr, Művészeti Alap díja, 2007 Regionális Képzőművészeti PRÍMA DÍJ (megosztva, Art Flexum Művészeti Társaság), MAOE Alkotói Támogatás, 2008 Megyei Tárlat Díja, 2014 Téli tárlat díja, 2014 Art Flexum Művésztelep díja.

TAKÁCS NÁNDOR

1983-ban született Mórton. Költő, középiskolai tanár. 2021-től a Műhely szerkesztője, a lap szépirodalmi rovatait (vers és próza) vezeti. A Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban érettségizett. Versei 2007 óta jelennek meg irodalmi folyóiratokban. Pedagógusként a diákok szövegértelmezési és szövegalkotási kreativitásának fejlesztésével foglalkozik.

Tanulmányok: 2014–2017: magyartanár szak (MA), PE MFTK; 2009–2011: biológiatanár szak (MSc), PTE TTK; 2001–2009: biológus szak (Evolúció–Ökológia–Sziszetematika szakirány), ELTE TTK.

Önálló kötete: Kolónia (2014 Napkút Kiadó)

Emberi Erőforrások Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alap

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Széchenyi István Egyetem, Győr

UNIVERSITAS-GYŐR
NONPROFIT KFT.

A Székesegyház és a Karmelita templom látképe 1927 áprilisában.

Az Elite mozgó műsorán a *Sejk fia* című film, melyet 1927. április 28–29–30. és május elsején vetítettek.

műhely

KULTURÁLIS
FOLYÓIRAT

2021
/ 5
- 6

1900,- Ft

